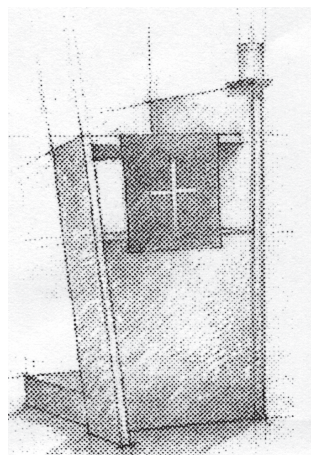

Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
VI. évfolyam 3–4. szám 2007. reformáció-karácsony

Tékozlók, ne sírjatok!

Meghalt, pedig szerettem. S bár már régen nem láttam, tudtam, hogy sikeres. Húsz év után meglelte hazáját, a szellemit is, a földit is. Berlinben élt, a városban, mely minden gyalázata ellenére az utcáin bolyongót a végtelenség illúziójával kísérti meg. E szégyen- és szerelemteli örök város is hűtlen lett

hozzá. Maradt néhány barát, a távolban sok-sok rokon, és belül az álmok, a művek, a férfiak emléke, egy eltékozolt élet tökéletessége. Nem is róla írok, aki sem könnyeitől, sem kacagásától nem óvott meg, kinek zabolátlan lelke egyszerre idézi fel bennem Bach szomorúságát és a pár éve már szintén halott barátom, Endreffy Zoltán félnék mosolyát. Neki köszönhetem a református lányt, meg az Örökkévalónak: „ER ists, der gab, und ER ists, der nahm, SEIN Name sei gesegnet!” A méltán híres prédikátor is megidézte ravatalánál Jób szavát. S bízó hangján e belenyugvást is sugalló mondat, ott Farkasréten, vigasztalássá lett, nekünk, elhagyott nagy tékozlóknak.

*

Az ember, akinek száz juha volt, és egy azok közül elveszett, a kilencvenkilencet a pusztában hagyta, utánament, míg meg nem találta azt. Az asszony is, aki tíz drachmája közül vesztett el egyet, túvé tette házát, míg meg nem találta a drachmát. Az ember is, az asszony is helyesen cselekedett. Szentül – mondhatnánk, hiszen a teljességnek nem lehet híja. Ezt jelképezik a számok, a száz és a tíz. Meg kell keresni, ami elveszett, az abszolútnak nem lehet fogyatkozása, azt az egy bárányt és az egy

drachmát fel kell találni. Nem csak azért, mert ez a rend. A bírás és az ebből következő haszon rendje, ami a javunkat szolgálja, tehát önmagában is jó. Hanem azért, hogy az ember, akár férfi, akár asszony, örülhessen. A rend nem feltétlenül forrása az öröme. A tohuvabohu, az eredendő rendtelenség fölszámolása Isten teremtő aktusa, ezért mondja az Írás, hogy jó. S ezért jó minden ehhez hasonlatos, bár szükségszerűen részleges rendteremtés. Ez azonban legfeljebb a szobaasszonyoknak okoz örömet. Az az öröm, amiről itt Jézus beszél, másból sarjadzik. A keresés és meglelés váltja ki azt. A szomszédok és a barátok örvendezése nem a birtok restaurációjából vagy a birtoklásból ered. A rátalálás az öröm forrása. Meglelni és bírni nem ugyanaz. Sőt, talán csak az igazán a miénk, amiről le tudunk mondani.

*

Lukács evangélista műve 15. fejezetében e két egymással mindenben megfeleltethető példázathoz harmadikként az elveszett fiúról szóló példatörténetet rendez. Ebben az elveszés passzív-spontán eseménye tudatos és személyes döntéssé válik, és kimarad a keresés aktív, a későbbi örvendezés morális megalapozását jelentő eseménye. „Egy embernek volt két fia. A fiatalabb ezt mondta az apjának: *Atyám, add ki nekem a vagyont rám eső részét. Erre megosztotta köztük a vagyont. Néhány nap múlva a fiatalabb fiú összeszedett mindent, elköltözött egy távoli vidékre, és ott eltékozolta a vagyont, mert kicsapongó életet folytatott.*” (Lk 15,11–13)

Az apa meg sem kísérli kisebbik fiát szándékától eltántorítani. Azzal, hogy vagyont két részre osztván útjára engedi, közvetetten némiképp felelőssé is tehető e fia sorsáért. Vagy rosszul nevelte gyermekét, vagy nevelhetetlen volt az eleve. Mindegy. Öröksége átadásával kiszolgáltatja őt önmagának. Azt tesz a fiú, amit akar. S mivel megkapta azt, amire csak az ő halála után számíthatott, e kisebbikje számára már „halála is hasztalan”: bár mindketten e földön élnek, s arról, hogy a másik van, akár tudhatnak is, e tudás már semmit sem munkál. Az örökség átadása az apa és fia egymásra vonatkozó

létezésének merő tárgyi bizonyítéka csupán. És ez vész el a dobzódás nyomán. Nem a fiú. A fiú van és éheznek, ínségét csillapítandó disznókat legeltet. Micsoda gyalázat, apának, fiának egyaránt.

Az apa azonban nem megy fia után. Nem bántja, hogy vagyona fele odalesz. Hallgat, és vár.

Így vagyok én is gyakorta. Egyre-másra el kell engednem olyanok kezét, akikkel már évek, évtizedek óta valamiért egyberendezte sorsunkat az Isten. Nem tudom, miért tört össze, amit gránitnál keményebbnek gondoltam, miért váltak gondolataim és szavaim elviselhetetlenné a másik számára. És azt sem tudom, miért tartom hűtlenségnek, ha valaki részét kikérve belőlem útnak indul. Csak a hiánya marad, és a hiábavalóság: ezért tékozlottam annyi mindent! Nem mintha túl sok időm lenne sajnálkozni önmagam és a másik felett. De jó tudni, építeni és éltetni csak az idősebb fiakkal lehet.

Zsong a lelkem látva e példázatbeli apa tartását. Ő az igazi tékozló. Fia csupán a vagyont emészti majd föl a paráznákkal. Vagy épp ellenkezőleg: ennyire bízott volna fiában...? Aligha, hiszen az elbeszélés mindkét csúcán egyértelmű az okhatározói mellékmondat: „Együnk, és vigadjunk, mert ez az én fiam meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.” „Vigadnod és örülnöd kellene, hogy ez a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott” (Lk 15,23.24.32) Az apa és családja számára tehát ez a fiú meghalt és elveszett. Mivel nincs két idő, és nincs két élet. Az életünk annyi, amennyi idő a születésünk és a halálunk órája között eltelik. Semmit sem lehet meg nem történné tenni, sem jóvátenni, sem megismételni. Minden úgy van és úgy marad, ahogy megéltük. A lelkünk szabad, de létünk determinált. Az vagyok, aki az utolsó pillanatban is leszek, de az bizony szabad. Bármennyi dolog, letűnt idők emléke terhelődjék is lételemre, amíg vagyok, szabad vagyok. Rajtam áll, hogy elmegyek-e a szülői házból, s az is, hogy visszatérek-e abba. Legyenek áldottak a szüleim, kik szerelemből szabadságra szültek engem!

Az apa hallgat, és vár. Nem megy fia után, sem amíg dorbézol, sem amikor a kondát őrzi. Tiszteletben tartja tőle származó szabadságát. Ez az ősi rend. Jó ezt hordozni, még ha fáj is a másik hiánya. Vagy a vagyon felének elherdálása. A történet szerint enélkül aligha szállt volna a fiú magába. Ki tudja, tán akkor is elment volna a kisebbik, ha nincs örökség. André Gide parafrázisa nem hagy kétséget afelől, hogy egyszer majd újra útnak indul e fiú, hisz tékozlóvá nem leszünk, tékozlóvá teremtünk. Hermann Hesse, Thomas Mann, Pilinszky számára az öröm az igazán fontos. A tékozlás öröme, és a hazatalálás öröme. Az apa és a fia oszthatatlan egy öröme, hiszen összetartoznak ők bűnben és erényben, otthon és idegenben, testben és lélekben.

Az apa hallgat, és vár. Nem kesereg, és nem moralizál, tudja, a fia hazajön, ha haza kell jönnie. Ha majd az önmagát szívébe rejtő – követelésen innen, parancsolatokon túl – ott, belül, léte legmélyén erre indítja. Addig pedig hallgatni és várni kell.

*

Ismertem egy leányt. Nagyon szerette a szüleit és minden atyjafiát. Tizennyolc évesen azonban ő is világgá ment, a kis vidéki városból Budapest egyetemére. Nem tékozolt ő semmit. Ártatlanságán kívül nem is volt mása. Szilaj, leleményes lénye a tökéletesre vágyott, arra, akit a természet és a világ rendje szerint életre szólóan szerethet minden porcikájával. Három évig ellenállt sorsának. Apja iránti feltétlen hűsége mégsem tette fősvénnyé a szerelemben, legfeljebb büntudatosá. Mintha a lelkében a példázatbeli fiak egy személyé lettek volna. Egy csúf napon aztán az apja kitagadta, vagyontalan lévén, a szívéből és a bizalmából, mondván, e gyermeke élete legnagyobb csődje. Jól tudta ő is, hogy az élet egy és oszthatatlan, kínlódva bár, de ellentétezőlővé tette önmagát. Lánya azonban, hisz benne jól működött az ősi rend, csöndben és hűségesen váró anyjává lett apjának, aki nem látta be, hogy tékozló fiúvá válva az apaságát tékozlta el. Talán másfél évtizedig tartott e létet és érzelmet pazarló, egymás utáni sóvárgás. S meghalt a tékozló apa anélkül, hogy hazatalált volna, anélkül, hogy szívét-lelkét megmártóztathatta volna leánya érette való nagy irgalmasságában. Aki könnytelenül és egyenes derékkal állt apja ravatala mellett, messze nézőn. Szép ívű ajka mintha Shakespeare-t idézte volna: „Mert fellebbezek: Mért kellett a bűnöm? Hogy szíved érc-erénye kiderüljön!” (CXVII. szonett)

Donáth László

PILINSZKY JÁNOS

Tékozlók

Nem a remény vitt. Az a csöpp meleg,
mely szürke, mint a gyurma, majd fehér,
és végül semmilyen.

A mosdófülkében a csap
éjjel-nappal nem enged elaludni.
Huzat van. Apád elfelejtett.

A fiúk hazatérnek.
A lányok soha.

Szeret az ÚR, azért nincs még végünk ...

Gyanús, ha az Úr irántunk érzett szeretete párba kerül a legsúlyosabb szavakkal: a véggel, az örökre elvesztéssel. Csak olyan kényszeredettség mondathatja ezt, mely érzi:

*„Én vagyok az a bizonyos ember, ki sínylődve
szened az Úr miatt,
kinek a teste kinban vonaglik az Ó haragjának
vesszője alatt,*

jaj, jaj,...

*ellenem fordult, ellenem fordul most is napra-nap,
megfonnyasztotta testemet, kiszárította bőrömet,
mozsárban zúzza a csontjaimat,*

jaj, jaj,...

*engemet Ó keserűséggel és kábító örömmel itat,
szakállamat porba mártja, kovakővel tördeli ki
a fogaimat,*

jaj, jaj,¹

A zsidóság az i. e. 6. században elveszti a szent várost. Nebukadneccár lerombolja Izraelt, a közönségnek keretet adó világ felrobban, az egyén légtérben tárog. Ekkor szólnak a siratóénekek, a borzalom, a csontokat átjáró fájdalom énekei.

A zsidóság, a népem, a közösségem – végeredményben jómagam – fokozatosan megismertük a szabályokat, megteremtettük a biztonságot. Hosszú tanulás, próbálkozások, útkeresések... Valóságos evolúción keresztül változott, ahogy naponként imádkoztunk, ismertük a rituális élet szabályait, önbizalmat adott, ha ezeket betartottuk. Logikussá magyaráztunk mindent, a szabályok a hatásokat is előre jelezték, kereteket kapott a megérthetetlen is. Az Istenre figyelés magában hordozta jutalmát, a dolgok értelmét, értését, a következményekbe történő bevonást, legyen az akár jutalom, akár ítélet.

És ekkor lesújt a sorscsapás, a megtanult, biztos keretek elvesznek, a szent város helyett kőzúzalék. A közösség összetartó ereje elernyed, a célok értelmetlenek, a természetes napi cselekedetek sora összehangolt fázisok rendszeréből egymástól idegen mozdatatok halmazává válik. Az eddigi normák eltűnnek, a biztonság elvész. Megszólal a kétségbeesett siratóének hangja, lamentáció, ritmus, jajgatás.

*„...kiáltok és sikoltok, mert imádságom
hasztalan, jaj,
nem gondol énvelem az én Uram, az én Uram,
jaj, jaj...²*

A szavak kötött költőisége, az a rituális forma, melyet a zsidóság évről évre azóta is használ

¹ Weöres Sándor: *Jajgatás* (Jeremiás Siralmi, III. 1–18.) részlet

² Weöres Sándor: *Jajgatás* (Jeremiás Siralmi, III. 1–18.) részlet

³ P. E. Johnson

a lelki mélység megértésére, az egyén, a közösség teljes elveszettségét jelzi. S ez kiindulásként nem rossz. Az az igazán nagy baj, ha valaki már a romokhoz is hozzászólt. Azt gondolja, hogy az om-ladék között is lehet élni: ez van, díszítsuk fel hát a romokat. Élünk a lehetőségekhez mértén. Nincs mélység, a tudatosítás hiánya a helyzet komolyan vételét is elodázza. Ha a toldozó-foldozó ünnepi kereszténykedéssel kíséreljük meg a napi túlélést, elveszítjük a megoldás esélyét, a radikális Isten élményt. És közben a valóság: teljes a káosz, a nihil és a disszonancia a meghatározó. Elnyomók jöttek, lerombolták Jeruzsálemet, a szentélyt, meggyalázták mindazt, ami szent, tönkretettek mindent. Itt maradtam magamra a saját nyomorommal.

*

A kivi Új-Zéland nemzeti madara. Hangja a nemzeti rádióadó szignálja, nevét a valuta becézésére használják. Ez az élőlény sem különbözött a többi-től: az evolúciós hatások, a genetikai intelligencia (*intelligent design*)³ éppúgy élni tanították, mint a többi változni tudó teremtményt. Az ő leckéje a tektonikus változások miatt sajátos, különleges világ, olyan föld, ahol sem oroszlánok, sem farkasok nem háborgatták. S a „normális”, a szokásostól semmi-ben sem különböző madár, mely kezdetben mindent megevett, – tapasztalva, a körülményekhez igazodva – méretében a tyúkalkatúakhoz kezdett hasonlítani, bár tollazata már inkább szőrzetnek tűnik. A kivi, nem lévén természetes ellensége, a térség uralkodójává vált. Se szárnya, se farka, csak lépegetni tud. Hosszú csőre érzékeny műszer, mellyel a földben élő férgeket gyengéden megfogja, s anélkül húzza ki, hogy azok szétszakadnának. Érzékenysége oka, hogy a csőrén van a szaglószerve. Ettől válogatóssá vált, nem eszik meg akármit, csak egyes féregfajtaikat. Tápláléka nem módosítható, nem bővíthető: teljes a kiszolgáltatottsága a saját maga ízlésének. Kicsit felfelé hajló csőrével felforgatja a földet táplálék után. A sötétség sem zavarja, hiszen majdnem vak, a látást pótolja a kifinomult szaglószerve. Évenként egy, esetleg két tojást tojik, a hím költ. Nevét a hím hangjáról kapta, mely úgy rikoltozik: „ki-vi-ki-vi”.

A kivi is megélte, hogy a rend teljes, a szabályok adottak, az élet biztonságos. Aztán jött egy hajózni tudó faj egy másik tektonikus egységről, Európából. A kivi számára a siralom pillanata, mikor megjelenik az európai ember, magával hozva a kutyát, a macskát, földművelés alá vonva az erdei talajt. Reménytelen mélység – erről tanúskodik az állat krónikája. Ma néhány túlélővel küszködnek a biológusok.

*

A mai kereszténység számában, elkötelezettségében és ezért hatásában is perifériára került. Nem mi vagyunk a rejtett érték a nagyszámú megátalkodott között. Bár templompadokban ülünk, telve vagyunk göggel, és mind a magunk sorsa irányítóját hisszük magunkban. Nincs szükségünk Istenre.

Pedig a szellem fejlődése megteremtette Isten fogalmának szükségességét. A siker a tapasztalatok tiszteletén, a közösségi események megfelelő technikákkal való kezelésén múlik. Ha a „jó gyakorlatot” megfelelő tekintéllyel akarjuk biztonságos kötelezettséggé tenni, célszerű egy magasabb eszméhez kötni. Érzelmünk és értelmünk hajlandósága az egyszerűsítésre hamar kialakította a Gondviselő képzetét, mely ma is megélhető még az Istent nem ismerők részére is. A napi tevékenységek, a családi sikerek, a születés és a halál, a közösségi normák, a védettség és a szolidaritás kiérdeklése, mind-mind kiindulási pont lehet Isten felé.

Mára azonban társadalmivá tettük a sikermenedzselést, a szolgáltatási iparág tárgyává, „jó gyakorlat”-tá vált a születés, az ünnep. Isten a személyes fájdalom területére szorult vissza. Betegség, kiszolgáltatottság, tragédia – ezeket sohasem önmagukban kellene összefüggésbe hoznunk Istennel. Félcárú, befeketített Istent hagytunk az élet teremtője helyett. Az Isten teljesség. A csonka Isten valaminek a pótléka. Mára nincs szükség Istenre, az ember maga vált istenpótlékká.

Az Isten szükségszerűségének eltűnése párhuzamban mutatkozik az Isten objektív létevel. Van Isten, de nincs hatása. A teremtő, a gondoskodó, a kőszikla, az erős vár..., ha nekünk nincs szükségünk rá, mit ér?

Ha nincs Istenünk, ez azonos Jeruzsálem pusztulásával.

*

Az emberiség a ma jelentősnek hitt ismeretek nélkül is tudott élni. Van, aki emberibbnek gondolja azt a világot, amely nem ismerte a genetikát, az atomtechnikát, a nanotechnológiát, a transzplantáció lehetőségeit. De rengeteg nyomorúság származott a tudatlanságból. A tudásszerzés legnagyobb kockázata az önhittség és a tudáshalmaz növekedési sebessége. A világ mai sorsa szoros összefüggésben van a tudomány eredményeivel. Már túlélni sem lehet a tudomány és annak eredményei nélkül: *mesterséges világunk* – saját teremtményünk – csak mesterséges eszközökkel tartható fenn.

A tudás gyorsabban változik, mint a világ. A hálózatosodás⁴ megszünteti azt a korlátot, hogy a

⁴ Csermely Péter idézi Metcalfe-et

⁵ J. Ridderstale, K. A. Nordström: Karaoke kapitalizmus (Az emberiség menedzsmentje)

⁶ J. Ridderstale, K. A. Nordström: Karaoke kapitalizmus (Az emberiség menedzsmentje)

tudománynak eddig gátat szabott a belátható ismeretek átfogása. Az egy zseni feje, az egy csoport menedzselhető tudása vagy egyszerűsítésekre, vagy a feladatok áthangolására kényszerítette az alkotókat. Szükségszerű a hálózatosodás, amely azonban a felelősség kérdését helyezi új fénybe.

Egy vezető: Én a vállalatnál történő dolgok háromnegyedét egyáltalán nem értem. Ezekben vezető kollégáimra számítok. Számukra a dolgok 98%-a hangzik kínaiul.⁵

Nincs koordináció, nincs etikai kontroll. Nem lehet már kétségünk afelől sem, hogy a tudomány adta lehetőségek ki is próbáltatnak. Nincs meghatározott út, de az eszközök már sürgetik, hogy a használjuk őket. Lesz klónozás, lesz genetikailag módosított vetőmag, marad a benzinalkoholizmus, a fogyasztói magatartás, minden csak azon múlik, hogy napi – életünket meghatározó mértékű – tévézésünk során mit üzen a „jó gyakorlatokat” tekintéllyel felruházó magasabb rendű lény.

„Mindennapi életünk patkányok versenyfutása. A gond csak az, hogy ha nyerünk, akkor is patkányok maradunk.”⁶

Ma egy átlagos szupermarketben 40000-féle árucikk található. Egy átlagos család igényeinek 80%-a 150 árucikkkel kielégíthető. Egy átlagos napilapban több információ van, mint amivel egy ember a középkorban egész életében találkozhatott. Meglepő eredmények, meghökkentő eszközök – valódi szükségletek és célok nélkül.

Magunkból kreált isten, ez azonos Jeruzsálem pusztulásával.

*

A bölcsesség a belső mérték szerinti arányok birtoklása, mely kijelöli a megismerés útját. Egyre többen látják teljesülni a jóslatot, mely a tapasztalat és a valóságértelmezés közötti feszültségre utal:

*„csilló véletlen szálaiból
törvényt szőtt a mult szövőszéke
és megint fölnéztem az égre
álmain gőzei alól
s láttam, a törvény szövedéke
mindig fölfeslik valahol.”⁷*

A nyomorúság közepén érzett magány világos jele annak, hogy Istennel elveszett a kapcsolat. „Nemcsak az isten menekült el, hanem az istenség fénye is kialudt a világtörténelemben. A világéj ideje ínséges idő, mert egyre ínségesebb lesz. Már olyan üressé lett, hogy isten hiányát sem képes hiányként érzékelni. [...] Ínséges az idő, mert hiányzik belőle a fájdalom, a halál és a szeretet elrejtetlensége.” Heidegger úgy tartja „Költőnek lenni ínséges időben azt jelenti: éneklően az elmenekült istenekre figyelmezn.”⁸

Ott vágtatunk az úton, kezünkben a gőgösen elterpeszkedett lóerők, kényelem, henyeség, specializáció és globalizáció, a mi csőrünk is képes már szaglászni, kevés a szaporodásra szánt energiánk, mert élni akarunk. Esélytelenebbek vagyunk, mint a siralom végsőíg elkeseredett szerzője.

*

Kereshetjük a túlélést a babiloni filozófiákban, hisz ez maradt nekünk. Kereshetjük új, még ki nem próbált irányokban, csak az kérdéses, marad-e elég időnk. A siralom megéneklője keresgélése után ennyit mond: „De ha újra meggondolom, reménykedni kezdek” (JSir 3,21), s ismét az Úrra tekint.

Csakhogy számunkra nem megoldás ez a könyved váltás az eredeti feltételrendszerbe. A feltételezett fordulat, annak megélése, hogy Isten megoldást jelent, csak akkor lehet hatással, ha megszenvedünk érte. Ha az elkeseredettség és a reménytelenség állapotát nem olcsó reménykedésre cseréljük, hanem az egyetlen lehetséges megoldást találjuk meg benne.

Ha isten lettél, a magad istene, ha magadnak kreáltál ledönthetetlen árnyékokat, akkor magadnak kell megtervezned a mélységből való szabadulást. Tudatosan, miközben az előre vezető út egyáltalán nem látszik racionálisnak. Szabadságod van a mélységben maradni, és lehetőség van a küzdelemre is. A lépésekre adhat valaki korszerűnek tűnő tanácsokat is, divatosan projekttervet, amely persze rendkívül emberi és esendő.

⁷ József A.: Esmélet (1934)

⁸ Esterházy idézi Heideggert a Mindentudás Egyetemén

Tehát: legyen az első lépés a mélységben-lét tudatának kialakítása (a betegségtudat megélése). A második talán a mélységből való szabadulás felmérése, megtervezése – az okok és a fejlesztés meghatározása, ezen belül az önérték, a fejlődési képességek, az egyéni érdekek és hasznoszmélet tudatosítása. A harmadik: az aktivitás a kreatív öninnovációra – készség önmagad alkotó megújítására, átalakítására –, melyben, bár korlátosan, használható némi régi tapasztalat is. Ezen belül a magányra és az önzésre való jog önkéntes feladása, az aktív nyitottság megélése mindkét – emberi és isteni – dimenzióban, az alázat szó újbóli megértése (régii rituális szó, mára rétegfogalom). Végül: új látásmód, melyben az istenfüggőség, a transzcendens bizalmi kapcsolat megélése, az önfeláldozásra és lemondásra való képesség kerül középpontba. (Mint-ha Jézus erről beszélt volna a föld sójáról szólva.)

A tennivalók logikusak, és tekinthetők saját felelősségünknek is. A folyamat vége kiszámítható, ha jó eszközöket használtunk. De az eredmény bizonytalan. Nincs garancia a sikerre, hisz magunk – magunkat nem változtathatjuk meg. Más ez, mint mikor a tudós módosítja lombikjának tartalmát. Személyiségünk átalakításának más dimenzióból kell származnia. Ez azonban nem levezethető. Ha tetszik – hitkérdés. Csak ha hisszük a legirracionalisabb valóság idevágóságát, a rabszolgaként csüngő, görcsökben kínlódó testtorzó győzelmét. Győzelmét a világon, győzelmét a logikán, győzelmét személyes valómban. „Az ÚR az én osztályrészem – mondom magamban –, ezért benne bízom. Mert nem vet el örökre az Úr.”

„Szeret az ÚR, azért nincs még végünk, mert nem fogyott el irgalma: minden reggel megújul. Nagy a te hűséged! Az ÚR az én osztályrészem – mondom magamban –, ezért benne bízom. Jó az ÚR a benne reménykedőkhöz, a hozzá folyamodókhöz. Jó csendben várni az ÚR szabadítására. [...] Mert nem vet el örökre az Úr. Még ha megszorított is, irgalmaz, mert nagyon szeret.” (JSir3,22–26.31–32)

A gőgös, elkényelmesedett kivi kihalásra van ítélve. Nincs sok esélye, legföljebb az emberen keresztül. De az őt elpusztító ember legalább megőrzi szép emlékezetében.

A mi istenségünk eddig ért. Az általunk kreált világ hatalma ennyit ér. Az elbukásunk mélységében van hang, mely arra biztat, nincs a teremtségben más megoldás, mint a teremtő: „Szeret az ÚR, azért nincs még végünk, mert nem fogyott el irgalma.”

Koczor Zoltán

*(Elhangzott 2007. szeptember 23-án Békásme-
gyeren az istentiszteleten.)*

Apokrif

1

Mert elhagyatnak akkor mindenek.

Külön kerül az egeké, s örökre
a világvégi esett földeké,
s megint külön a kutyaólak csöndje.
A levegőben menekvő madárhad.
És látni fogjuk a kelő napot,
mint tébolyult pupilla néma és
mint figyelő vadállat, oly nyugodt.

De virrasztván a számkivettetésben,
mert nem alhatom akkor éjszaka,
hányódom én, mint ezer levelével,
és szólok én, mint éjdzón a fa:

Ismeritek az évek vonulását,
az évekét a gyűrött földeken?
És értitek a mulandóság ráncát,
ismeritek törődött kézfejem?
És tudjátok nevét az árvaságnak?
És tudjátok, miféle fájdalom
tapossa itt az örökös sötétet
hasadt patákon, hártvás lábakon?
Az éjszakát, a hideget, a gödröt,
a rézsut forduló fegyencfejet,
ismeritek a dermedt vályukat,
a mélyvilági kint ismeritek?

Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten
a haragos ég infravörösében.

Így indulok. Szemközt a pusztulással
egy ember lépked, hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.
Meg botja van. Meg rabruhája van.

2

Ezért tanultam járni! Ezekért
a kései, keserű léptekért.

S majd esete lesz, és rámkövül sarával
az éjszaka, s én húnyt pillák alatt
őrzöm tovább e vonulást, e lázas
fácskákat s ágacskáikat.
Levelenként a forró, kicsi erdőt.
Valamikor a paradicsom állt itt.
Félálomban újuló fájdalom:
hallani óriási fáit!

Haza akartam, hazajutni végül,
ahogy megjött ő is a Bibliában.
Irtóztató árnyam az udvaron.
Törődött csönd, öreg szülők a házban.
S már jönnek is, már hívnak is, szegények
már sírnak is, ölelnek botladozva.
Visszafogad az ősi rend.
Kikönyöklök a szeles csillagokra –

Csak most az egyszer szólhatnék veled,
kit úgy szerettem! Év az évre,
de nem lankadtam mondani
mit kisgyerek sír deszkarésbe,
a már-már elfuló reményt,
hogy megjövök és megtalállak.
Torkomban lüktet közeled.
Riadt vagyok, mint egy vadállat.

Szavaidat, az emberi beszédet
én nem beszélem. Élnek madarak,
kik szívszakadva menekülnek mostan
az ég alatt, a tüzes ég alatt.
Izzó mezőbe tűzdelt árva lécek,
és mozdulatlan égő ketrecek.
Nem értem én az emberi beszédet,
és nem beszélem a te nyelvedet.
Hazátlanabb az én szavam a szónál!
Nincs is szavam.

Iszonyu terhe
omlik alá a levegőn,
hangokat ad egy torony teste.

Sehol se vagy. Mily üres a világ.
Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

3

Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és kerítésen.
Lélekzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már mint a kő vagyok;
halott redő, ezer rovátka rajza,
egy jó tenyéryni törmelék
akkorra már a teremtmények arca.

És könny helyett az arcokon a ráncok,
csorog alá, csorog az üres árok.

Reform és a zsidó vallás

Megtisztelő és nehéz feladattal bízott meg e lapok jeles főszerkesztője, kitűnő barátom, Donáth László lelkész úr. A reform – természetesen a vallási reform – és a zsidó vallás kapcsolatáról számoljak be e lapokon. Nehéz feladat, hiszen a „semper reformari debet”, a reformálás mindig szükséges elve a zsidó vallásban távolról sem úgy érvényesül, mint a protestantizmus különféle ágazataiban. A zsidó vallás a vallástörvény tekintetében felette konzervatív, és ez magatartásbeli és életvitelében érvényesülő konzervativizmusát is meghatározza.

Izrael hite, a monoteizmus bölcsője abban is különbözik az ugyancsak monoteista kereszténységtől, hogy zsinórmértéke nem egyszerűen az istenhit és az abból fakadó etikus magatartás. A kialakult és máig érvényes zsidó teológia szerint Izrael hite egyszerre hitelv, etika és a Törvényhez ragaszkodó és általa irányított életvitel. Ha tehát egyáltalán beszélhetünk a tradicionális és az európai felvilágosodás koráig egyébként egységes zsidó vallásos felfogás és életgyakorlat reformjáról – párhuzamosan az európai felvilágosodással és jórészt annak hatására –, akkor arról mint – hirdetői szerint elvi megalapozású – engedményről, nem annyira az eszmék, hanem inkább a rítus és a vallásos életgyakorlat, életfolytatás terén. Ezt az engedményt nem a vallásos buzgóság kívánta, inkább az életkörülmények követelték meg.

Ugyanakkor a vallási reformnak, amelyről alább még részletesebben szólnunk, politikai indítéka és célkitűzése is volt. A reform pártolói úgy vélték, hogy a zsidók életmódja és szokásrendszere (öltözködésük, étkezésük stb.), akárcsak istentiszteletük héber nyelven (jóllehet a katolikus egyház és mise nyelven akkor még a latin volt) és formája, felette

elüt a környezet szokásaitól, ezért e sok különbséget – amennyire csak lehet – le kell bontani az integrálódás és az ennek révén megteremthető emancipáció érdekében. Ez a gondolatmenet még akkor sem hanyagolható el, és akkor sem indokolatlan, ha az általa ajánlott út nem feltétlenül célravezető annak a politikai célnak az eléréséhez, amely az egyik kiváltó oka volt a vallási reformnak.

A másik kiváltó ok: maga az élet.

A zsidó vallásos élet irányítói évszázadokon át abban a felfogásban és gyakorlatban éltek, hogy az életnek kell alkalmazkodnia a vallástörvényhez. Az élet azonban az európai felvilágosodással sok zsidó ember számára másképp alakult. Különösen a kevésbé erős elkötelezettségű zsidók számára parancsoló szükségnek tűnt valamiféle kiegyezés az élet követelte teljesítmények és a vallástörvények között. Ez a kiegyezés most már az élet javára és a vallástörvény hátrányára döntötte el a kérdést.

A vallásos reform egyik fajtája, érdekes módon, Olaszországból indult el. Ismeretes, hogy a zarándokünnep napjainak száma kisebb Izraelben, mint Izraelen kívül. A pészah ünnepének második és a nyolcadik napja, a sátrak ünnepének második – az őszi ünnepkört lezáró – ünnepe vagy a Tóra örömmünnepe Izraelen kívül főünnep jellegű, míg Izraelen belül nem az. Olaszországból indult ki tehát az a kezdeményezés, hogy ezeknek a napoknak az ünneplése a diaszpóra bevett szokása helyett az izraeli – helyesebben akkor még szentföldi – gyakorlathoz igazodjék. Ily módon egy-egy ünnepnek számító, tehát munkaszüneti nap hétköznapná változott volna, ami az üzleti tevékenység tekintetében fontos lett volna.

A Németországból kiinduló vallásreform – közismert nevén *Haszkala*, vagyis a zsidó felvilágosodás mozgalma – Moses Mendelssohn és köre nevéhez fűződik. Ez az irányzat, követve a dessauai nagy gondolkodót, ötvözni kívánta a világi és a zsidó mű-

veltséget a zsidó vallásos gyakorlat nagyobb sérelme nélkül. Ennek hatását kell látnunk a 19. században főként Németországban végbement reformirányzatú tanácskozásokban és irodalomban, melynek vezető szereplői rabbik voltak. Ez a reform némi, jóllehet nem jellegzetes változást iktatott az imarendbe, s legfőbb jelentősége abban állott, hogy hatására a templomi rabbinikus előadásokat – akarva vagy akaratlanul – a németországi evangélikus prédiká-

ciók mintájára kezdték szerkeszteni, építő prédikációknak nevezvén azokat.

Míg a tradicionális templomi rabbielőadások valamely talmudi tételből kiindulva vagy rítusbeli, vagy jogi természetű előadások voltak, amelyeket szívesen hallgattak a kellő rabbinikus tudással rendelkező hallgatók, addig a modern prédikációkat más szempontok vezették. Amint szívesen hangsúlyozták: ez a Haszkalának, tehát a zsidó felvilágosodásnak a célkitűzéseire igazodott, a világi dolgokban művelt és jártas közösséghez szólt, olyanokhoz, akik akkor már nem rendelkeztek a régi rabbinikus előadásokhoz szükséges ismeretekkel. Nagy vívmány volt, hogy ezek a prédikációk már német nyelven hangzottak, nem pedig a korábban használt német-héber, lengyel vagy orosz szavakkal bővített jiddis nyelven. Nem véletlen, hogy a modern zsidó tudomány (ennek mibenléte külön téma) atyamestere, Leopold Zunz, egyik első művét a zsidó prédikáció történetének szenteli, éppen abból a célból, hogy a német nyelvű prédikációt elismeresse mind a világi, mind a zsidó hatóságokkal.

A mai értelemben vett reformteológia és vallásos gyakorlat átalakította a vallástörvény rítusbeli részét is. Például a szombat megtartása abban az értelemben, hogy minden munkavégzéstől tartózkodni kell, már nem alaptétel. Indoklásul azt hozzák fel, hogy az élet követelményei ezt nem teszik lehetővé, ugyanakkor a szombat erkölcsi tanítása, jelentősége a gyülekezeti és családi együttlét és a szent iratok tanulmányozása tekintetében nem szenved sérelmet. Hasonlóképpen a rituális étkezési törvények sem olyan rendíthetetlen alaptételek, mint ahogy azt Magyarországon az ortodox, a konzervatív vagy akár a liberális teológia képviseli. A Németországból kiinduló reformteológia főként az Egyesült Államokban tett szert nagy népszerűsége, és gyűjtött hatalmas követői táborát.

A fentebb említett célok, a mielőbb elérendő integrálódás, majd az ezt követő asszimiláció őszinte vágya alakította ki a magyar zsidóság történetében rövid életűnek bizonyuló pesti reformgyülekezetet, amelyet azután néhány vidéki városban hasonlóak követtek. Ezek azonban, minthogy inkább a jogos politikai célkitűzés, semmint újfajta vallásos újjáébredés szülte őket, hamarosan szükségszerűen elenyésztek, sőt a levert szabadságharc után politikai radikalizmust képviselő Habsburg-ellenes magatartásuk miatt hatóságilag be is tiltották őket.

A zsidó vallás hitbeli és etikai értékeit és tanításait, a zsidó családi élet szombati és ünnepi bensőségét a modern élet követelményei között is biztosíthatjuk magunknak, a ritualitás alapvető tételeit pedig – az étkezési törvényekre gondolunk – még a diktatúra idején is követni lehetett. De legyünk igazságosak: a rítusbeli előírásoktól sok olyan ember is felmentve érzi magát, akinek életére a diktatúrának még

csak az árnyéka sem vetült. Nagy kár, mert mi, akik Isten kegyelméből és a szülői ház atmoszférájából a zsidó élet teljességében részesültünk, már gyermekkorunktól fogva nagyszerű élményeknek és eseményeknek lehettünk részesévé, és ezeket a tapasztalatainkat és élményeinket boldogan adjuk tovább az utánunk következőknek. A szívet-lelket gyönyörködtető, az életet szépítő zsidó örökségből nem szeretnénk elpazarolni semmit sem.

Iszonyatos gonoszságok következtében, Auschwitz rettentő tragédiája után nagyon kevesen maradtunk, mégis reméljük, hogy e kevesek szívében elevenek a múlt szép hagyományai. Izrael a 20. században kiváltképpen is megtapasztalta az Eved Ádonájnak, az Úr Szenvedő Szolgájának minden megpróbáltatását, de hisszük, hogy a maradék, „a tűzből kimentett üszök” szent hitét és annak örökségét igyekszik elplántálni öregekben és gyermekekben egyaránt.

Schweitzer József

PILINSZKY JÁNOS

Te győzz le

Te győzz le engem, éjszaka!
Sötéten úszó és laza
hullámaidba lépek.
Tünődve benned görgetik
fakó szívüknek terheit
a hallgatag szegények.

A foszladó világ felett
te változó és mégis egy,
szelíd, örök vigasz vagy,
elomlik minden kívüled,
mit lágy erőszakod kivet,
elomlik és kihamvad!

De élsz te s égve hirdetik
hatalmad csillagképeid,
ez ősi, néma ábrák:
akár az első angyalok,
belőled jöttem és vagyok,
ragadj magadba, járj át!

Feledd a hűtlenségemet,
legyőzhetetlen kényszerek
vezetnek vissza hozzád,
folyam légy s rajta én a hab,
fogadd be tékozló fiad,
komor, sötét menyország!

Csak a modern ember pazarol

Arégmúlt apró archaikus társadalmában élő emberek kultúrája, azaz szokásaik, tárgyaik, hiedelmeik összessége olyan konstrukció volt, amelynek minden darabja, eleme szigorúan össze volt hangolva a többivel. Ez a gondos összehangolás biztosította a kultúrák stabilitását. Napról-napra küzdöttek a fennmaradásért, és ezért minden tárgynak, cselekedetnek jól mérhető értéke volt számukra. A pazarlásnak, tékozlásnak nem volt sok tere. Az állatok is nagyon meggondolják, hogy tegyenek-e felesleges mozdulatokat, vagy szerezzenek-e fölösleget. Nem tudnának vele mit kezdeni.

Az állatoktól eltérően az ember az evolúció során csoportjaiból közösségeket alakított ki, amelyek nagyon hatékonyan voltak képesek a környezetük erőforrásait kiaknázni, és sokszor nemcsak szükségeshez, hanem fölöslegeshez is jutottak. A nagyon primitív eszközökkel vadászó ember zsákmánynak minden részét hasznosította valamiképpen. Amikor a távolba ható első eszközt, a nyilat feltalálták, és mellette már a vadászok ügyes szerveződése jellemezte a vadászatot, egyszerre képessé váltak szinte korlátlan mennyiségű zsákmány elejtésére. Megjelent a fölösleg, ezért a zsákmánynak már csak a finomabb részeit használták, a többit eldobták vagy az elejtés helyén hagyták a dögevők prédájául. (Mellesleg ez tette lehetővé, hogy a farkasok néhány példányát, a kutya őseit magukhoz édesgethessék). Az ember azonban nagyon találékony: rövidesen kialakult az is, hogy a megszerzhető, megtermelhető, elejthető felesleggel mit is lehet kezdeni.

A legegyszerűbb megoldás az, ha a felesleget valakinek, aki nem tagja családuknak, de közeli ismerős, odaajándékozzuk. Ez rendszerint nemcsak azért tesszük, hogy osztozkodjunk – bár a békés osztozkodás fajunk alapvető, genetikailag meghatározott sajátsága –, hanem azért is, hogy a közösségünk szemében szociális státuszunk emelkedjék valamelyest. A többiek vagy látják, vagy a megajándékozott később elmeséli nekik, hogy milyen önzetlenül bántunk vele, ezért tisztelnek majd minket. Ennek vágya a legtermészetesebb emberi törekvések közé tartozik. Az ajándékozás hétköznapi eseteit nem is nevezhetjük tékozlásnak, ugyanakkor már az archaikus társadalmakban is „megszaladt” ez a tulajdonságunk, és esetenként egészen furcsa pazarlásba csapott át. Ruth Benedict híres etnológus leírta a kwakiutl indiánok potlach lakomáját. A potlach lényege, hogy a vendéglátó indián törzsfőnök meghívja a rivális törzs tagjait egy nagy lako-

mára, amelyen saját nagyvonalúságát, gazdagságát igyekszik bizonyítani, nemcsak a lakoma bőségével, hanem különböző értékes javak elpusztításával is. Például drága olajakat öntenek a tűzre, összetörnek értékes tárgyakat, finom, mives rézedényeket a tenger mélyére vetnek, stb. A meghívottak sárga irigységgel szemlélik a dolgot, és a következő fordulóban ők hívják meg vendéglátóikat egy még bőségesebb, még pazarlóbb potlachra. A vendéglátó állandóan ugratja vendégeit, szegény fickókat, akiknek bizonyára nem telne ilyesmire. Később sokfelé a világban találtak hasonló szertartásokat, sok még ma is él ezek közül, sőt egy beszámolóban azt olvashattuk, hogy a törzsfőnök egy ilyen lakoma alkalmával mosógépeket és televíziókat dobáltatott embereivel a tengerbe, hogy gazdagságát bemutassa. A régi szokások bizony lassan tűnnek el.

Mindig annyit adunk a vendégnek, amennyi testi lelki jólétéhez szükséges, vagy néha erőnkön felül is etetjük, itatjuk, ajándékozzuk?

Jól emlékszem a nagyszüleimnél gyermekkoromban tartott disznótorokra. Nagymamám sokszor 40-50 „komatálat” is készített a hurkából, kolbászból, amelyeket nagynénéim szállítottak rendeltetési helyükre. A megajándékozottak egy része rokon volt, viszonzási kötelesség nélkül, hiszen sokan nem is tartottak disznót, mások valamilyen szolgálatot tettek a családnak, megint mások azért kaptak, mert ők is küldtek tavaly. Mindig nagy fejtörést okozott a nagymamának, nehogy valaki kimaradjon, és csorba essék a család becsületén, hogy nem volt eléggé nagyvonalú.

A régi típusú szoros közösségek a modern időkben szépen lassan elenyésztek. A társadalmakban élő sok millió emberből alig néhány százat ha ismerünk. Ezek jobbára nem alkotnak közösséget, hanem mindenféle olyan társadalmi szerveződést – iskolát, munkahelyet, vallási gyülekezetet, pár-

tot, klubot –, amelyek ugyan mind szeretnének közösségként viselkedni, de a nagy rohanásban ez ritkán sikerül nekik. A közösség tiszteletére már nemigen számíthatnak a modern pazarlók, mégis fel akarnak tűnni valamivel. Szeretnék, ha felfigyelnének rájuk, és ennek legegyszerűbb módja a tékozlás. Nem is kell különösen gazdagnak lenni, ahhoz, hogy ez feltűnjön. Környezetünk észreveszi, ha nemcsak olyan tárgyakat veszünk, amelyeknek valamilyen hasznos funkciója van, amelyeket megelégedéssel használunk, hanem valami olyant is, ami státuszunkat van hivatva emelni. Sok esetben ilyen tárgy az autó. Ez a nagyon hasznos szerkezet gyorsan eljuttat a kívánt helyre, de ezt a legolcsóbb, legegyszerűbb márkák is megteszik. Mégis sokan vesznek igen drága monstrumokat, amelyek egyedüli funkciója, hogy gazdagságukat jelezze. Van egy milliárdos ismerősöm, akinek természetesen több autója is van, közöttük egy sok tíz millióért szerzett versenyautóféle. Nem valódi versenyautó, csak amolyan luxuskocsi, amelyet a milliárdosoknak gyártanak. Büszkén mutatta, 280 kilométeres sebességgel is lehet vele menni. Ez bosszantott. Vajon hol lehet ilyen sebességgel haladni? Kérdezgetni kezdtem, és a keresztkérdések alatt megtört. Egyszer éjjel kivitte a kocsit egy hosszú elhagyatott útra kipróbálni. És tényleg elérte... hát nem a 280-at, csak a 220-at mert jött egy falu és le kellett lassítania. És miért vetted? – kérdeztem. Erre dühös lett. Mert lehet kapni – válaszolta. Azután hosszú ideig hallgattunk, és én azon gondolkodtam, hogy az autó árán mennyi hasznosat, jót lehetett volna csinálni.

Pazarolni persze szinte mindennel lehet, amit a fogyasztói társadalom kínál. Ruhával, cipővel, enni-valóval, használati tárgyakkal. Tényleg használni akarjuk azt a fényesen villogó új szerkezetet, vagy csak mutogatjuk majd néhány hétig, aztán meg ellesz a polcon? Minden vásárlásnál el kéne gondolkodnunk, hogy mi a funkciója annak a tárgynak, amelyet veszünk, és ez a funkció hogyan illeszkedik kialakított életünkhöz, szokásainkhoz. Csak azt kéne megvenni, ami funkcionálisan valóban hiányzik. Különös vágyainkkal pedig csak gondolatban érdemes játszadozni.

Nemcsak az egyének, a társadalmak is képesek a tékozlásra. Gondoljuk csak el, hogy hihetetlen erőfeszítés és tengernyi munka árán miért építették a piramisokat? Mi volt a hasznuk? Minden piramis a fáraó dicsőségét szolgálta, pedig az „árából” sok ember életét lehetett volna jobbá tenni. Az egyiptomi társadalom már nem volt igazi közösség. Tékozolt, ahogyan csak tudott.

A Kálvin téren áll egy hatalmas, drágán épített üvegkalitka. Jó néhány éve felhúzták, és alig költözött bele valaki. Fénylő modern piramis.

Csányi Vilmos

MEZŐ FERENC

Tékozló variáció

In memoriam Ingmar Bergman

/Folytatás/

A lakoma után egyre nyúltak a napok,
mint a lepény tésztája, míg tüzes kőre rakják,
a tékozló, a jó fiú irigy pillantásait sértetten
viszonozta,
szitkokat mormolva kerülgették egymást,
a gyűlölet csöndjéből kihallatszott
fogcsikorgatásuk,
ha apjuk előtt a vacsoránál kényszeredetten
mosolyogtak
a méces libbenő fényében gyilkossá torzult
a vigyor,
keserű kút, sötétlett az öreg tekintete,
káváján billegve birkóztak egymással és
a falattal.

„Döfjem le a bátyám, künn a juhoknál a mezőn,
aztán az üres hodályban akasszam fel magamat,
vagy várjak, míg apánk civódásunkat megunja,
mindkettőnket elűz, és új fiakat nemz
szolgálóleánnyal!”

/A kezdet/

„Ha a kegyelem beteljesülne is, Atyám
lazuló ölelése,
a lakoma hűlő ízei, a pillanatra békülő
testvérrel
pocsolya tükrében összecúszó arcunk
homályos emléke,
a szokott borzalomban örökre gyötörne.”

Szédelegve hallgatta ártányok csámcsogását,
közéjük ájult, fájdalmánál erősebb volt az éhe,
moslékot lefetyelt, elharapott verőeréből
vályúba folyt a vére.

Mandeville modern meséi, avagy az erény butít és nyomorba dönt

Bernard Mandeville, a dicsőséges forradalom után Hollandiából Angliába költözött orvos (akit Voltaire, a francia kultúrfőlényben hívő világpolgár francia hugenották leszármazottjának tart) olyan világba érkezett, melynek gazdaságában korlátlanul érvényesültek a kora kapitalizmus kíméletlen játékszabályai, ám amelynek morálfilozófiájában – a hivatalos teológiai ortodoxia és a „nonkonformista”, disszenter eretnekek etikájában egyaránt – a keresztény karitástól, az önmegtartóztatás erényétől és az egyetemes emberszeretet elvétől túlszorduló szenteskedő szövegek domináltak. Megverselt moralitása (vagy versbe szedett amoralitása) [ti. A méhek meséje] igen egyszerű gondolatkísérleten alapul: mi történne a való világban, a gazdasági szférában, ha egy pillanatra is komolyan vennék magasztos morális elveiket, s kitörne az önzést nem ismerő erény uralma? A poén persze csak a szemforgatók számára volt váratlan: tönkremenne. Mandeville-nél mélyebb antropológiai alapja, történelemfilozófiai dimenziója is van e szellemesnek szánt fordulatnak: az emberi társadalom, a történelmi fejlődés nem az ember emberséges, erkölcsös, nemes stb. tulajdonságainak terméke. Ellenkezőleg: legvisszataszítóbb tulajdonságaink löktek minket egymás társaságába, a legantiszociálisabb beállítottság tett társiassá – azaz a társiatlan társiasság nagy kanti témáját előlegezi meg Mandeville, akinek etikája a lehető legtávolabb áll a categoricus imperativus világtól, az ember eszközként való használatát tiltó tantól. De társadalomelmélete a klasszikus német történelemfilozófia kedvenc motívumát idézi: az erkölcsi értelemben vett rossz pozitív történelmi szerepéről, a legnegatívabb emberi tulajdonságok dinamizáló, fejlődést generáló voltáról. „Nem a társas halandósága, jó természete, részvéte nyájassága és a külszín más kecasei avatják őt társadalmi lénynyé – olvashatjuk az Előbeszédben –, hanem éppen legalantasabb és leggyűlöletesebb tulajdonságai teszik szükségyszerűen a legtágabb és a világ szemében legboldogabb és legvirágzóbb társaságok számára elfogadhatóvá.”* Racionális ördögökkel lehetséges ésszerű társadalmi berendezkedést kialakítani, ám az angyalarcú önzetlenséget mi sem motiválja, hogy kollaboráljon embertársaival – hisz nincsenek is olyan szükségletei (vagy elenyésznek), melyeket csak a többi ember akadályozó-segítő együttműködése révén szerezhetne meg. „Mi lenne a szükség-

szerű következtetése az általánossá váló becsületes-ségnek, erénynek, mérsékletnek, ártatlanságnak és elégtelenségnek? – kérdi Mandeville. – Bizonyítom, hogy ha az emberiség kigyógyulna természetétől eredő gyarlóságaiából, kénytelen lenne oly hatalmas és kifinomult társadalmakat alkotni, mint a teremtés kezdete óta számos nagy birodalomban és monarchiában történt.”

Az erkölcsi szenny éppúgy a politikai hatalom és a gazdasági nagyság szükségszerű társa, mint London utcáinak szennyáradata az árubőség, a hatalmas kereskedelmi forgalomé, a világvárosi nyüzsgésé. Persze privátim élhetünk *procul negotiis* (távol a közügyektől), választhatjuk a vidéki magány csendjét, az erdők tiszta levegőjét – ám ezzel kizárjuk magunkat nemcsak a világi élet, de a világkereskedelem lüktetéséből is, amit anyagilag csak az engedhet meg magának, aki a piszkos gazdasági folyamatokban való igencsak aktív részvételével már megvásárolta a tiszta természetben való passzív élet lehetőségét. „Kevesen vannak Londonban, akik néha gyalog járni kényyszerülvén ne kívánták volna, bár utcái sokkal tisztábbak lennének, mint általában, s közben csak ruhájukra és egyéni kényelmükre tekintettek; de mihelyt felérik ésszel, hogy mindez e hatalmas város bőségének, nagy for-

*Ille magis excussio Venens florentis inuentia. Torone consumit graus olenti scortag probus
Deficere haud sperans inquam sibi posse cunctanum. Affectum pellunig' domo. letioq' perundant*

*A méhek meséjé-t, illetve A lázongó kas-t Tótfalusi István fordításában idézzük. Kossuth Kiadó, 1996.)

galmának és gazdagságának következménye, és ha jóléteben némileg is érdekelve vannak, aligha kívánják utcáit tisztábban látni.” Márpedig az erkölcsi purifikátorok nagy része is haszonélvezője ama piszkos ügyleteknek, melyek naggyá és virágzóvá tették a bűnös méhkast – és elviselhetetlenné a világváros bűzét-bűnét.

A lázongó kas, avagy a megjavult gazemberek 1705-ös verziója úgy kezdődik, mint „rendes” moralizáló luxusbírálat a korban: leírja a szerencsejátékban lelküket is eladó zsoldos katonák durva romlottságát, a korrump közhivatalnokok, a tudatlan és a külföldi gyógyszergyártók által manipulált orvosok, a kitartott cifra nők és a megtiport vagy megvett erény, a képmutató, szegénységet prédikáló és a világi javakban dúskáló papok világát. Milliók egy (néhány ezer) miatt, a munka és a fogyasztás, a termelés és a költekezés világa végzetesen szétválnak:

„Milliók törtek, küzdtek, égtek egymás kéje s hívsága végett, s más milliók mit létrehoztak, mindent feléltek, elkoboztak.”

Az igazság(talanság) szolgáltatás öröködik a morális rendet megcsúfoló renden: a piti tolvajt felköteti a milliárdos sikkasztó, a csatában megrémült-megfutamodó közkatonát agyonlöveti az egész országot eladó-eláruló tábornok, s megkorbácsoltatja a kis kurvát a miniszter, aki kitarthatja kedvéért „ellopta bár a koronát”. Ám az egész megdöbbenően működőképes marad, a „concordia discord” csodája:

„Íme, bűn minden oldalon, de az egész – paradicsom!”

Adam Smith láthatatlan keze, a piaczgazdaság idealizált providenciája sem működik másképp: mindenki a maga érdekét követi, s mit sem gondol a felebaráti szeretetre vagy a közérdekre, de mivel oda kell figyelnie a másik szükségletére (az eladhatatlan árut termelő önnön érdekét sem képes

kielégíteni), egyéni törekvései csak a társadalom javával összhangba hozva realizálhatók. Amikor Mandeville a bűn apoteózisáról szól, persze nem közbűntényekről (lopás, gyilkosság) beszél: a *crime* jutalma a börtön és bitó, csupán erkölcsi (kiváltképp valláserkölcsei) vétkekről, a *vice* (paráznaság és pénzsóvárság, becsvágy és hatalomvágy s végül, de nem utolsósorban az önzés) jelentik ama magánvéteket, melyek a közhaszon forrásai (s hiányuk az általános pangásé):

„Államukban virult az élet,
naggyá tette – a bűn és a vétek!
És az erény, mely a csalást jól
elleste a politikától,
általa megbarátkozott
a bűnnel és ez hozta hogy
a legrosszabb sem élt hiába:
tett valamit a köz javára.”

Ez a Mandeville módra felfogott ész csele radikálisabb szakítást jelent a hobbesi ember-, de főként társadalomképpel, mint a legtöbb kommentár véli. Hobbes féktelen bírvágy és hatalomvágy hajtottá emberének a hagyományos erénytáblázatok szerint amorális vagy még inkább immorális tulajdonságai nem közvetlenül járulnak hozzá a köz érdekének kibontakozásához – közvetlenül csak kölcsönös öndestrukcióhoz vezetnek. Ezért kell a nagy hatalmú *Leviatán*, mely ha móresre nem tudja is kényszeríteni az embereket, a szerződés betartására, azaz érdekérvényesítésük törvény szabta korlátozására igen. Mandeville-nél a *Leviatán*, a közhatalom képviselője maga is egyike a lopó-csaló-hazudozó zéró summájú játszma résztvevőinek: érdeke, az államérendek sem más, mint a magát felfaló magánérdekek egyike, meglehet, leghatalmasabbika. Nem általa kerülnek harmóniába a magánönzések a köz javával, hanem ama misztérium révén, mely a fogyasztói társadalom mindennapos csodája, az egyéni fogyasztások transzszubsztanciája a közöség egészét gazdagító produktivitássá.

„... s millió szegénynek
munkát adott a fényűzés,
a gögtől nyert éleést nem kevés.
Irigység, hívság karba kart
fellendítették az ipart...”

Három évtizeddel később Voltaire *Mondain*-ja (1736) is a luxusapológiák logikáját követi: az emberi szükségletek elvileg nem ismernek természeti korlátot, aki „természetes” szükségletekről – és az azzal megelégedő erényről – szónokol, azt tényleg természeti lényé, azaz állattá degradálja az ember (A világhi még csak Fontenelle-lel vitatkozik, Rousseau-polémiájában vált élesebb hangnemre Voltaire a „négykézláb járás” erényéről szólván):

„Az én bűnös szívem bizony örül,
ha bőséget lát körös-körül,
ki mesterségek és művészetek
anyja, és bő öléből ered a
sok Új szükséglet és Új élvezet.”

(Petri György fordítása)

Mandeville azonban nemcsak azzal érvel, hogy mennyi munkáskéznek ad dolgot a henyelő gazdagok tékozlása-luxusfogyasztása, hanem azzal is, hogy a fogyasztási javak a gazdasági expanzióval párhuzamosan fokozatosan demokratizálódnak, azaz a tegnap luxuscikke a holnap tömegfogyasztási portékája (a gondolat őse nem Hobbes, hanem Locke, aki *A polgári kormányzatról* szóló értekezésében kiemeli, hogy fogyasztási kultúráját tekintve egy angol földműves jobban él, mint az inkák királya...).

„Ily jól hatott a bűn az észre,
s a szorgalommal kéz a kézbe
az életet áldássá tették,
való gyönyörre, élvezetté
úgy, hogy már jobban élt a pór
mint a gazdag valamikor.”

Ezt a gondolatot emelte ki F. A. Hayek is a brit akadémián tartott székfoglaló előadásában 1966-ban, midőn önnön liberálkonzervatív nézetei múltbeli mestereit sorolta fel: Hume előfutára Mandeville, aki szakít a társadalmi szerződéselméletek tudatos-tervező racionalitásfelfogásával, s a spontán, reflektálatlan cselekvésekből bontakoztatja ki az össztársadalmi harmóniát (*Lecture on a Master Mind*). Hayek abban is előfutárának tekintette Mandeville-t, hogy a társadalmi igazságosság (avagy a keresztény karitás) nevében fellépő korrekciós elosztási mechanizmusokat határozottan elveti: csak a többet és olcsóbban termelő ipar s nem a szociálpolitika enyhíthet a szegények helyzetén. Majd.

Mert mire jutna a társadalom, ha, mint az első változat alcíme írja, „megjavulnak a gazemberek”?

„Nézzük e dicső kast, mi lett:
összefér ipar és becsület?”

A miniszterek, képviselők többé nem sikkasztanak – de nem is költekeznek. A fényűzésben veteke-

dő kurtizánok és hitvesek erényes darócot öltenek, és megfojtják a külkereskedelmet. Ám a fényűzési cikkek fölöslegessé vált gyártóit nem tudja felszívni a „tisztos ipar”, hisz az önellátás erénye minden-
kire kiterjed:

„de kik akkor belőlük éltek,
szükében lettek a kenyérnek,
más szakmához futva pedig
látták, hogy zsúfolt mindegyik.”

A nemes elzárkózás megőrzi a nemzet erényeit a külföld kárhozatos befolyásától: nem kell többé tengeri flotta, hogy behurcolja Ázsia elpuhult fényűzésének termékeit és az idegen életformák kísértését. Egy fa odvában is elfér a megtért-megerényesült kas. Mandeville le is vonja a *Tanulást*got:

„Ha panaszkodsz, hát balga vagy:
tisztos kas hogy lehetne nagy?
A világ javaival élni,
harcban győzni, közben henyelni
s bünt kerülni: utópia,
gyarlóbbat agy nem szült soha.”

Pontosabban épp olyan utópiákat szül Morustól Morellyig az amorális modernitás ellen fellázadt moralizáló szellemiség, mely nem fogadta (fogadja) el, hogy

„...a bűn a jólét alapja,
ha korlátját törvény kiszabja.
Igen, ha nagyság kell a népnek,
az államban szükség a vétek.”

Voltaire-nek – csakúgy, mint Mandeville-nek – a makkevés jut eszébe az erényes aranykor allegóriájaként mint a kifinomult (és romlott) fogyasztói társadalom alternatívája. Voltaire a technikai fejlődés vívmányai közül a szerelmi technikák fejlődését sem hagyja ki:

„a legszebb szerelem műgond híján
szégyenteljes ürtkezés csupán.
S ha gerjedelmük kurtán felhagyott,
ebédjük elkölték a fák alatt
(makk, köles vízzel) majd aludtanak
a puszta földön, mint az állatok:
íme, a természeti állapot.”

(A Mondain)

Mandeville fő szempontja a nemzetgazdaság prosperálása. Ám az egyszerűség erénye szerinte is retrográd; prehumán szintre visz vissza, aki a „mesterséges” fogyasztási javakról való lemondást követeli:

„Pusztá erénytől nem virágozik
föl egy nemzet; s ki visszavágyik
az aranykorba, kész-e vajon
élni becsületben – de makkon?”

[...] Egyben biztosan a Leviatán örököse *A méhek meséje*: hihetetlen felzúdulást és könyvtárnyi kritikát, feljelentést, ellenpamfletet provokált. Mandeville szinte haláláig az erkölcstelenség, az immoralitás vádjára válaszolt (utolsó műve Berke-

ley *Alciphon*jára adott viszonzólevél, *A letter to Dion*, 1732). Persze közben még rátett egy lapáttal, mint a nyilvánosházak legalizálásáról (sőt állami fenntartásáról) szóló művével vagy *Charity Schools* elleni támadásával. Eszmetörténetileg a legjelentősebb a tíz éven át írt-kiegészített *Megjegyzések (Jegyzetek A lázongó kas egyes passzusaihoz, 1714–1723)*. Egyik alaptémája a női szeméremnek az erény többi válfajához hasonlóan mesterséges mivolta, melynek abszurd szabályain (a keblek kimutatása megengedett, viszont a boka kivillanása halálos bűnnek számít) nem tud eleget élcelődni. Keserűbb szavakkal illeti a szajhaszellemű hitvesi taktikákat, melyek a hivatásos kurváknál százszor szörnyűbb praktikákkal zsarolják ki a szegény férjeből az átlagos kurvatarifa sokszorosába kerülő fogatok, ékszerek stb. adományát. Erre a mesterségre két-három éves koruktól oktatják az úri kisasszonykákat – éppúgy, mint ahogy a jobb velencei kurtizánok is megtanították lányaiknak mesterségük főbb fogásait. A női erény éppoly árucikk, mint a férfiúi becsület, csak sokkal többbe kerül, mint a prostituáltak kegyeinek tényleges piaci áron, a kereslet-kínálat törvényén alapuló megvásárlása. Mandeville nem a bűnök számát szeretné csökkenteni mint majdan Diderot, aki a *Bougainville utazásához írt pótlásában*, illetve a *Harmadik D’Alembert-párbeszéd*ben a szerelem szabadságát védte meg a valláserkölcsei tilalmak ellenében, hanem az erények vonatkozásában alkalmazza Occam elvét: az önzetlenség mércéjén szigorúan véve kevés marad a hagyományos erénytáblázatból. „Aból, hogy a szeméremtlenség bűn, még nem következik, hogy az illem erény; mivel a szégyenen alapul, természetünk egy szenvedélyén, lehet jó vagy rossz a cselekedettől függően, melyet előidéző”. A mindenáron férjhez menni vágyó szüzek erénye az igazi kerítő; a rendes kerítők *do ut des* ügylete tisztességes piaci alku.

Minél erényesebbek az úrilányok és úrhölgyek, annál inkább a kurvák karjába taszítják az úriem-

bereket és ifjakat. Minél több könnyen hozzáférhető és biztonságos bordély működik egy városban, annál nagyobb biztonságban vannak a szüzek és hitvesek. „*Ki hinné, hogy az erényes nők öntudatlanul is előmozdítják a prostitúció virágzását? Vagy (ami még nagyobb paradoxonnak tűnik), hogy a bujaság a tisztaság megőrzésének szolgálatába állítható?*” A puritánok persze a bordélyházak bezárását, a kurvák kegyetlen megbüntetését szorgalmazzák. „*Ha az utcanőket és a szajhákat olyan szigorral üldöznék, mint egyes ostobák azt jónak tartják, mily lakat és zár tudná megvédeni feleségünk és lányunk erényét?*” Kivált egy kikötővárosban, ahová alkalmanként több ezer kiéhezett matróz érkezik... A lényeg a dolog tisztán üzleti alapra történő helyezése; az erkölcsök kikényszerítése nem a kormányzat feladata (ezzel az 1960-as évek nagy jogfilozófiai vitáját előlegezi meg Mandeville, vitathatatlanul a „haladó” álláspontot vallván): „*Egy jól rendezett város bölcs vezetői mindig eltűrték bizonyos számú házat, ahol a nőket éppoly nyilvánosan bérlik, mint a lovakat egy kölcsönistállóban...*” A prostitúciót mindenütt tiltják, és mégis mindenütt eltűrik: a kormányzati képmutatás nem engedi kimondani a legalizálását, ám nem tudja (vagy nem is akarja) ténylegesen felszámolni. Tisztesebb volt a középkori gyakorlat, mely a diákok (de még a szerzetesek) számára is járandóságot biztosított *ad expurgandos renes* (a lágyék megkönnyítésére). Mandeville társadalomreformeri elképzelései között központi szerepet játszott a nyilvánosházak állami (és orvosi) felügyelet mellett, tisztán piaci alapú működtetésének megoldása. 1724-ben külön könyvet írt a témában: *A Modest Defence of Public Stews* (hasonló részletességű bordélyutópiát hét évtizeddel később majd Dolmancé dolgoz ki de Sade *Filozófia a budoárban* című művében). Fontos része Mandeville kormányzati kuplerájprogramjának a külföldi kurvák behozataláról szóló rész (*Act for Encouraging the Importation of Foreign Women*), ami a merkantil

monetáris politikának megfelelően valutakímélő eljárás: olcsóbb a külföldi kurtizánok importja, mint ha az angol ifjak Párizs és Velence bordelyaiban herdálják el jobban is befektethető tőkéjüket. Ezen import „amellett, hogy védelmezi a mi asszonyaink erkölcsét, további előnyökkel is jár: mivel módos ifjaink idejük és pénzük nagy részét azzal pocskékolják, hogy nagy külföldi utazásokat tesznek, melynek célja – önnön bevallásuk szerint is – sok-

szor semmi más, mint hogy megismerjék a francia galantériát és az olasz szerelmi szokásokat, itthon is kielégíthetnék az idegen szerelmi technikák megismerése iránt érzett vágyukat, francia és olasz nők karjában, anélkül, hogy el kellene hagyniuk London városát”.

Az állami bordélyok nemcsak a kuncsaft biztonságát garantálnák, hanem a benne dolgozó nőknek is nagyobb biztonságot nyújtanának: az itt fenntartott gyermekmegőrzők megakadályoznák a csecsemőgyilkosságokat („ami az ország elnéptelenedéséhez vezet”), az állandó orvosi ellenőrzés szintén fontos garanciális elem. A kínálatnak meg kell felelnie a kuncsaft igényének – eltérő fizetőképes keresletnek, szociokulturális elvárásainak. „Hogy még jobban kiszolgáljuk a különböző rangú és rendű urak igényeit, húszasával minden nyilvánosház lakóit négy osztályba sorolunk szépségük, műveltségük és más tulajdonságaik alapján, s minden osztály, méltányos módon, más-más árfekvést von maga után. Az első osztályba nyolc nő kerül, kiket minden látogató megkaphat fél koronáért. A második osztályba hat nő kerül, az ő fix áruk egy korona. A harmadik osztályba négy nő tartozik, az ő áruk már fél guinea. A megmaradó kettő alkotja a negyedik osztályt, mely kizárólag elsőrangú személyiségeket fogad, akik képesek egy egész guinea-t fizetni az itt található kiváló ízlésű, kifinomult külsejű és művelt kurtizánokért. „S ez még mindig olcsóbb, mint amikor privátim kell kitartani egy nőt, akit csak ritkán használ az illető úr... [...]

S képmutató a szegény iszákosok védelméről szóló prédikáció is – számukra elviselhetőbb életet úgysem képes biztosítani a társadalom, akkor legalább az életet elviselhetővé tevő mámort ne vegyük el tőlük: „a szesz egyetemes vigasztaló nemcsak hidegben és fáradtság esetén, de a legtöbb csapás ellen, mely az ínségeseket éri, és hogy gyakran éppen a legelesettebbeknél pótolhat ételt, italt, ruhát és lakást”. És bár a családi háborúságokban valóban felmérhetetlen kárt okoz az alkoholizmus, a külháborúkban annál nagyobb hasznot hajt: ital nélkül mi sarkallhatná a bakát, hogy olyan eszméért, azaz érdekekért tegye kockára életét, melyekhez semmi köze? „A szesz által keltett házi perpatvarokért bőszesen kárpótol a külföldön általa nyert előnyökkel, amennyiben katonáinkban a lelket tartja, és tengerészeinket csatára hevíti; a legutóbbi két háborúban nem arattunk volna győzelmet nélküle.”

A parázناسággal és az iszákossággal ellentétben a korrupció nem csak véték, immár bűn is, ám éppoly hasznot hajtó lehet, ha egy hibával, a tékozlással párosul. Csak a kuporgató sikkasztó nem hajt hasznot a társadalomnak: „Tékozlás nélkül sose nyernénk kárpótlást a hatalmon lévő fősvénység rablásaiért és harácsolásáért. Ha egy zsugori államférfi, aki egész életében a nemzet zsírján hízott,

és lopással meg rablással iszonyú kincseket halmozott fel, nyugalomba vonul, a nemzet minden értelmes polgárát öröm kell eltöltse e férfi fiának esztelen pazarlása láttán. Ezt juttatja vissza a társadalomnak, amit elraboltak tőle.” A tékozló extra igényével a külkereskedelem egész iparágak fellendítésére képes, míg „az álmatag és tétlen erény nem ad munkát a kéznek... a tékozlás ezernyi leleménnyel mozdítja ki az embereket tétlenségükből”: márpedig a gazdasági aktivitás, dinamizmus egy társadalom fejlettségének legfőbb fokmérője. Az e világi üdvösség csak állandó gazdasági expanzióval vívható ki – még ha túlvilági kárhozattal fenyegető vétkek (magánbűnök) révén érhetjük is el a közhasznú növekedést. Mandeville nem a protestáns (puritán) etikával kapcsolja össze a kapitalizmus szellemét: az ő víziója a végtelen kereskedelmi expanzió az állandóan növekvő fogyasztás bázisán, mely utóbbi nem nagyon fér meg a puritán életvitel elveivel.

Az egyéni fogyasztás a közjót szolgálja, ám a közjó közvetlenül nem motiválja az egyéni fogyasztást: a fényűzés és a versengés vágya, emez erkölcstelennek bélyegzett motívumok vezetnek össztársadalmi gazdagodáshoz, míg a hagyományosan erényesnek vélt indítékok csak elszegényedést eredményezhetnek. „Azt állítani, hogy ha mindenki igazán erényes lenne, akkor önösséget félretéve, épp annyit fogyasztana felebarátai szolgálatának és a közjó előremozdításának érzésétől hajtva, mint most önszeretből és versengésből, nyomorult tévedés és esztelen feltételezés.” Mandeville-nek nem lenne túlzottan jó véleménye ama törekvéseinkről sem, melyek a honszeretet magasztos elvét a magánfogyasztás motívumává tennék, s a honi ipar gyámolítását a minimális befektetéssel maximális hozam elérésé-

nek vágya elé helyeznék. Az ipar fellendítésének biztosabb eszköze az „irigység, hívság”, a luxusfogyasztás forrásai. Ez utóbbi klasszikus kritikusa – csakúgy, mint kortárs ostorozóit – egyszerűen képmutatással vádolja, mivel különben meglehetősen jól álltak a mélyen megvetett materiális javak tekintetében: *„Kérkedhetnék én is a lelkierőmmel és a gazdagság iránti megvetésemmel éppannyit, mint maga Seneca, és szívesen írnék nála kétszerte többet a szegénység dicséretéről, sőt birtokai tizedrésze fejében éppoly alaposan megtanítanám az utat az ő summum bonumjához, ahogy a saját hazavezető utamat ismerem.”* A summum bonum, a klasszikus morálfilozófiák végső értékének tagadása Hobbesszal kezdődött: ő mondta ki először, hogy a modern ember számára nincs világtörténelmi végállomás, *„nem az a célunk, hogy meggazdagodjunk, hanem hogy állandóan gazdagodjunk”*; nincs, nem lehetséges megállás, megpihenés, az elérttel való megelégedés, mert aki egy pillanatra leáll a hatalomért és a gazdagságért való küzdelemben, menthetetlenül lemarad, aki nem akar tovább küzdeni, csak a vesztes oldalra kerülhet. A „zéró summájú” játszma keretei között ez csak a mindenki harca mindenki ellen „természetes” állapotához vezethet, ám Mandeville korában e harcot már nem Grande Armadákkal, hanem kereskedelmi flottákkal vívták. S tulajdonképpen ez oldja fel a nulla összegű játszma kemény korlátját: egy ügyleten belül lehetséges, hogy az én nyereségem csupán a te veszteségedből származzék, ám hosszú távon a nemzetgazdaság növekedése a ma veszteseit is kárpótolja: *„Ha a legvirágzóbb nemzetek történetét nyomozzuk, egészen az eredetig, azt találjuk, hogy minden társadalom távoli kezdetekor a leggazdagabb és a legtekintélyesebb emberek is az élet számos kényelmét nélkülözték, melyek ma a legnyomorultabbnak is osztályrészül jutnak; és sok minden, amit valaha*

fényűző leleménynek tekintettek, ma már olyannyira kijár a legelsettebb szegénynek is, hogy közjótékonyosság tárgyát képezi, sőt annyira szükségesnek számít, hogy emberi teremtmény nem is nélkülözheti.” Mondjuk, manapság a hajléktalanszállók lakói is gyakrabban fürdenek, mint Versailles-ban a királyok, hercegek, grófok. A mértékletesség, a takarékoság erénye a szegénység szülötte – de újrászülője is, mivel konzerválja a gazdasági stagnációt: *„Ha bárki cáfolni akar, bizonyítsa be a történelemből, hogy valaha is volt-e ország, melyben a nemzeti takarékoság nemzeti szűkölködés nélkül ural-*

kodott.” A nemzet fogyasztásának egyetlen kemény korlátja van: a külkereskedelmi mérleg egyensúlya. Ám Mandeville szerint ezt nem lehet fogyasztásrestrikciós-importtilalmi intézkedésekkel helyrehozni – mivel akitől mi nem vásárolunk, tőlünk sem vásárol többet –, hanem csak a termelés és a kivitel fokozásával, ami a hazai fogyasztásnak nem fékezője, ha nem forrása.

Persze lehetnek más társadalomideálok is; lehet szeretni a szegénységet, a gazdasági stagnációt, a szigorú életforma-regulációt, a külföldtől való elzárkózás politikáját: *„ha takarékos és becsületes társadalmat akarsz, a legjobb politika megőrizni őket ősi egyszerűségükben, megakadályozni számuk növekedését, visszatartani őket az idegenekkel való érintkezéstől, a fölösleges dolgoktól és egyáltalán mindentől, ami vágyaikat felkelti, és értelmüket pallérozni képes”*. Mandeville ideálja nem ez, és nemcsak a gazdasági dinamizmus istenítése miatt: a lélek nemesb szenvedélyeire oly keveset adó szerző szenvedélyes szószólója a lelkiismereti szabadságnak (ebben különben nagy vitapartnerével, Shaftesburyval tökéletesen egyet ért, ezért szól mindkettőjük ellen Berkeley Alciphrónja). A gazdasági tevékenység szabadságának szerinte szükségszerű korrelátuma a szellem szabadsága: *„legyen a tulajdon szent és sérthetetlen, ne cselekedhessen senki a törvény ellen, de gondolhasson, amit akar...”* Az 1720-ban írt *Free Thoughts on Religion, the Church and National Happiness* még radikálisabb az egyház és az állam, a politikai és a vallási törvények elválasztásának követelésével: valláserkölcsi kérdésekben nem ítélhet az állam, s persze az egyház sem hívhatja a világi hatalom segítségét, ha valamely morálteológiai elítélendő tettet kíván megtorolni. Mondjuk, a paráznaság vitathatatlannal vétek, amit a Biblia elítél, ám nem kormányzati kötelesség az erkölcsök kikényszerítése – ezzel

az erővel az összes, a Szentírásban említett étkezései előírást is rendőri erővel kellene betartatni, és főbenjáró vétségnek tekinteni a „black puding” (a hagymás sült vér) evését. Ám a Biblia nem szolgálhat pártpolitikai ideológiák legitimációs elveként sem – Hume e gondolatot majdan minden filozófiai előfeltevésen, a passzív engedelmség isteni parancsolatán, illetve az eredeti szerződésből levezetett ellenállási jogon alapuló politikai filozófiára kiterjeszti. *„A hatalom visszaéléseit éppúgy nem igazolhatja a Szentírás, ahogy a nép ellenállási jogát sem”* – írja Szabad gondolataiban Mandeville. – *„Amikor két párt vitatkozik, és nyilvánvalóan ellentétes vélemények igazolására mindkettő a Bibliára hivatkozik, több mint nevetséges.”* Mandeville ritkán szól szeretettel szülőhazájáról, de a vallás- és vélemény szabadság paradigmájaként éppúgy példamutatónak tartja a holland berendezkedést, mint a kereskedelmi szabadság úttörőjeként: *„A hollandok, ha úgy tetszik nekik, tulajdonítsák jelenlegi gazdaságukat öseik erényének és takarékoságának; de ami ezt a hitvány földdarabkát Európa egyik legtekintélyesebb vezető hatalmává emelte, az politikai bölcsességük volt, mellyel a hajózást és a kereskedelmet mindenáron előmozdították, valamint a lelkiismeret korlátlan szabadsága, melyet élveznek, és a fáradhatatlan buzgalom, mellyel a leghatásosabb eszközöket vették igénybe általában az iparnak bátorítására és gyarapítására.”*

Az ipar bátorításának egyik legfontosabb eszköze az olcsó munkaerő biztosítása. Ez ellen hat a karitás és a *Charity Schools* intézménye, mely tétlenségre tanít, és a helyzetükön változtatni nem tudókat csak elégedetlenné tudja tenni. Ezen iskolákban különben sem hasznos-praktikus tudnivalókat tanítanak, kizárólag vallási indoktrináció folyik – írja. A szegénység Mandeville szerint munkaerő-gazdálkodási és pénzügyi kérdés, minden külső (karitatív) beavatkozás csak végzetes gazdasági egyensúlyvesztéshez vezethet, ami persze a szegényeket sújtja leginkább. *„A nemzet elsősorban azért szorult a pénzre, hogy a szegélyek munkáját megfizesse, és ha pénze megfogyatkozik, hiányát azok érzik meg legelőbb, akiknek a legtöbb munkást kell fizetniük; de még a pénznek ez alapvető szükségessége ellenére is, a tulajdon biztonságát feltételezve, könnyebb lenne pénz, mint szegények nélkül élni, mert nélkülük ugyan ki végezné el a munkát? Ez okból az országban forgalomban lévő pénz mennyisége mindig arányos kell legyen a foglalkoztatott munkások számával és a dolgozók bére a létfenntartási cikkek árával. Mindebből bebizonyosodik, hogy ami bőséget teremt, az a munkást olcsóbbá teszi, feltéve, hogy a szegények helyes irányítás alatt állnak; elég, ha a pusztta megélhetéshez jutnak, s nem kapnak semmit, amit megtakaríthatnának.”* Kivételképpen előfordulhat individuális mobilitás, de a tömeges

társadalmi felemelkedés alapjaiban rendítené meg a rendszert: ezért veszélyes taníttatásukkal hiú illúziókat kelteni a munkásgyermekekben, olyan életformákat megismertetni velük, melyek munkásként elérhetetlenek számukra – és azok is kell maradjanak. Ahogy a gazdagok tékozlása a gazdasági fejlődés forrása, a szegények tömegfogyasztása és megtakarítási képességének hiánya az egész gazdaság működésének alapja. Bár *„kétségkívül a takarékosága legjobb út minden magánszemély és minden család számára, de minden gazdag nemzet érdeke, hogy a szegények legnagyobb része sohase henyélhessen, és folyamatosan költse el, amit keres”*. Ez nem a rossz pozitív történelmi szerepének, hanem a klasszikus német történelemfilozófia másik kedvenc témájának, az individuumok feláldozása szükségességének eszmétörténeti előzetese. Mandeville maga is az igazságtalan, ám igazolható áldozat paradigmájaként értékeli a szegények felemelkedését megakadályozó társadalmi berendezkedést. Ahogy jogosan löveti agyon a partjainál kikötni vágyó járvány sújtotta hajó matrózait lakosai védelmében a kikötőváros hatósága, éppoly jogos a magasabbra kapaszkodni vágyó szegények visszaszorítása a már fent lévőket védelmében. Ellenkező esetben az egész nemzet visszasüllyed a szegénységbe, ami a legrosszabb fertőző betegség.

A (keresztény) karitás kritikája nyílt szakítást jelent a hagyományos erkölcsi értékrenddel, ám mégsem ez, hanem a hiúság rehabilitálása váltott ki nagyobb felzúdulást a kortársi moralisták között. Az 1732-es *A becsület eredetéről írt* traktátusa (*An Inquiry Into the Origin of Honour*) az. erény ellenlábasaként definiálja *„a hízelkedés termékét, a becsületet”*. A becsület révén az ember megtanulta önmaga istenítését, és az önimádat e forrása *„ügyesebb találmány, mint az erény, mert jobban alkalmazkodik az emberi szellem természetéhez. Az emberszámára kifizetődőbb, ha a becsülethez tartja magát, mint ha az erény előírásait követi. Az előbbi kevesebb önmegtartóztatást követel meg, és a jutalom, mellyel kecsegtet, nem képzeletbeli-túlvilági, hanem valóságos, kézzelfogható.”* Persze a pogány hübrisz ellentétes a keresztény vallás szent elveivel – de miként a karitás megtagadása, igencsak hasznos lehet ösztársadalmi vonatkozásban. A hiú ember tevékeny, az önmegtágadás erényét magáévá tevő a passzív belenyugvás példája – s láttuk, hogy ez utóbbi gazdasági katasztrófát okoz. Ahogy a *Megjegyzésekben* írja Mandeville: *„Az egyetlen súlyos érv, ami ezen becsületeszme ellen vethető, hogy szögesen ellenkezik a vallással. Az egyik arra tanít, hogy a sértéseket türelemmel viseld; a másik azt mondja, hogy ha nem torolod meg őket, nem vagy méltó élni. A vallás azt parancsolja, hogy minden bosszút Istenre hagyj; a becsület kötelez, hogy magadon kívül senkire se bízd, még ha a törvény elvégez-*

né is helyetted; a vallás kereken tiltja a gyilkosságot, a becsület nyíltan igazolja; a vallás alapja az alázat, a becsületé a büszkeség- hogyan lehetne a kettőt összebékíteni? „Márpedig amikor a keresztények háborúznak (kiváltképp a legvéresebb vallásháborúk idején), könnyedén túl tudják tenni magukat a vérontás tilalmának parancsolatán. S miért lenne nagyobb bűn a hiúság hajtóereje a magánvagyonok felhalmozódásának motívumaként, mint a terület-szerző háborúk minden kegyetlenkedését igazoló becsület? Hiszen még legnemesebb motívumaink, halhatatlan lelkünk hite mögött is ott kísért a hiúságunknak hízelkedő hang. „Mindnyájan olyan kétségbeejtően szerelmesek vagyunk a hízelkedésbe, hogy nem viselhetünk el semmi kényelmetlen igazságot, és nem hiszem, hogy a lélek halhatatlanságának már jóval a kereszténység előtt felbukkant eszméje oly általános elfogadottságot nyert volna, ha nem lenne hízelgő, kitüntető bók egész fajunknak, a legalábbvalót és a legnyomorultabbat is beleértve.” És ez is hasznos hiúság: jobb, ha a szegény halhatatlan lelke magasságában akar egyenrangú lenni a gazdagokkal, mint ha a materiális javak egyenlősítését vágyna. Shaftesbury önzetlen és senki önfeláldozását meg nem követelő erényfogalma nem a véges világi javakon osztozkodó-marakodó emberek tulajdona: a spirituális élvezetekben való osztozás valóban nem követel olyan kegyetlen konkurenciárcot, mint a materiális javakban való részesedés vágya. Shaftesbury szerint az emberiség egyetemesen élvezi a világharmónia isteni zenéjét, míg Mandeville szerint az emberek a leggyönyörűbb koncert után is inkább hazavinnék a Stradivarit vagy az aranyfuvolát.

„A jó Lord Shaftesburyt fogják ellenem idézni, mondván, hogy az emberek önmegtágadás nélkül is erényesek és jó társas lények lehetnek; hogy az erény elleni támadás az, ha megközelíthetetlené tesszük; hogy én elrettentek tőle mindenkit, mint megvaló-

síthatatlantól- ő viszont a maga részéről dicséri Istent, és ugyanakkor jó lelkiismerettel tudja élvezni teremtményeit...”

Tudjuk, hogy Shaftesbury platonizáló szép-jó-igaz felfogása, az önzetlenség erénye miatt még a túlvilági jutalom eszméjét is elvető etikája Kant morálfilozófiájának egyik nyíltan vállalt forrása. Mandeville alaptétele, miszerint éppen társiatlan természetünk tesz társiassá, a kan ti történelemfilozófia rejtettebb forrásvidéke: az első tiltja, a második megparancsolja embertársaink eszközként való felhasználását. Az előbbi felfogás szerint az embertársainkkal való együttműködés eredménye csak együttes nyereség lehet, az utóbbi szerint csak más kárán tanulhat az okos. „Akik mások balszerencséje miatt közvetlen veszteséget szenvednek, azok bánkódnak, panaszkodnak és lármát csapnak; de akik nyernek rajta, tartják a szájukat, mert senki sem szereti, ha úgy gondolják, hogy felebarátja kára és vesztesége árán jutott előnyökhöz. A különféle bukások és emelkedések kereket alkotnak, mely állandóan forogván, az egész gépezetet mozgásban tartja.” Ebbe a tökéletesen működő gépezetbe (persze nem az erkölcsi tökéletesedés értelmében) dob kavicsot a karitatív tevékenység, mely legfontosabb elemétől, a dolgos munkáskezektől fosztaná meg a társadalmi mechanizmust: „Mint első és legfontosabb alapelvet le kell szögezmem, hogy a szegényeket szigorúan munkára kell szorítani, és hogy bölcsesség enyhíteni, de balgaság megszüntetni gondjaitak.”

Visszataszító tulajdonság a kíméletlenség, a karitás megtagadása embertársainktól? Igen, de csak emez embertelen tulajdonságai révén alakít(hat)ott az ember társadalmat, a szeretetreméltó szociabilitás örökre elszigetelte volna egymástól az embereket, mert nem lett volna szükségük egymásra – a szellemi szükséglet, a társas ösztön sohasem olyan meghatározó motívum, mint a materiális szükség és az önzés. „Most a társada-

lom természetét kívánom nyomozni, és eredetéig nyúlva bizonyítom be, hogy nem a jó és szeretetreméltó, de éppen a rossz és gyűlöletes tulajdonságai, tökéletlenségei és a más teremtmények kiválóságaitól megfosztott volta tették az embert minden más állatnál inkább társas lényre...” (Vizsgálódás a társadalom természetéről, 1723) Nem az egyetemes ember-szeretet, hanem az embertársival való szüntelen vetélkedés, a kíméletlen konkurenciaküzdelem tökéletesítette az emberi nemet: „Vétkék nélkül a faj minden kiválósága örökre rejtett maradt volna... az ékes bizonyíték eme szeretetre

méltó rendszer [Shaftesbury rendszere – L. M.] ellen. „Shaftesbury szerint az emberi természet kiválóságának forrása az isteni természetből való participáció – mely passzív befogadást tételez föl.

Mandeville nem a természet bőkezűségét, hanem szűkmarkúságát, nem az isteni kegyet, hanem a teremtett világ kegyetlenségét tekinti az emberi aktivitás, ezzel az ember tökéletesedési képessége forrásának: „Ahol az embernek mindene megvan, amit kíván, és semmi sem zavarja vagy háborgatja, mi sem tehető hozzá boldogságához; és bajos lenne megnevezni olyan ipart, művészetet, tudományt, méltóságot vagy foglalatosságot, mely ily boldog állapotban felesleges ne volna. Ha e gondolat vonalán haladunk, könnyen felismerjük, hogy semmiféle társadalom nem keletkezhetett volna az ember szeretetreméltó érényeiből és kedves tulajdonságaiból; ellenkezőleg, minden szükségleteiben, tökéletlenségeiben, vágyai sokféleségében bírja eredetét; hasonlóképpen rájövünk, hogy minél nagyobb gögje és hiúsága, minél inkább növekszenek igényei, annál nagyobb szüksége van a többi emberre s annál alkalmasabb lesz kiterjedt és népes társadalmakba rendeződni.”

Pontosabban még valamire szükség van ahhoz, hogy a csak önző érdekei által motivált emberek társadalmi együttélésre legyenek képesek: el kell hitetniük egymással, hogy nem pusztá eszközként van szükségük (kölcsonös) szolgálataikra, hanem nemes és önzetlen cél vezérli a többiekkel való kooperációt. „Legyünk vadak vagy civilizáltak, lehetetlenség, hogy az ember a maga elesettségében bármi más okból cselekedjék, mint a maga javáért. Miután tehát a cselekvés így van megszabva... nem lehetnének társas lények képmutatás nélkül.” A sírásó, midőn részvétéről biztosítja az elhunyt családját, pontosan tudja, hogy halálesetek híján éhen halna, de ezt nyíltan megvallani halálos bűnnek tartanak. „Minden civilizált társadalomban az embert már a bölcsőtől nevelik észrevétlenül képmutatóvá; és senki sem meri beismerni, ha a közösség bajai vagy magá személyek veszteségei folytán előnyökhöz jut.”

„Észak vagyont szerez katasztrófákon / Mi nektek rossz, az jó egy magasabb fokon” – vigasztalja Voltaire keserűen a lisszaboni földrengés áldozatait: ami a francia filozófust kiábrándította a providenciából, az Mandeville szerint valóban a gondviselés manifesztációja. Hajószerencsétlenségek híján munka nélkül maradnának a hajóácsok, a favágók

stb. A bőséges áldás és az örök békesség az emberi faj elkorcsosulását eredményezné: csak a természeti katasztrófák és a gazdasági krachok kényszerítik az embert racionális kalkulációra, a kihívások tevékeny elhárítására: „Senkinek sem kell felvértéznie magát áldások ellen, a szerencsétlenség azonban kezeket követel, melyek elhárítják. Az ember szeretetreméltó tulajdonságai a fajta egyetlen egyedét sem készítik tevékenységre; becsületessége, társas hajlandósága, jósága, elégedettsége és takarékosága egy tunya társadalomnak válna csak javára, és minél erényesebbek és őszintébbek, annál nagyobb békében és nyugalomban tartanak mindent annál inkább elejét veszik minden zavarnak, sőt a mozgásnak magának.” Shaftesbury harmóniahite e mozdulatlan, önelégült világ visszfénye: a „pulchrum és a honestum” hajszolása ólordságánál a vadkacsavadászat úri passzióját helyettesíti. Csak a csúnya önérdeteket becstelen eszközökkel hajszó emberek alkothatnak dinamikus-fejlődő társadalmat, s „amely pillanatban az erkölcsi értelemben vett rossz megszűnik... a társadalom elemeire hullik szét”. A jó, az erényes ember az igazán önző, hisz csupán saját maga megigazulásával, túlvilági üdvösségével foglalkozik. Embertársaival még az is többet törődik, aki legalább becsapja őket. Ahogy bizonyára becsap bennünket a kormányzat is, midőn az államérdeket elvileg magasabb rendű valamiként prezentálja: a közérdek realizálásának legbiztosabb módja, ha csupán az egyéni érdekek ütközéséből bontakoztatják ki. Így „az egyének vétkei, rátermett államvezetők ügyes irányításával, a köz javára fordíthatók”.

A magánvétkekkel már megvolnánk.

Ludassy Mária

(A szöveg teljes változata megjelent a szerző El-hiszem, mert ésszerű című kötetében. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

GÖRGEY GÁBOR

A tékozló fiú novellája

„Ez az én szerelmes fiam,
akiben gyönyörködöm,
milyen remek, jólsikerült gyerek ez
milyen fess, milyen szellemes,
hallottátok, mit mondott tegnap?
ennyi aranyköpés naponta, hihetetlen!
ha kéri, csak adjátok oda neki,
ha mondja, csináljátok meg neki,
nem is tudom, hogyan lehet valaki
ennyire tökéletes,
fejben számol és győz minden tornaversenyen,
nézzétek ezt a kisportolt alakot,
nem csoda, hogy a lányok egytől egyig,
kár, hogy ezen a vidéken nincs tél
és nem műkorcsolyázhat, világbajnok lehetne,
mondhatom, anyukám, remekbeszabtuk ezt a
gyereket” –

A csömör egyik megszentelt pillanatában
elszökött a szülői házból,
tetvekkal hált, árokban aludt,
meghempergett a lelki sárban,
koldult vagy lopott, ahogy kedve szottyant,
ha nagyon megéhezett
gyorsan megölt egy gazdag öregasszonyt,
de amikor egyszer félig agyonverték

egy csehóban,
elhatározta, titokban visszatér
a szülői házba,
felvételét kéri a szolgák közé,
hogy ismeretlenül,
de tisztességben élhessen otthon,
úgy elváltozott, hogy senki sem tudja majd, ki ő,
az lesz csak a boldogság, dolgozni otthon,
levesbe kenyeret mártogatni,
este fáradtan aludni térni
az alagsorban –
Hazatért, felvették lóvakarónak.
Egy napon az apja, szerető apja
szeme megakadt a csontsovány lóvakarón,
addig nézte áthatóan,
míg előtte állt az ő fia,
zokogva ölelte át a roncsot,
behurcolta a házba,
megfürdette, felöltöztette,
és nyomban koktélpártit rendezett,
bemutatta a megtért fiút,
aki remekül kiállta a próbát,
aki a sárban és nyomorban is remek volt,
aki egyáltalán és mindenestül
velejéig remek –
s a vendégek csobogó tapsa közben
a remek fiú motyog magában
„Látod, te marha, kezdődik minden előlről” –

Tékozlás és munkálkodás

Mindenki ismeri a tékozló fiú történetét Lukács evangélista elbeszélése szerint. Jézus példázatában a kisebbik fiú kikéri apja vagyonából a rá jutó örökségét, messze költözik, és ott dobzódva élve eltékozolja a vagyont. Elszegényedve, az éhhalál küszöbén visszatér atyjához, aki szeretettel fogadja, és lakomát tart visszatérése örömeire. Az idősebbik fiú megbántottan ad hangot a kézenfekvő igazságnak: én éveken át szorgalmasan szolgáltam neked, és egy kecskefiat sem adtál, hogy a barátaimmal vigadjak, annak pedig, aki paráznákkal emésztette fel a vagyonodat, hízott tulkot vágattál le. Az atya válaszát Lukács evangéliumában nem követi Jézus kommentárja: Fiam, te mindenkor énvelem vagy, és mindenem a tied, örülnöd kellene, hogy testvéred, aki elveszett, megtaláltatott.

A példabeszéd sokértelműséget megengedő műfaj. Néha szentenciával zárul, máskor az ige a hallgatóra bízva az értelmezést. Egy másik ismert esetet idézek most Márk evangéliumából, az adófizetési dilemmát: Krisztust arról faggatják, Isten akarata szerint szabad-e a császárnak adót fizetni. Mire Jézus így felel: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené. És elálmlétkodának órajta” – tudósít Márk.

Igen, a kérdezőknek marad az álmlétkodás, azaz a meglepődés és elgondolkodás elegye. De éppen a gondolkozásra késztetés lehet a Mester szándéka, amikor olyat mond, ami a köznapi logikától vagy a közösség igazságától eltér. Hogy még egyet említsek: Mária és Márta történetét, ismét Lukácstól. Márta, a házigazda szüntelen szorgoskodik a vendég kiszolgálásán, Mária ezalatt Jézus lábánál hallgatja a beszédet. Mikor Mária ezt zokon veszi testvérétől, Jézus azt a meghökkentő, sőt némileg udvariatlan választ adja: Márta, te szorgalmas vagy, de Mária a jobb részt választotta, amely el nem vétetik tőle.

Mi, akik mindennapjainkban – ki kisebb, ki nagyobb társadalmi felelősséggel – legjobb tudásunk szerint dolgozunk a magunk, a családjunk és a tágabb család, a nemzeti közösség megmaradásán és gyarapodásán, egyszer-egyszer eljutunk a kérdéshez: vajon valóban helyesen járunk-e el? Nincs, akiben ne foganna meg a kétely. Jónak és szorgosnak lenni ugyanis lemondással jár. Nem is arról van szó, hogy aki munkáját és kötelességeit követi, lemond a léha örömeiről, hiszen aki örömet talál munkájában, és szereti maga körül a rendet, valójában nincs is nagy kísértésnek kitéve. Az már inkább számít, hogy az ember nem akar balek lenni, különösen pedig baleknek látszani. Mert bár gyermekkorunk óta ismerjük a szorgos hangya és a tücsök meséjét annak nyilvánvaló tanulságaival, de persze látjuk az ellenpéldák sokaságát.

Azonban megannyi ellenpélda sem téríti át a hangyaszorgalmú embert a léhaságra, csupán a társadalmi rendbe vetett hite gyengülhet meg. Szociológiai felmérések mutatják, hogy mai társadalmi viszonyainkról kritikusan vélekedünk: a magyar társadalom nagy része csalódottan éli meg az elmúlt évtizedek tektonikus változásait, szkeptikusan viszonyul az Európai Unióhoz, a piacgazdasághoz. Sosem látott mélységbe zuhant a politikusok elismertsége – ebből a tényből az érintett személyeken túl az intézményekre, a közélet egészére nézve üzenet fakad.

A megkérdésezéses felmérések szerint sokak szemében megszépült az a múltbéli rendszer, amely a maga szabadságkorlátjaival, áruhiányaival, a lehetőségek lefojtásával, társadalmi szinten szervezett felelőtlenségeivel nem ok nélkül bukott meg nálunk és a térségben máshol is. Ugyanakkor parányi kisebbség állna ki valóban a szocialista tervgazdaság visszahozása mellett, és a nyugati értékrend és világrend zajos kritikusaiknak zöme dehogyan szeretne ismét parolis határőrök által lezárt országban élni. A foglalkoztatási és tulajdonosi szerkezet mára vitán felül piacgazdasági – mondhatni: nyugatias – jellegűvé vált. Ugyan még mindig nem eléggé polgárosodott hazánk, és éppen most minden korábbinál megosztottabb, kedvetlenebb és békétlenebb a magyar társadalom, ám mégis polgári rendszerként működik.

Gazdaságtudománnyal foglalkozó emberként szólnom kell itt a tékozlás és felelőtlenség mai súlyos megnyilvánulásairól: az államháztartás rendszeres és nagyarányú hiányáról és a társadalmi mértékű korrupcióról. Még a közügyek iránt a legkevésbé érdeklődők is hallottak az Európai Uniónak átadott kormányzati 'konvergencia-programról', amelynek nevében újabban mindenféle kellemetlen és népszerűtlen intézkedést hoznak. Az ügy lényege az, hogy a magyar állam az utóbbi 5 évben meghökkentő mértékben költött többet, mint amekkora bevétele fakad, azaz deficitet az állami költségvetés. Mindez hitelfelvétellel és következtésképpen adósságnövekedéssel jár. A deficit és az államadósság mértéke beleütközik az Európai Unió által tolerált határértékbe; emiatt nem képes hazánk – szemben Szlovéniával – teljesíteni ma és a

közeli jövőben a közös európai valuta (az euró) át-vételének előfeltételeit.

Elsősorban azonban nem pénzügyi ügyről van itt szó, nem is azért hozom szóba, hanem legalább annyira erkölcsi dimenzióról. Minden adósság a jövőt, a ránk következő generációt terheli meg. Ha úgy tetszik: az államadósságot felhalmozó kormányzat tékozol. Elkölti a pénzt a jelenben, és tartozást hagy hátra az utódokra. Ez bizony éppen ellenkezője annak az értékrendnek, amely Európa modern kori kiemelkedése mögött megtalálható. Amit egyebek mellett éppen a reformáció erősített meg, amikor a jól végzett munka szeretete, a takarékoság, az adott szó tekintélye és az ésszerű életvitel mellett kötelezte el magát.

Tudjuk természetesen, hogy a deficit nem magyar sajátosság; egész Európa, sőt a világ nagyobb fele küzd állami deficittel és adóssággal. A harmadik világban az állam erőtlensége, az ésszerűségi szabályok gyengesége miatt nem képes elég bevételre szert tenni az állam. Különös módon a fejlettebb és gazdagabb országokban a nyugati demokrácia is oka lehet a jövőt betáblázó deficitjelenségnek: az „egy ember – egy szavazat” elven működő tömegdemokráciában könnyű politikai bázist teremteni a nagyvonalú állami szubvenciók és jóléti támogatások bevezetéséhez, majd rendre gondot okoz a szükséges állami jövedelmek összegyűjtése adókból, járulékokból. Kialakul a jóléti függőség: sokan valóban úgy élik meg és úgy gondolják, hogy nyugodtan lehet egész nyáron tücsökként zenélni, mert majd a tél beálltával a közösség (állam) védelmet nyújt a hideg ellen. Mai kritikus gazdasági viszonyaink kialakulásához nyilvánvaló politikai hibaszorlat vezetett el, de a politikusi felelőtlenségeket részben magyarázza (bár nem menti), hogy különös módon vált fogékonyra társadalmunk jelentős része a jövővel nem törődő, a társadalmi örökséget lelkiismeret nélkül felélő életérzésnek. A tékozlásnak.

Az eddigiekből adódik néhány következtetés, amelynek akár napi politikai olvasata is lehetne, noha az nem áll szándékomban. Következik társadalmunk mai deficitjeiből az, hogy hazánkban megerősítésre szorulnak az európai civilizációs értékek (amelyekhez Luther és Kálvin tanai annak idején sokat tettek hozzá): az igazmondás, az adott, kimondott szó megtartásának erénye, a jól végzett munka tisztelete és elismerése, a társadalom tagjai iránti szolidaritás érzése, a korábbi generációk munkájának megbecsülése és a jövő generációjáért érzett felelősség, a takarékos és értelmes életvitel.

Mindez fontos, de nem elég. Ha visszatekintünk az ismert példabeszédekre, jól láthatjuk, hogy az idézett krisztusi tanítások a tékozlásnál mélyebb dilemmákról szólnak. Valójában a tékozló fiú epizódja nem tér ki a tékozlás és a léhaság ügyére, sőt az egész történet az elveszett juhról és drachmáról

szóló fontos példázatnak a része. Akinek tíz drachmája van, és abból egyet elveszít, az joggal kutatja át az egész házat az elvesztett pénzdarabért; akinek száz juha van, az nem elégszik meg kilencvenkilencel, hanem a teljességre törekszik. A tékozló fiú hibázására Krisztus nem veszteget szót, sokkal inkább a visszafogadás, visszaszerzés imperatívusa olvasható ki a példázatból. Máshol van a hangsúly Jézus példabeszédeiben, mint ahova evilági észjárásunkkal tennénk. Márta szorgalmát, a tékozló megtérését, a világi hatalom által ránk rótt (adózási) kötelezettségek teljesítését adottnak veszi.

És valóban, az a kisebbek ügy, hogy vajon bírjuk-e teljesíteni a társadalmi rend és ésszerűség szabályait. A mélyebb dilemma inkább – úgy érzem – az, hogy csupán a szorgalom, anyagi haladás, gyarapodás és munkálkodás tölti-e ki az életünket, vagy látunk-e azon túli dimenziót is. Add meg a császárnak, ami a császáré – igen, ezt idáig mondhatnánk „reálpolitikának”, de nem ez a történet lényege, mivel egyazon passzusban található az ikerkövetelmény: és Istennek add meg az őt megilletőt. Márta szorgalma fontos és szükséges, de van a földi etikán túli fontosság is: az odafordulás a tanításhoz. A bűnbánó fiút vissza kell fogadni örvendő szeretettel, emellett a keményen dolgozó másikkal is meg kell értetni, hogy amit ő tett, az fontos és hasznos, de ezen felül a jó apának a teljességre kell törekednie. A jó pásztor nem nyugodhat meg a nyáj 99 százalékának megmaradásában, és bizony gyertyafénnyel kell keresni az elgurult tizedik drachmát.

Az evilági ésszerűség és rend fontos. De van egy másik, magasabb rendű ésszerűség is. És mintha itt nyílna meg az út az evilági rend megteremtése és fenntartása felé is. Ha elfogadjuk a magasabb rend létét és a tökéletességre törekvés üzenetét, hirtelen értelmet nyer az a szolgálat és munkálkodás, amely nélkül nincs tartós földi közösség. Rációt végső soron csak az adhat munkánknak, ha létezik az e világi renden túli ráció.

Bod Péter Ákos

PILINSZKY JÁNOS

A tékozló fiú keresése

Itt lakott kétségtelenül.
Látod? Látom.
A mi fiúnk.
Úlj az ablakba, nézd a házakat,
aztán a szobát, falakat,
a jégveremnél hidegebb
éléskamrát, mosdóhelyet.
Most pedig induljunk haza.

Vashatos a földperselyben

„énnekem
pénzt hoz fájdalmas énekem”
(József Attila: Nagyon fáj)

Sok nyomorgó költőt tart számon az irodalomtörténet, de talán József Attila az egyetlen, aki zsenge ifjúságától korai haláláig úgy profitált „gazdag szegénységéből”, hogy a pénz fogalmának valamennyi lehetséges alakját és vonatkozását földolgozta életművében: fortéllal, játékkal, mágiával, a líra logikáját követő „szép szóval”, egyszersmind tudományos fegyverzetben is becserkészve az egyéni és kollektív közérzetet alapvetően befolyásoló, életminőség-jellemző kategóriát.

A mesés meggazdagodás reménye apai örökségnek tekinthető a József családban, hiszen a kocsmai kártyapartikon szerencséjét kísértő, ügyes kezű, bűvésztrükkökkel pénzt varázsoló, de szabadalmaztatott találmányait anyagiak híján nem gyártó Papa – József Áron – úgy tervezte: Amerikában, az aranyásók és a megszállott kincskeresők által „Ígért földjének” nevezett kontinensen próbálja jobbra fordítani a sorsát. 1908 nyarától azonban – amikor a kenyérkereső férfi egyik napról a másikra kámforra vált – a kényszer-matriarchátussá alakult családi formációban a Mamára hárult a házbér és a megélhetéshez szükséges pénz előteremtése.

A négyéves kisfiú gyermeki észjárásával, „szemet szemért, fogat fogért” alapon kívánt erkölcsileg nemes bosszút állni a családfő szerepében megbukott, méltatlan apján, amikor a hirtelen állandósult keresetkiesést az elképzelt jövőben kompenzálva – egyúttal apja kötelességét magára vállalva s a helyét kijelölő úrt is betöltve – így vigasztalta anyját: „Ne sírjon mama. Ha nagy leszek, hozok egy zsák aranyat. És úgy, de úgy elverem a papát! Száz zsákkal hozok, és a papának nem adok belőle semmit.”

A családfő kiválásával a nemi szerepek mindinkább egybemosódtak, s ez a fejlemény számtalan magatartásbeli zavar forrásává vált Józseféknél. A fiúcskának – akiről anyja és nővérei mindig magától értetődően gondoskodtak – csak akkortól kellett koravén módon, játék helyett dolgoznia, amikor anyja, nem bírva a három gyerek eltartásának terheit, átmenetileg falusi nevelőszülőknél helyezte el az ötéves Attilát és a hétesztendős Etust.

Azt a megdöbbentő – mindaddig csak rémesebből ismert – jelenséget, hogy gyerek létükre maguk is kereskedelmi ügylet, adok-veszek tárgyai lehetnek, 1910–1912 között, Öcsődön tapasztalta meg a két kis testvér. Korábban ők árulták a vásártéren a Mama által bérbe vett varrógépen készített kötényeket, most viszont őket árulták (el) a

jótekonyság nevében működtetett emberpiacon. A száműzött testvérek joggal érezhették úgy, hogy a Mama, merő spórolásból, eladta őket, még ha nem is kapott értük pénzt. Az öcsödi „kedves apának” és feleségének viszont fizetett az állam az anyjuktól kölcsönzött „lencekéért”, akiket ingyen cselédként alkalmazhattak.

Öt-hat éves kori traumatikus tapasztalatait felnőtt korában sem tudta földolgozni a költő – legálábbis erre vall, hogy a harmincas évek közepén, a pszichoanalitikus kezeléseken tudatosított múltbeli események közül éppen az öcsödi időszakból származó emlékek bizonyultak a legfájóbbaknak. Hiszen az otthonvesztés, az Attila névtől való megfosztás és létezése semmibe vételének megrázó élménye mind-mind az eredendő bűntény: áruba bocsátásuk következménye volt. Hiába értette meg felnőtt korában az egykori kisfiú a Mama tettének kényszerítő okát, nem volt képes megbocsátani neki. A női nem iránt táplált „ősbizalmatlanságát” a sorsára hagyatottság e korai emléke motiválta – noha mindez csak jóval később tudatosult benne. Az öcsödi kényszermunka emlékei, valamint a Mama, illetve analízisbeli „helyettese”, Gyömrői Edit iránt táplált ambivalens érzései fűtötték azt az engesztelhetetlen haragot is, amely a *Szabad-ötletek jegyzékének* íróját 1936 májusában áthatotta. A felnőtt-világ anyagi törvényei – elsősorban a pénzkereső tevékenység kényszere – ellen tiltakozott, amikor szerettei, jötevői (eltartói) és a társa-

dalmi normákhoz sikeresen alkalmazkodó, titkon irigylelt kortársai ellen fordította indulatait.

A világi értékrend elleni titkos lázadáshoz azonban negyedszázados, szenvedéssel teli út vezetett. Öcsödön még nem volt tisztában sérelmei okaival és következményeivel. József Etelka emlékezete megőrzött egy jellegzetes epizódot, melynek tükrében a sebzett gyermeki lélek öngyógyítási reakciójára ismerhetünk: a kétévi „száműzetés” után Öcsödről hazainduló hét éves kisfiú búcsúzaskor egy zsák aranyat ígért Gombainénak, aki két éven keresztül helyettesítette távollévő, igazi anyját. Hálás volt neki, és talán titokban sajnálta is, hiszen sejthette, hogy magukra hagyott nevelőszüleik anyagilag megsínylik majd távozásukat. A „beszélő szerszám” ekkor alkothatott először érzelmi fogalmat a másnak hasznot hajtó munkaerő – önmaga – értékéről.

Újra Pesten élve, a ferencvárosi *Világ* moziban 1912–14 között már az egész család kalákában dolgozott: a Mama takarított, Jolán cukorkát, majd jegyet, Attila és Etus vizet árult. Ekkor már a kicsik is fölfogták, hogy az így keresett pénz éppen csak a létfenntartásra elegendő, és hogy „a filmvásznon lepergő híg mesék” csak ritkán valósulnak meg az életben. S noha mindnyájan pontosan tudták a helyüket és a funkciójukat a társadalmi munkamegosztásban, hittek a csodában is – hiszen gyerekek voltak. És sokáig azok is maradtak, mert – szüleik álmodozó, kalandvágó mentalitását örökölve – iracionális logikával képzelődtek jövőjükéről.

Létfenntartáshoz szükséges, bármi áron előtremetendő pénz és költői teljesítményéért járó tiszteletdíj között tizenegy éves korától kezdve tett minőségi különbséget József Attila, amikor ambíciózus nővérétől először kapott „honoráriumot” az iskolai feladatait kiegészítő verseiért. Első polgáriba járt, amikor a „De szeretnék gazdag lenni” kezdetű, családi mecénásának ajánlott verse keletkezett. A címben megszólított „*Kedves Joco*” emlékei szerint „Attila a versért – no meg az ajánlást is honorálni kellett – kapott egy koronát, meg azt a könnyelmű ígéretet, hogy minden versért újabb korona jár neki. De annyi korona évszámra nem fordult meg házunkban, ahány verset írt Attila. A honoráriumot le kellett szállítani tíz fillérre, majd tucatonként tíz fillérre. A gyerek a pénzen bélyegeket vett. Ezeket felragasztotta a postatakaréktól kapott nyomtatványra, aztán koronánként behordta a takarékbba. Hónap vége felé, amikor már krumplilevesre, vagy kávéébédre sem tellett, kivette kis tőkéjét – két-három koronát – a takarékból és rátukmálta mamára. Aztán kezdte előlről a gyűjtést.”

Az első világháború végén, amikor Jolán feleségül ment dr. Makai Ödön terézvárosi ügyvédhez, a „gazdag rokonnal” kiegészült József család a nászútra induló házaspártól kapott „kékpénz” elértéktelenedését is megtapasztalta. A tizennégy éves

fiú inflációs gazdálkodásáról nővére így számolt be: „Az itthagyt pénz semmit sem ért, mit sem lehetett érte kapni. Attila »üzletbe fektette« a pénz egy részét, megint bélyegeket vásárolt és adott el. A különböző szériákat szépen felragasztotta egy-egy rajzpapírra, és vitte az utcai bélyegbörzére. Aztán minden héten egyszer leutazott Szabadszállásra, és élelmiszereket vásárolt.”

Megfontoltan bánt a kiskamasz szerény apanázsával akkor is, amikor – már anyja halála után – a makói gimnáziumban tanulhatott tovább. Leveleiben tételesen elszámolt nővérének, és rajta keresztül a tanulmányait finanszírozó gyámajának-sógorának, dr. Makai Ödönnek. Távkapcsolatuk jellegzetes műfajának tekinthetők a pénzkérő levelek, melyekben a költői babérokra pályázó diák rendszerint úgy adott számot kiadásairól, hogy egyszerre mind azt is garantálta: eltartóinak megtérül majd a taníttatásával járó „befektetés”. S mi mással bizonyíthatna volna ékesebben a remény megalapozottságát – ingyenességre jogosító kiváló tanulmányi eredményei mellett –, mint legújabb verseivel és költői sikerei híreivel?

Egyetemi éve alatt és később is szívesen ajándékozta meg szeretteit, barátait, ismerőseit egy-egy új költeménye kéziratával vagy dedikált kötetével, melyeket szellemisége tárgyiasított lényegének tekintett. Önzetlen gesztusával mintegy saját műveihez fűződő érzelmi viszonyát illusztrálta. „Versem azé, ki szivem versbe kérte / és nekem elég a barátság érte” – írta egyik töredékében [*Én költő vagyok...*], arra utalva, hogy a költészet számára elsősorban önkifejezés és alapvető kommunikációs forma – nem pedig külső megrendelésre készült munka, amelyért fizetséget vár.

Ám ha összevetjük az imént idézett két sort egy korábbi verse kijelentésével, megvilágosodik előttünk József Attilának a költőszereppel és a pénzzel kapcsolatos ambivalenciája, mely utolsó éveiben kórossá növelte önértékelési zavarait: „Ez mind csak játék. Ceruzával írom / Uraktól kapott pénzen vett papíron” (*Tűnődő*).

Vagyis a gyerekkora óta mások támogatására szoruló költő társadalmi-gazdasági helyzete felnőtt korában sem változott meg alapvetően, hiszen nem volt tartósan kereső foglalkozása, mint például a nagy riválisnak, Illyés Gyulának, aki banktisztviselőként dolgozott egész nap, és munkaidőn kívül írta műveit. József Attila viszont – akit pesti védőügyvédként, majd 1928 végétől hódmezővásárhelyi banki ügyészként dolgozó gyámaja szintén pénzügyintézeti pálya felé próbált terelni – sikertelenül –, másféle életprogramra volt predesztinálva.

Miután rendre kudarcot vallottak kényszerű alkalmazkodási kísérletei a „jogállamhoz”, melyben – tudta, tapasztalta és hirdette – „a pénz a fegyver” (*Gyönyörűt láttam*), éjjel-nappal költőnek tekin-

tette magát. Belső szabadságát mindennél többre tartva, öntörvényűen élt, alaposan kihasználva a nap huszonnégy óráját: az ihletett állapotban végigfantáziált éjszakákat éppúgy, mint a deprimáló nappalokat, amelyek elől alvásba menekült és színes álmokkal ellensúlyozott. Szellemi függetlenségéért azonban nagy árat kellett fizetnie, hiszen élete végéig pótanyák és mecénások gondoskodására kényszerült.

Ritkán írt külső megrendelésre – noha fogadásból bármikor kész volt korlátozott idő alatt, előre megadott témáról is remekművet alkotni. De a bensejéből vezérelt költőnek is a kulturális piacon kellett értékesítenie szellemi „termékeit”, hiszen arra vágyott, hogy minél többen olvassák verseit. A publikációs és a megélhetési kényszer találkozása következtében művei „árunak” is minősültek, melyekért közlés esetén csekély, inkább csak jelképes fizetség járt. Új kötetről pedig csak akkor álmodozhatott, ha előfizetőket toborzott, akik fedezték a nyomdai költségeket.

A pártfogóktól függő és a fizetőképes közönségnek kiszolgáltatott költő mindig társadalmi összefüggéseiben szemlélte önnön helyzetét, egy percre sem felejtve el, hogy bármit tesz, az a kapitalizmus vastörvényei miatt történik. Az elméletalkotó forradalmár igyekezett összeegyeztetni magában a létfenntartásra törekvő, de morális belső parancsoknak engedelmessé biológiai lény életprogramját. Ezért volt a harmincas évek elején mindennapi olvasmánya Marx *Tőkéje*, és nemcsak a szervezett munkásoknak tartott szemináriumokon próbálta megértetni a politikai gazdaságtan száraz alapfogalmait és a tudományos szocializmus klasszikusainak elképzeléseit, hanem „osztályharcba küldött” verseiben olykor szövegszerűen is beiktatta a marxi tételeket: „Itt élünk mi! Idegünk rángó háló,

/ vergődik benn’ a mult sikos hala. / A munkabér, a munkaerő ára, / Cincog zsebünkben, úgy megyünk haza” (*Munkások*).

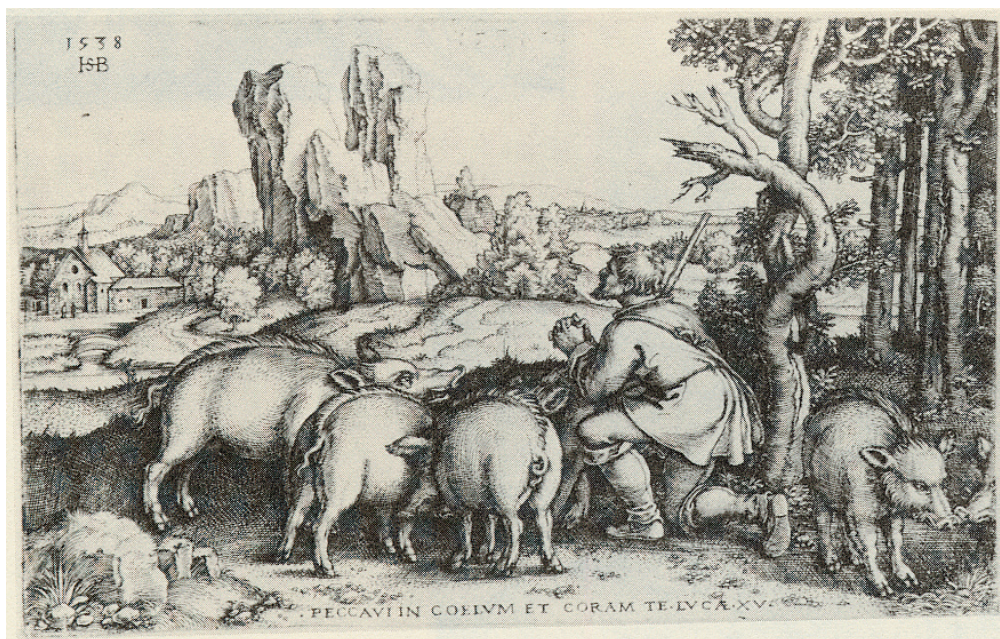
Önmagát is az irodalmi termelési rend reklámgépezetébe iktatott fogaskeréknek tekintette, akinek „neve, ha van, csak áruvédjegy, / mint akármely mosóporé”. Mégsem volt más választása – ha nem akart éhen halni –, mint beépülni a kárhozottat struktúrába. Versei honoráriumából, élettársa fizetéséből, alkalmi segélyekből „havi kétszáz sose telt”, de a költészetét értékelő műpártolók jóvoltából mégis megélt valahogy.

Hatvany Lajos három éven át havi száz pengővel támogatta a még bécsi egyetemistaként megismert és megkedvelt József Attilát. A költő csak úgy volt képes maga és mások előtt természetesen elfogadni ezt a helyzetet, hogy igyekezett a báró természetes gesztusának tekinteni az adományt: „itt egy ágrólszakadt, aki írt néhány egész jó verset eddig, jólesik segítenem, tehát segítem és passz” – fogalmazta meg 1929. december 4-én Hatvanynak címzett levelében a mecénás feltételezett észjárását. Ő maga pedig a vágyott virtuális apa–fiú kapcsolatból fakadó szeretet-megnyilvánulás jeleként fogta fel a bárótól kapott anyagi támogatást. „Laci Bátyámat nem is szeretethetném csak azért, mert pénzt ad (kell, hát elfogadom), hanem inkább azért, mert éjjel egyig fordítgatott Catullust, Goethét lelkesen nékem, akivel foglalkozni nem igen foglalkoztak olyanok, akik érdemesek volnának.”

A mecénás és a költő kapcsolatában később zavaró konfliktusok támadtak, Hatvany Lajos visszaemlékezése szerint azért, mert „a logika megszállottját, ha jól sejtem, a kettőnk kölcsönös félreértései mögött rejlő társadalmi problémák meghatározása is ingerelhette”. Tény, hogy a gazdag gyároscsaládból származó, milliomos irodalmár furcsa helyzetben

érezhette magát, amikor József Attila a tőle kapott 300 pengőből fizette ki *Döntsd a tőkét, ne síránkozz* című kötetének nyomdaköltségét, ilyenformán a kapitalizmus megdöntésére felszólító kötet megjelenését egy kapitalista finanszírozta. Érthető, ha a gazdasági válság következtében anyagilag is megrendült Hatvany „fellázadt” felemás szerepe ellen.

Az önérzetes költő az eltartott/kitartott státusból fakadó ellentmondásokat szenvedő és értelmező aspektusból is

megpróbálta feldolgozni. A fogalmak tisztázásának vágya komoly közgazdasági felkészültséget igénylő tanulmányok írására ihlette – az 1932 őszen megjelent *Medvetánc* című versben pedig emblematis metaforát alkotott a kiszolgáltatott költősorsról. Ahol a „réz kerek virága” (a pénz) a szépség hordozója, ott a természet törvényeihez igazodó esztétika jegyében született művek alkotói csak egzotikus furcsaságok lehetnek, s megalázó önmotogatásra kényszerülnek az életben tartó alamizsnáért.

1934 karácsonyán *Medvetánc* címen adta közre válogatott versei kötetét, s a kiadás tortúrája újra a pénzembernek kiszolgáltatott művész megalázó helyzetét tudatosította benne. A nyomdászámbla fedezéséhez előfizetőket gyűjtő költő úgy próbálta mérsékelni ezúttal a kiadvány költségeit, hogy korábbi irodalmi mecénása, Hatvany Lajos közvetítésével ingyen papírt szerzett Herz Henriktől, az Első Magyar Papíripari Rt. Vezérigazgatójától. Cserébe a gyáros kapta meg a *Medvetánc* 1. számú példányát, a költő neki szóló dedikációjával: „*a papirosért köszönettel*”. Két év múlva ugyanilyen úton-módon kapott papírt utolsó, *Nagyon fáj* című kötetéhez. Akkor már igazi, „ércnél maradandóbb” költői gesztussal fejezte ki háláját: versbe foglalta mecénása nevét. A *Herz Henrik Ömértóságának* című – észrevétlenül ironizáló – szonett egyúttal önnön társadalmi helyzetének is pontos lírai dokumentuma. 1937 februárjában, polgári állásért folyamodva, ugyancsak Herz Henrik cégéhez nyújtotta be József Attila híres önéletrajzát, a *Curriculum vitae*-t – és az irodalmi mecénatúrára rábírt vezérigazgatónak hálás költő újabb versikével köszöntötte a jubiláló gyárost: „25 éve a papírt szolgálja / minden erővel, bele se rezdül / 25 éve eteti papírral / s nő, hizik a kultura rajta keresztül.” [25 éve...]

A pénzzel megváltható szeretet problémaköre diákkora óta sokféle formában foglalkoztatta József Attilát. Anyagi áldozatot hozó jóakaróihoz, elmentmondásosan viselkedő szerelmeihez és analitikusaihoz fűződő kapcsolataiban számtalanszor föl-bukkant a függő helyzetét és kiszolgáltatottságát tudatosító, megalázó alapkonfliktus. 1934 tavaszán így szemléltette orvosának írt levelében a szeretet és a pénz társadalmi csereértékének morális különbözőségét az adok-kapok témakörében:

„Azt mondhatnám, hogy én minden erkölcsből föloldott elveim ellenére nagyon erkölcsös voltam mindig, noha nem a köznapi értelemben, hanem azon jóval tulmenően. Szinte infantilisán erkölcsös voltam. Rank írta, hogy a gyermek sokkal erkölcsösebb, mint a felnőtt. Szemet szemért, fogat fogért – vagyis aki ad nekünk, annak mi is adunk, mert a szemet szemért nemcsak a bosszu törvénye, hanem az erkölcs is. Inkább az volt a baj, hogy én úgy kaptam, mint a gyerek, vagyis munka nélkül kaptam ellátást, pénzt és ezért úgy is adtam, mint a gyerek,

t. i. a gyerek azt adja, hogy szereti, akitől kap. Ezért szerettem Hatvanyt. [...] Maga egyszer azt mondta, hogy valamikor még haragudni fogok Hatvanyra azért, mert három éven át adott munka nélkül és ellenszolgáltatás nélkül apanázst. Szó sincs róla, hogy ezért én orrolnék rá, de kétségtelenül ez is segít karakterem eltorzulásán. T. i. hiába akarom ezt a törvényemet kikerülni, hogy aki ad nekünk, azt szeretni kell, nem tudom. Sem úgy nem tudom, hogy mint magának mondtam egyszer és akkor megkíséreltem, hogy valóban erre az álláspontra helyezkedjem, hogy t. i. nem fogom föl a maga részéről adásnak és szeretetnek azt, amit adott nekem, mert az magára tartozik, magának bizonyára megvan az oka, hogy mért foglalkozik velem ingyenesen. Erre, sajnos, nem vagyok képes. [...] Mert azt a bizonyos »Est«, melyről a pszichoanalitikusok azt mondják, hogy belső kényszer gyanánt jelentkezik, én nem érzem belső kényszernek [...], tehát szabadságomba kellemetlenül beleavatkozó idegennek az éppen az adásra irányuló kényszert érzem. Vagyis úgy áll a dolog, hogy tudatosan nem akarok adni, mert a belülről jövő adási kényszernek nem akarok engedelmessé válni. Ez itt a szabadság kérdése, mert elvileg nem az adás elől zárkózom el, hanem az elől, hogy akár külső, akár belső erők kényszerítsenek arra, hogy adjak. Ezért nem adok úgy, hogy az tudatosan is adásnak fogadtassék el, t. i. nem adok pénzt és nem adok munkát. De amit vágyakozásnak látok, lényegében azért mégis adás, a szeretet így születik meg bennem. Azért szeretek, hogy ne adjak. Szeretetet adok, hogy ne adjak pénzt és munkát, azaz irreálisan adok, mert kényszernek érzem az adást és ebbe a valóságban nem megyek bele. A multkor már irtam, hogy valóban nem akarok adni, de annál szívesebben ajándékoznék.”

Nem mindennapi erőfeszítésébe kerülhetett annak a levélnek a megfogalmazása, amelyet 1933. január 28-án Babits Mihálynak, a *Nyugat* szerkesztőjének és a Baumgarten Irodalmi Alapítvány gondnokának írt, hogy egyszeri, rendkívüli szociális segélyben részesüljön – hiszen ekkoriban Hatvany már nem támogatta –, s a cél érdekében „a költői szemérem maradványa nélkül” festette le nyomorúságos hétköznapjait. A bűnbánó-esdeklő levélben ugyanis annak az embernek kellett fölkeltenie a szánalmát és a segítőkézségét, akit három évvel korábban *Az Istenek halnak, az Ember él* című, különnyomatban is közreadott, megsemmisítő „tárgyi kritikái tanulmányával” vérig sértett. Ezúttal is ugyanolyan precízen részletezte nyomorát, mint amikor diákkorában nővérének és sógorának írt leveleiben tételesen elszámolt, vagy mint 1928-ban, amikor az Országos Diáknyomorenyhítő Akció formanyomtatványának kitöltésekor azt kellett megindokolnia, miért van szüksége az „egyszázegy pengős” támogatásra. „Furcsa kérdés. [aláhúzva.]

14 fillérem van mindössze, alapvizsga előtt állok, tanulnom kell, ki kell fizetnem »lakásomat«, ezenfölül élnem is kell, bár ezt talán nem annyira kötelező erejű, mint a belőle folyó szükségletek [...]. Ez a felelet talán szokatlan, azonban másfél hónapig nem volt lakásom, s kb. ugyanennyi idő óta (vagy régebben) csak szalonnán és kenyéren élek.”

A Babits által kiutalt 300 pengős segílyt megköszönve – immár a zavaró pénzügy rendezése után –, kapcsolatukat is új alapokra tudta helyezni: „Amióta tudom, milyen – esztétikától idegen és magam elöl is elrejtőző – impulzusok kényszerítettek, hogy Önt bizony durván megtámadjam, lelkiismeretem egyre ösztökél, hogy ezt a csorbát kiköszörüljem. Magamnak tartoznám ezzel, hiszen ha

a modern lélektan nem téved, az Ön szemében e sérelmet úgy sem lehetne jóvá tenni, Ön legföljebb elfelejtheti. Szándékom keresztülvitelére azonban eddig nem adódott mód, mert őszinteségemet mindenki kétségbe vonta volna azzal, hogy Öntől »vezeklés útján« pénzt akarok. Ezt most már visszautasíthatom. Bizonyára az Ön szempontjából is értékesebb, ha ezután állok elő.”

Már régen megbánta Babits ellen elkövetett bűnét, és elemi létérdekei is azt diktálták, hogy szerezze vissza a költőtekintély jóindulatát, hiszen a legrangosabb irodalmi díjhoz – és a vele járó háromezer pengőhöz –, melyet a korabeli írók, költők művészi értékmérőnek tekintettek, a főkurátor, Babits Mihály személyén keresztül vezetett az út.

S a túlérzékeny Babits, a jelek szerint, valóban szeretne volna elfelejteni a régi sérelmet, noha ellenérzését képtelen volt legyűrni az őt egykor nyilvánosan kioktató költő iránt. Közölte ugyan József Attila verseit a *Nyugatban*, de kurátorként inkább más jelölteket favorizált a Baumgarten-díjra, amelyre pedig a *Medvetánc* kötet megjelenése után József Attila már vitathatatlanul esélyes volt. Ennek ellenére az 1935-ös kuratóriumi ülésen Babits nem jelölte József Attilát, ám Kosztolányi előterjesztésére mégis ezer pengős jutalmat kapott. Egy évvel később a kurátorok ismét „csak” kisdíjat szavaztak meg neki, mert a mecénások hálaigényéhez szokott költő – barátai rábeszélésére – „*Babits Mihálynak, hódolattal*” szövegű ajánlással jelentette meg *Én nem tudtam...* című versét az egyik napilapban, és Babits – aki ekkor már érdemesnek találta volna a költőt a nagydíjra – a lehetséges támadásoktól tartva, visszakozott. Vágó Mártának „Attila elmondta, hogy kénytelen volt ugyanazt a legkisebb Baumgarten-díjat, amit Fodor József önérzetesen utasított vissza, elfogadni, hogy cipőtalpalását ki tudja fizetni, és hogy el tudjon költözni Judittól.”

A bankón vásárolt érzelmek hamisak, őszintélenek: ez is gyerekkorából származó tapasztalata volt József Attilának, nővére sorsa pedig arra is megtanította, hogy a szerelmi házasság formáját választó ambíció legfeljebb szándékaiban emlékeztethet a választott lényért önfeláldozásra kész, igazi szeretetre. Legkínzóbb tapasztalata az volt, hogy a társadalmi különbségeket szimbolizáló pénz, az antik tragédiák kérlelhetetlenségével, örökre elválaszthatja az egymáshoz illő szerelmeseket. Egykori jövődöbelije, Vágó Márta iránt érzett szerelmének kudarcát valójában sohasem tudta kiheverni. Kapcsolatukat úgy emlegette ápolónője előtt 1937 őszén a Siesta Szanatóriumban, mint ami egész életére kihatott: nem tudott többé hinni a nőknek. Csak úgy volt képes racionalizálni magában a racionalizálhatatlant, hogy az antagonisztikus társadalmi-gazdasági különbségek számlájára írta az önérzetét is romboló érzelmi veszteséget: „Egy jómódu leányt szerettem, / osztálya elragadta tőlem” (*Végül*). Az 1930-ban keletkezett számadásvers az illúziókkal való leszámolás dokumentuma, melyben attól a gyerekes illúziójától is elbúcsúzott, hogy a pénz-mozgatta világban a szerelem minden társadalmi akadályt legyőzhet.

A világ működésének rejtett rugóit, az emberi kapcsolatokat befolyásoló alaptörvényeket 1936-ban már egyértelműen a pénz mindenhatóságának számlájára írta: „Világosítsd föl gyermeked: / a haramiák emberek; / a boszorkák – kofák, kasok. / (Csahos kutyák nem farkasok!) / Vagy alkudoznak, vagy bölcselnek, / de mind-mind pénzre vált reményt; / ki szemet árul, ki szerelmet, / ki pedig ilyen költeményt.” (*Világosítsd föl*)

Amikor 1936 tavaszán indulatáttételes szerelemre lobbant analitikusnője, Gyömrői Edit iránt, több síkon tudatosította a pénz mint érték mérő jelenvalóságát. A „szeretni gyáva” nő – Edit – legnagyobb bűnéül azt rótta fel, hogy „a kötelesség aranyát” gyűjtő terapeután csak közönséges munkadarabot lát benne, s nem őszinte emberi érdeklődésből foglalkozik vele, hanem azért, mert a *Szép Szó* mecénása, a költő kezelésének, majd szanatóriumi gyógykezelésének finanszírozója fizet az analízisért. A költő – aki minden szituációt szimbolikus üzenete szempontjából élt meg, illetve értelmezett – Gyömrői Edit alakjába nemcsak saját anyját, hanem az egész női nemet beleképzelte, mint az emberiségnek azt a felét, amely arra született, hogy föláldozza magát a férjéért és a gyerekeiért. A modern világból azonban kiveszett ez a szeretni bátor nőtípus, amelynek utolsó képviselője a csapodár férje emlékéhez haláláig hű Mama volt.

Ha egymásra vonatkoztatjuk a szeretet-vezérelt, érdektelen költői kommunikáció lényegét megfogalmazó töredék szövegét – „Nem ér szerencse, nem árt balsiker sem – / szavam szerelem kérte. / Bocsássatok meg, hogyha jó a versem / és szeresettek érte” – az Edit-átkozó költemény rezignált önreflexiójával – „énnekem pénzt hoz fájdalmas énekem / s hozzám szegődik a gyalázat” –, érthetővé válik, miért érezte úgy a morális tisztaságot minden más értéknél előbbre valónak tartó József Attila élete utolsó éveiben, hogy folyamatosan lelki prostitúcióra kényszerül, amikor legbelsőbb érzéseiből, szenvedéseiből alkotott verseiért pénzt fogad el. Mindinkább meggyőződésévé vált, hogy az intim, baráti közlésnek szánt költemény abban a pillanatban árucikké válik, amint fizetség jár érte. Úgy érezte, „zord bűnös” lett, amikor arra kényszerült, hogy a szellem piacán is megalapozza árfolyamát – valójában azonban nem e világra való, idealisztikus értékrendje miatt „bűnhődött”.

A totális csődöt, élete beváltatlan ígéreteit fogalmazta meg egyik utolsó töredékében: „Sokan voltak és körülvettek / álmomban engem s kinevettek: / »Hehe, hát ennél van a kincs, / ami nincs!«” [*Sokan voltak...*]. József Attila felfogása szerint a versben nemcsak a „szemlélhetetlen világegész” ölt érzékletes alakot, hanem alkotójának szelleme is megtestesül. A költemény sem más, mint a költő értékét kifejező, jelképes korpusz. És ha verse nem kell senkinek, akkor le kell vonnia a konzekvenciát: „maradj fölöslegesnek” – vagy „a töltött fegyvert szorítsd üres szivedhez” (*Tudod, hogy nincs bocsánat*).

József Attila – miután a kishitűség kísértésével hadakozva is pontosan tisztában volt költészete valódi értékeivel – az utóbbi megoldást választotta. Megrendítő verses végrendelete [*Íme, hát megletttem hazámat...*] szerint a jelenben magának már

semmit sem remélt, ám bízott az utókor méltányos értékítéletében.

Török Gábor verskommentára összecseng e végső számvetés leltári alanyának és tárgyának gondolatmenetével: „Miért volna sajnálatos, hogy egy súlyos infláció után »nem kell« egy teljesen érték-telen aprópénzérme? A vers kontextusában aligha állhatna meg, hogyha valaki keserű, filléreket kurgató gyermekkori emlékeket vagy rájuk való kései reflexiókat próbálna e felsorba belemagyarázni. [...] Nem a vashatoson sajnálkozik ez a mondatocská, hanem gondolatzökkentéssel magán a képi jel tárgyán, jelöltjén: a költőn. Ő maga »nem kellett« a népnek, pártnak és Flórának: vele bánt úgy Magyarország, mint elértéktelenedett pénzdarabbal.”

E lírai végelszámolás tulajdonképpen leszámolás is a gyakorlatban nem igazolódott, tehát devalválódott eszményekkel – köztük a „szép szóval”, a „testet öltött érvel” és az igazságos társadalmat modellező „új világgal” –, amelyek jegyében életstratégiáját kialakította. A lejárt váltót el kell dobnia, a régi pénzermét pedig ki kell vonni a forgalomból. Ezért választotta önnön metaforájául az elértéktelenedett – de régészeti leletként majd eredeti értékénél jóval többet érő – aprópénzt, a „vashatos”, mely a szülőanyát szimbolizáló földpersely méhében, értékét időarányosan növelve, várhatja a jövő kincskeresőit.

Titkos kívánsága hamar beteljesülő próféciónak bizonyult. Még be sem fogadta a föld az életét „mint talált tárgyat” teremtőjének visszaadó költő testét, nevének és műveinek árfolyama máris a magasba szökött. Halála harmadnapján, temetése alkalmából a nekrológírók már a legnagyobb magyar költők között emlegették az elhunytat, akinek lappangó kézíratai mind a mai napig valóban kincseket érnek.

A posztumusz igazságszolgáltatás azonban mind a mai napig, pénzalapon is működik. A költő lelke

„közvagyon”, de elő-előbukkanó kéziratái egyre becsesebb kikiáltási darabok a papírrégiségek börténjén. József Attila hagyatékából *A Dunánál* című vers kéziratáért fizették ki eddig a legmagasabb összeget. A viszontagságos sorsú, Dél-Amerikából Svájcba, majd Magyarországra visszakerült relikviáért 1994 őszén egy svájci üzletember licitált a Petőfi Irodalmi Múzeum számára, s 100 ezer svájci frankot, akkori értékén 8 millió forintot áldozott a kéziratért. (Az eladó aztán, híven a költő szelleméhez, a versért kapott pénzt gyermekintézmények támogatására fordította.)

József Attila verseinek igazi értékmérője azonban az eszmei ár, mely pénzben kifejezhetetlen.

Valachi Anna

JÓZSEF ATTILA

[Talán eltűnök hirtelen...]

Talán eltűnök hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.
Elpazaroltam mindenem,
amiről számot kéne adnom.

Már bimbós gyermek-testemet
szem-maró füstön szárítottam.
Bánat szedi szét eszemet,
ha megtudom, mire jutottam.

Korán vájta belém fogát
a vágy, mely idegenbe tévedt.
Most rezge megbánás fog át:
várhattam volna még tíz évet.

Dacból se fogtam föl soha
értelmét az anyai szónak.
Majd árva lettem, mostoha
s kiröhögtem az oktatómat.

Ifjuságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.

Szent Erzsébet története legendák nélkül

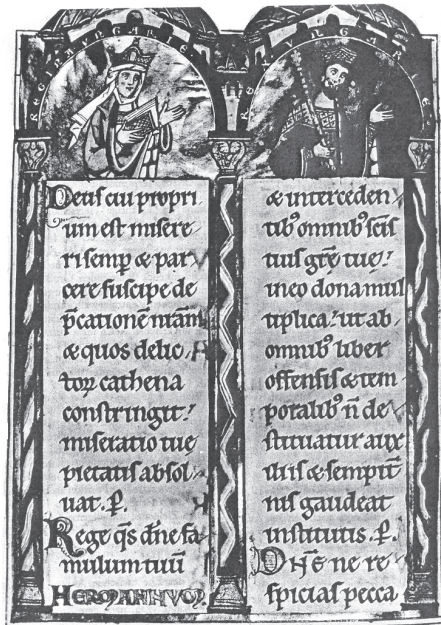
Nyolcszáz éve született Árpád-házi Erzsébet

Halála után kétségtelenül ő lett történelmünk leghíresebb asszonya, akit a sors és a mindenkori politika különös fintora következtében mint Tübingiai Erzsébetet a németek is történelmük legnagyobb egyéniségei közé sorolnak. Ez érthető, mivel a magyar királylány négyéves korától haláláig német földön élt. Erzsébet karizmatikus személyisége a németeknél ma sem veszített hatásából. Ezt legjobban az a hatalmas tanulmánykötet bizonyítja, amelyet 1981-ben, halálának 750. évfordulójára Hessen tartomány és a marburgi Philipps Egyetem jelentetett meg egy nemzetközi kiállításra. A kiállítás az Európa területén fellelhető Erzsébet-ereklyéket mutatta be, kiegészítve hiteles korabeli eszközökkel, tárgyakkal. Hangsúlyoznunk kell, hogy mindez nem egyházi kezdeményezésre történt, hanem Erzsébet személyiségén keresztül a középkori társadalmi szemlélet és a szociális körülmények tudományos feltárásával és máig kiható pozitív hatásának értékelésével kapcsolódott össze.

Sárospatak

Sankt Elisabeth, Fürstin, Dienerin, Heilige (Szent Erzsébet, a fejedelemasszony, a szolgáló és a szent) a címe e kiváló tanulmánykötetnek, amelyet a magyar katolikus egyház vagy középkorral foglalkozó történészeink e mostani 800. évfordulóra is elmulasztottak lefordítani, de mások bőven merítették belőle. Még egy magyar evangélikus teológiai doktori disszertáció is készült e könyv nyomán. A tudományos cikkek e mindenre kiterjedő tárházát azonban egyik sem méltatta értékét megillető módon. Tehették, mivel e hatalmas kötet egyben katalógusként is szolgált a kiállításhoz. Így – adatokat és szempontokat egyaránt kedvükre szemezgetve az új információkból – a felhasznált irodalomban a semmitmondó *katalógus* szóval tüntették fel e felbecsülhetetlen forrásművet.

II. András és Gertrúd

A középkori női szentek közül Erzsébet életéből maradt fenn a legtöbb hiteles dokumentum. Ez annak is köszönhető, hogy 1231. évi halála után gyónatatója és lelki vezetője, Marburgi Konrád azonnal hozzáfogott a szentté avatási per előkészítéséhez, azaz megírta Erzsébet életrajzát, és mellékelte a tanúvallomásokat a csodák igazolására. Mivel azonban e munkálatok közepette váratlanul meghalt, mielőtt a pápa dönthetett volna, újabb beadványt kellett készíteni. Ez a beadvány már sokkal részletesebb, és ami még fontosabb, Erzsébet közvetlen környezetéhez tartozó személyek – akik, míg élt, Konrád kegyetlen szigorától maguk is félték – most felszabadultan vallottak, kedves intim részleteket is elmondva Erzsébet életéből. Igen rövid idő – három év – alatt be is fejeződött a kanonizáció. 1236-tól kezdve aztán több életrajz is készült egyházi körökben, amelyek mindegyike még élő tanúk beszámolójára támaszkodott. E meglehetősen jól dokumentált életrajzokon kívül az idő múlásával napvilágot láttak legendás Erzsébet-életrajzok is, mint például a 13. század végén egy névtelen ferences szerzetes tollából származó szöveg, amelyben először találkozunk a rózsacsodával. Ebből merített Temesvári Pelbárt, az Érdy-kódex másolója is, aki túlbuzgóságában magyar földre, azaz Erzsébet gyermekkorába iktatja be a rózsacsodát, amely tulajdonképpen más szenteknél is előforduló vándor legendamotívum. A középkori vallásosságra jellemző, hogy az ilyen színes, mesébe illő fordulatok voltak a legnagyobb hatással a hitvilágra. Ikonográfaiilag az egyház még a 19. század végén is támogatta az ilyen jámbor hiedelmet. Ezt igazolja az 1893–1897-ben épült budapest-erzsébetvárosi plébániatemplom a Rózsák terén, illetve a Szent István-bazilika színes ablaka is.

Erzsébet szülei

Erzsébet apja II. András (1177 k.–1235), anyja a merániai Andechsi Gertrúd (1185 k.–1213) volt. II. András 1205-ben véres testvérháborúk árán került a trónra, miután bátyja, a fiatal Imre király gyanús hirtelenséggel elhunyt, és váratlanul meghalt annak megkoronázott négyéves fia, III. László is. András, aki még trónra lépése előtt megnősült, házasságával a német politika hálójába bonyolódott. Apósa, IV. Andechsi Berthold, merániai herceg nagy koncepciójú terveinek kedvezett ugyanis vejének várható királysága, és ennek érdekében Andrást már dalmát-horvát hercegsége idején is támogatta.

Erzsébet a későbbi IV. Béla húgaként 1207-ben Sárospatakon született mint harmadik gyermek. A házasságkötés mindig eszköz volt a dinasztikák nagyra törő politikai elképzeléseinek megvalósításában. Így határozta el Hermann, tübingi tartománygróf is, hogy a magyar király leányát kéri fiának feleségül. A német kegyencektől nyüzsgő magyar udvarban a kérést szívesen teljesítették, és a négyéves Erzsébetet útnak indították Tübingia felé. Gertrúd királynénak – a Bánk bánból jól ismert – tragikus halála 1213-ban a magyar történelemnek Erzsébet életétől független eseménye.

Tübingi Lajos és felesége,
alul minnesängerek Hermann udvarából

Tübingi Lajos sírköve

Erzsébet férjének családja

Miként tarthat igényt egy gróf egy királynő kezére? Nos, ennek megértéséhez a német hűbéri társadalom behatóbb ismerete szükséges. A kora középkorban a tartománygrófi tisztség birtokosa fölötté állt a többi vezető arisztokrata hűbérúrnak, a cím valójában már fejedelmi (Fürst) rangot jelentett. Erzsébet apósának ükapja még Lothar császár idején nyerte el ezt a méltóságot. Nemcsak több vár és mérhetetlen földbirtok ura volt, de jelentős politikai hatalommal és befolyással is rendelkezett. Különösen miután Barbarossa Frigyes császár családjával is közvetlen rokonságba került, az európai politikába is volt beleszólása. A magyar királyi pár lányának kezére kötött házassági szerződés kiválóan beleillett Hermann tartománygróf terveibe, mert Gertrúd királyné révén rokoni kapcsolatba kerülhetett a nagy befolyású Andechs-Meráni dinasztiával, ami támogatást jelentett számára a Welfek elleni koalícióban Hohenstauf II. Frigyes érdekében.

Tübingi Hermann kora, a 12–13. század fordulója a virágzó lovagkor, a keresztes háborúk és a minnesängerek ideje. A 13. század elején a tartománygróf Eisenachban – az akkor még épülőfélben levő Wartburg alatt – fényes fejedelmi udvartartott, amely egyben fél Európa kulturális centruma is volt. Számos minnesänger mellett a műveik által jól ismert Wolfram von Eschenbach és Walter

von der Vogelweide is hosszabb-rövidebb ideig ott tartózkodott. Mindketten rosszállóan emlékeznek vissza arra mérhetetlen pazarlásra, amelyet az egyébként nagyvonalú mecénás, Hermann gróf udvarában tapasztaltak.

Erzsébet Eisenachban és Wartburgban

Ebben az igen előkelő udvarban szívesen fogadták a kis királynőt, és a házassági szerződés érvényes elismerésére a négyéves Erzsébetet – szimbolikus cselekedetként – a vőlegény, Heinrich ágyába fektették.

Erzsébet gyermekkoráról csak igen kevés és legendákkal színezett adatok maradtak ránk, de volt két játszótársa, Guda és Isentrud, akik később követték úrnőjüket az „önkéntes száműzetésbe” Marburgba. Haláláig hívek maradtak hozzá, vallo-másaikból, amelyeket a szentté avatási per irataiban olvashatunk, képet alkothatunk Erzsébetéről. Szeretreméltó, igen élénk kislány volt, aki az udvari etikett megsértésével sok gondot okozott jövődöbéli anyósának. A kor igényeinek megfelelően természetesen vallásos nevelésben részesült, gyermeki hite szerint ez főként imádkozásban nyilvánult meg, valamint olyan naiv cselekedetekben, hogy a mise alatt alázatból mindig levette a fejedelmi diadémot, amely reprezentatív ruházatának rangjához illő kiegészítője volt. Azonban amint cseperedett, az evangélium üzenete egyre jobban tudatosult benne, és társadalmi rangja ellenére már kislány korában felfogta, hogy mi a felebaráti szeretet. Ekkor kezdett kényelmetlenné válni udvari környezetének. Észrevette a mély szakadékot a pazarló udvartartás és a szegény nép életmódja között, és ezt szóvá is tette. Ha volt rá alkalma, igyekezett adományokkal a nép nyomorán enyhíteni. Amikor azután Assisi Ferenc prédikátorai Eisenachba is eljutottak, már tudatosan és teljes szívvel a szegények felé fordult.

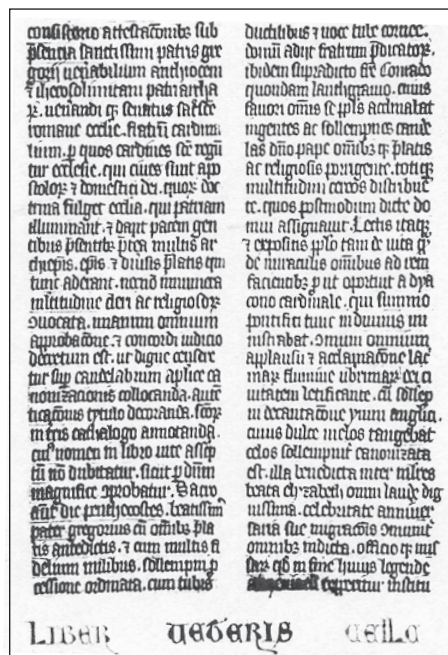
Időközben apósa és vőlegénye is meghalt. A tartománygrófság ura Heinrich öccse, a 17 éves Lajos lett, Erzsébet kedves játszótársa. Ő volt az, aki nem engedte, hogy a vőlegénye halála miatt érvényét veszített házassági szerződés értelmében visszaküldjék Erzsébetet Magyarországra. Szerette ezt a mások által bolondosnak tartott, temperamentumos, mindig derűs kis hercegnőt. Nem törődött az udvar megbotránkozásával, hogy Erzsébet személyesen vesz részt a szegények gyámolításában, a betegek ápolásában, és túlzott adományozásai sem riasztották vissza. Amikor Erzsébet betöltötte 13. évét, Lajos feleségül vette. Ez szerelmi házasság volt, valódi „love-story”, ami ritkaságszámba ment akkoriban fejedelmi körökben, de a szentek életrajzában is kevés példa akad rá. Erzsébetnek 14 éves korától önálló udvartartása volt. Itt már nem szórakoztatták a főúri hölgyeket minnesängerek,

és a fényűzés is csökkent az úrnő puritán életmódja miatt. Házasságkötésük után egy évvel Erzsébet Creuzburgban világra hozta első gyermekét, Hermannt, és rövid időközökben egymás után még két leánygyermek született, Sophie és Gertrúd. Ők már az időközben elkészült Wartburgban látták meg a napvilágot.

Lajos tisztségével együtt járó gyakori távollétében Erzsébet volt a tartománygrófság ura. Lajos teljesen szabad kezet adott neki, és Erzsébet élt is ezzel a szabadsággal. Fejedelemasszonyi kötelességei mellett is megtartotta közvetlen, személyes kapcsolatát a szegényekkel. 1224-ben, amikor férje Itáliában járt a császárral, és a rossz termés miatt Tübingiában éheztek az emberek, Erzsébet az udvarnagyk tiltakozása ellenére megnyitotta a magtárakat, és szétoztotta a gabonát a népnek. A nyomorúságban élő legyengült rászorulóknak Wartburg alatt kórházat rendezett be, amelyet személyesen felügyelt.

Bár Lajos mindig pártját fogta Erzsébetnek, és megőrizte őt az udvar intrikáitól, a konfliktusok egyre sűrűsödtek, mert Erzsébet mind több időt töltött szegényei között, sőt a nagypénteki proceszsiókban sem udvarhölgyei élén, hanem a nincstelenek között mezítláb vett részt. „Erzsébet bolond” – volt az általános udvari vélemény.

A szentté avatási jegyzőkönyv részlete

És Lajos nem lehetett mindig mellette, hogy oltalmába vegye. 1227-ben a császárnak tett ígérete szerint felvette a keresztet, és útnak indult a Szentföld felé. Ezzel Erzsébet boldog házasságának vége szakadt, mert férje sohasem tért haza. Nem jutott el Palesztinába sem, már útközben meghalt. Brindisiben, ahol a keresztések hajóra szálltak, halálos járvány tört ki a katonák között, ennek Lajos is áldozatul esett.

Erzsébet beteget etet

Az új tartománygróf, Heinrich Raspe, Lajos öccse, Erzsébetet a „világ bolondjának” tartotta, és azonnal megtiltotta a több száz eisenachi szegény naponkénti ingyenes étkeztetését a Wartburg alatt. Zárta még Erzsébet özvegyi birtokait is, de megengedte neki, hogy továbbra is a Wartburgban éljen, önálló pénzforrás nélkül, mivel – joggal – félt volt, hogy túlzott jótékonykodásával eladományozza minden vagyonát.

Ekkor mutatkozott meg, hogy Erzsébet valóban erős jellem. Tántoríthatatlan határozottsággal ragaszkodott kitűzött céljához, hogy az evangélium útmutatása szerint éljen, és ha kell: szegénységben. Nem fogadta el a megszegyenítő feltételeket, gyermekeivel és néhány hű szolgálójával együtt még aznap elhagyta Wartburg várát.

Ez utóbbi eset a legendákban úgy olvasható, hogy az özvegyet kiűzték a Wartburgból. Nem, Erzsébetet megszegyenítették, de nem űzték ki. Egy király lányát még a 13. században sem lehetett elűzni, erre még Heinrich Raspe sem merészkedett volna. Nem, itt minden Erzsébeten múlt, ő pedig nem volt megalkuvó. Erzsébet „kiűzetésével” kapcsolatban a legendás életrajzok különböző megható történeteket beszélnek el, amelyek hitelességét sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudjuk. Csupán annyit lehet valószínűsíteni, hogy világra szóló botrány lehetett a következménye, mert még a pápa is közbelépett. Raspének át kellett adnia az özvegyi birtokokat, amelyeknek a felügyeletére Erzsébet gyóntatóját, Marburgi Konrádot jelölte ki IX. Gergely.

Marburgi Konrád és Erzsébet életének utolsó évei

Magister Konrad von Marburg – ahogy a középkori okmányok nevezik – a legtöbbet vitatott személy

Erzsébet életében. Magisteri grádusát tekintve egyetemet végzett nagy tudású világi pap volt, akit kiváló szónoki képességeiért a pápa keresztes háborúra buzdító prédikátornak jelölt ki. Öszvéren közlekedő, szigorú aszkézisben élő, a szegények pártján álló öntudatos egyéniség volt. Erzsébetet még asszony korában nyilván e tulajdonságok készítették, hogy gyóntatójául Konrádot válassza, akinek fogadalmat is tett, hogy házassági kötelezettségén kívül mindenben engedelmeskedni fog neki, és követi utasításait. Miután megözvegyült, és visszautasította, hogy kolostorba lépjen, Konrád tanácsára hagyta el Tübingiát, és visszaserzett özvegyi javadalmaiból Marburgban kórházat alapított a szegények számára Konrád felügyelete alatt. Erzsébet személyesen vett részt a betegek ápolásában és minden alantas munkában, amely a kórházban adódott. Konrád azonban még ennél is többet kívánt. Erzsébetnek nem a testét, hanem a szabad akaratát akarta megtörni, bigottságában azt hangoztatva, hogy csak ez vezet a jézusi alázathoz. Így ha tudta nélkül Erzsébet a saját kenyéréből valamit egy szegénynek juttatott, máris flagellálás,korbácsolás volt a büntetés. Végül még kedves barát-nőit, akik követték őt a marburgi kórházba, elválasztotta tőle, hogy semmi öröme se legyen, csakis Istennel és a betegápolással foglalkozzék. Erzsébet még e kegyetlenségtől sem hátrált meg. Engedelmeskedett, és csodálatos lelkierejével mindvégig derűs maradt. Ez utóbbi áldott tulajdonságát minden krónikása kiemeli. Végül 24 éves korában testileg összeroppan, és 1231. november 16-áról 17-ére virradó éjszakán örökre lehunyta szemét.

A szentté avatás

Konrád tudta, hogy kit veszített a kereszténység Erzsébettel, és azonnal hozzákezdett a szentté avatási per előkészítéséhez. Ez irányú munkásságát azonban meg kellett szakítania, mert IX. Gergely pápa inkvizítorként a német tartományokba rendelte az ott egyre jobban terjedő eretnekség felszámolására. Eretneknek tartották ugyanis mindazokat, akik az investitúraharc következtében hitelét veszített klérust megkerülve, azaz papi segítség nélkül, a Szentírás útmutatása szerint önállóan keresték az üdvösségre vezető utat. Marburgi Konrád bigottsága és kegyetlenségig fokozódó szigora itt mutatkozott meg leginkább: sok ártatlan embert juttatott máglyára. Szegényeket és nemeseket egyaránt, míg végül maga is gyilkosság áldozata lett. „Az utcán agyonütötték, mint egy veszett kutyát” – írta róla az egyik krónikás. Halála után megszűnt az eretneküldözés.

Erzsébet sírja Marburgban még szentté avatása előtt valóságos zarándokhely lett. Ezek és ezek reméltek gyógyulást a sírjánál. A kórház igazga-

tását a Német Lovagrend vette át, ebbe a rendbe lépett be ugyanis Erzsébet sógora, Tübingiai Konrád. Erzsébet egyre nagyobb tisztelete és várható kanonizációja a tübingiaiakat sem hagyta hidegen. Meg kellett védeni a tartománygrófi család jó hírét. De vajon csupán ez lehetett az oka a család pálfordulásának? Vagy Tübingiai Konrád, Heinrich Raspe tartománygróf öccse mély vallásosságában valóban bűntudatot érzett Erzsébet miatt? Mindez nincs kizárva, de az események további menete a fennmaradt okmányok tükrében másra enged következtetni. A Német Lovagrend váratlan felbukkanása és áldozatkész felajánlása mögött – ti. hogy Erzsébet emlékére az általa alapított kórházat továbbra is működtetni kívánja – politikai sakkhúzás rejlik. A Német Lovagrend a 13. században ugyanis hatalmat és terjeszkedési lehetőséget keresett. (II. András ez utóbbi miatt űzte ki 1225-ben Magyarországról a Barcaságban letelepített rendet, amelyet eleinte jótékony munkásságáért számos privilegiummal látott el, bizonyos autonómiát biztosítva nekik, amellyel a rend visszaélt.) A Német Lovagrend kórházátvételehez és marburgi letelepedéséhez azonban pápai engedély kellett. IX. Gergely helyzetét Rómában bizonytalanná vált, és így kénytelen volt rezidenciáját Perugiába áthelyezni. A hiteles okmányok szerint Tübingiai Konrád 1234-ben többször járt a pápánál és Rómában a kúriánál, feltehetően Erzsébet kanonizációja ügyében, amelytől a lovagrend marburgi letelepítése is függött.

Végül 1235-ben IX. Gergely pápa Perugiában a bíborosokból, püspökökből, prelátusokból és apátokból álló legfőbb konzisztórium körében „az elhunyt tübingiai tartománygrófnét, Erzsébetet a szentek sorába iktatta”. Ugyanakkor elrendelte, hogy halála napján minden templomban kötelesek misét mondani emlékezetére. Néhány nap múltán, május 27-én, pünkösdkor, ünnepélyes keretek között a perugiai dominikánus templomban a pápa a

A szentté avatási jegyzőkönyv részlete

híveknek is kihirdette Erzsébet szentté avatásának tényét és halála napján misemondás kötelezettségét az egyház valamennyi templomában.

Röviddel a szentté avatás után a Német Lovagrend megkezdte az impozáns gótikus Erzsébet-templom építését, hogy méltó nyughelye legyen névadó szentjének, akit ideiglenesen az Erzsébet kórháza melletti ferences templomban temettek el. Az új templom építésekor Tübingi Konrád már a Német Lovagrend nagymestere volt.

Szent Erzsébet

Erzsébetet nem a pápa tette szentté, ő csak a kánonjogi processzus végrehajtója volt. És sem Marburgi Konrád kegyetlen szigora, sem Tübingi Konrád számító politikája nem csinált szentet belőle. Erzsébet életével bizonyította, hogy méltó a szentek rangjára. Ez protestáns nyelvezetre lefordítva példamutató egyéniséget jelent. Erzsébet olyan erkölcsi elvárásoknak felelt meg, amelyek nemcsak a kereszténység, hanem az emberiség minden nagy vallásának az alapját jelentik. Jézusi értelemben eleget tett a két fő parancsolatnak. Ahogy ezt Ady olyan egyszerűen fogalmazta: „Imádni azt Istent És egymást szeretni...” (Ady Endre: Karácsony)

Pamer Nóra

Irodalom:

Sankt Elisabeth. Fürstin, Dienerin, Heilige. Sigmaringen (Deutschland), 1981.

Többszerzős életrajzi és kortörténeti tudományos tanulmánykötet és forráskiadvány, valamint kiállítási katalógus.

Marburg, Szent-Erzsébet-templom

RAINER MARIA RILKE

A tékozló fiú kivonulása

(Kálnoky László fordítása)

Most menni kell mindattól, ami kúsza,
mi a miénk, s hozzánk még sincs köze,
mi rezgőn tükrözi, majd összezúzza
arcunkat, mint az ó kutak vize;
mindattól, mi még egyszer visszahúzna
tüskéivel, miket belénk akaszt,
el! S ezt meg azt,
mit nem láttunk sosem
(annyira megszokott volt, oly banális),
egyszerre látni: megbékülve máris,
s mint kezdet kezdetén, figyelmesen;
belátni sejtve, semmi volt, ha fájt is,
személytelen volt mind a sérelem,
mitől csordultig tölt gyermekkorunk –
s mégis csak el! Mint hogyha boncolunk
gyógyult sebet, más kézből kiragadva
kezünket, el! S hová? Bizonytalanba,
messzi, forró tájra, mely nem honunk,
s mit tetteinknek háttérébe bamba
kulisszaként, kertként, falként tolunk;
csak el! S mi hajt? Alkat, ösztönös éhség,
türelmetlenség, homályos reménység,
értetlen s meg nem értett mámorunk:

Ezek kockáztatják, s talán hiába,
a meglevőt a pusztá semmiért:
egyedül halni meg, nem tudva, mért –

Ez volna hát az új élet nyitánya?

PENÚÉL – Isten arca

Küzdelem egy idősothonért

Amiről eddig írtunk:

2001. január – az egyházközség pályázatot nyújt be öregotthon építésére a Széchenyi-terv keretében. A kért támogatás 503.350.000 forint, a vállalt önrész 24%.

2001. december – a Gazdasági Minisztérium a szakmai bíráló bizottság javaslatára elutasítja a pályázatot „a relatíve magas fajlagos bekerülési költségekre” hivatkozva.

2003. október – az egyházközség újra beadja a pályázatot, immár a Belügyminisztériumhoz. Az igényelt állami támogatás összege 496.482.196 forint, az önrész a beruházás 30%-a.

2003. december – a 64 lakrészből álló idősothon megépítésére benyújtott pályázat elnyeri az állami támogatást.

2004. január – a Magyarországi Evangélikus Egyház elnöksége jószándékáról biztosítja az építendő gyülekezetet.

2004. június – a Magyarországi Evangélikus Egyház kamatmentes kölcsönszerződést köt 30 millió forintos támogatásról az egyházközséggel. Az egyházi önrész biztosításáról szóló döntést ősre halasztják.

2004. szeptember – a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Presbitériuma leszavazza a 60 millió forintos támogatást és elveti azt az alternatív kérelmet is, hogy kezességet vállaljon banki kölcsön felvételéhez.

III. rész

Amelyben a Csillaghegy Evangélikus Egyházközség időt kér az államtól, és segítséget nyer az egyháztól

Magánalapítvány születik

2004 októberében az egyházközség a szükséges pénzösszeg hiányában eredménytelennek minősítette a közbeszerzési eljárást, és az önrész előteremtésére kiírt határidő meghosszabbítását kérte a Belügyminisztérium megfelelő osztályától. Minden erejével társat keresett terve megvalósításához. Magánvállalkozók, akik a hiányzó összeget előteremtő támogatásukért cserébe a majdani profitból kívántak részesedni, szóba sem jöhettek. A nonprofit idősothon és a profitorientált vállalkozók érdeke összeegyeztethetetlen. A Penúél

(Isten arca) Alapítványt 2006. június 7-én azzal a céllal alapították meg e szándékot halaszthatatlanul fontosnak tekintő magánszemélyek, hogy a hiányzó önrészt a legrövidebb időn belül adományozás révén gyűjtsék össze. Egy esztendő leforgása alatt e szándékot siker koronázta: a Penúél Alapítvány 150 millió forintot gyűjtött és adott át az egyházközségnek. Az alapítvány kiváló munkája ismét felszította a gyülekezet tagjainak építőkedvét. Mivel az eltelt öt évben jelentősen növekedtek a költségek, szükségessé vált, hogy Pazár Béla és mérnöktársai némiképp áttervezzék az épületet.

Változások az egyházpolitikában

2006 őszétől az egyházközség vezetői érdemi tárgyalásokat kezdeményeztek az új kerületi és országos egyházi előjárókkal. 2007 januárjában az egyházközség az új püspök, dr. Fabiny Tamás, a régi-új kerületi felügyelő, Benczúr László, és az új országos felügyelő, Próhle Gergely indíttatására ismét az Országos Presbitériumhoz fordult. Az új összetételű testület azzal tette nyilvánvalóvá segítőkézségét, hogy 2007 márciusában 100 millió forintos támogatást szavazott meg, ennek folyósítására 2008-tól nyílik lehetőség.

A Országos Presbitérium döntése után ismét sor került a közbeszerzési eljárásra, a kivitelezést a kiskunhalasi MERKBAU Kft. nyerte el. A tervezést, az építést, a közművesítést és a műszaki ellenőrzést

munkálatainak várható finanszírozása várhatóan meghaladja a 760 millió forintot.

A kivitelező kiválasztása után az egyházközség és az állam képviselői aláírták a támogatásról szóló 496 millió forintos szerződést. Az építkezés 2007. augusztus 6-án kezdődött el. Az első hivatalos bejárásra 2007 októberében került sor, melyen az egyházmegye, az egyházkerület vezetői mellett részt vett Próhle Gergely országos felügyelő is, akit ezek után munkatársunk felkeresett, választ várva arra a nyilvánvaló kérdésre: minek köszönheti az egyházközség e 180 fokos pozitív fordulatot a szeretet-ház fölépítését illetően.

Próhle Gergely országos felügyelő
az evangélikus védjegyről

Elegendő öregotthon van Budapesten?

A statisztikák azt mutatják, hogy fővárosi emelt szintű öregotthonból több is van, mint amennyire kereslet lenne. A már meglévő otthonok kihasználtsága ugyanis mindössze 25%-os. Ezért is biztatom folyamatosan a békásmegyeri otthon építetőit, hogy minél előbb kezdjék el a toborzást, hiszen minden egyes hónap veszteséget jelent majd a már kész otthon számára, ha akár csak egy szobájában nem lesz lakó. Másfelől az általunk helyesnek tartott lelki tartalommal bíró idősotthonokból hiány van. Ennek fényében a 25%-os kihasználtsági arány egészen más megvilágításba kerül. Ily módon egyetértek azzal, hogy ilyen típusú egyházi intézményre nagyon nagy szükség van, csak akkor ezt a megfelelő időben és a megfelelő eszközökkel tudatosítani kell azokban, akik potenciális lakói egy ilyen otthonnak.

Az lenne a helyes, ha az evangélikusság egyfajta minőségi védjegy is lenne. Nemcsak az általunk gyakran hangoztatott lelki tartalom szempontjából,

hanem infrastrukturális szempontból is. Egy evangélikus objektumnak bizonyos minőségbeli kritériumai vannak. Nem engedhető meg, hogy elhanyagolt, piszkos vagy csúnya legyen. Rendezett környezetben az emberek – hivatalnokok, lelkészek, hívek – másként viselkednek. A rendezett környezet és a lelkiség szoros összefüggésben állnak egymással.

Ennek a „védjegynek” a szempontjából hogy áll most az evangélikus egyház idősotthon tekintetében?

Nagyon vegyesen. És nem csak „öregotthonilag” áll így. Székházak, iskolák, diakónia...

Mekkora részt vállal az egyház az öregotthonok építésben?

Adott egy fejkvóta, melyhez szükséges az intézmény állami elismerése. Azt, hogy mekkora kapacitásnak kell rendelkezésre állnia, nyilván az állami bölcsességnek kell megállapítania. Ebbe az egyháznak nincs különösebb beleszólása, erre vonatkozólag az új szociális törvény elég egyértelmű iránymutatással szolgál.

Hogyan jutott a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Presbitériuma arra döntésre, hogy 100 millió forinttal támogatja a leendő békásmegyeri öregotthont, miután 2004 szeptemberében éppen ellenkező határozatot hozott?

Ha valamely projekthez egy gyülekezet vagy egy lelkész ilyen nagyságrendű forrást tudott már összekalapozni, akkor az Országos Egyház azzal a kérdéssel szembesül, mit is jelent számára az a tény, hogy létrejön egy evangélikus intézmény, és miképpen lehet ebben az országos egyházi szempontokat érvényesíteni. Tekintettel arra, hogy jómagam és – meggyőződésem szerint – a püspökök is értéknek tekintik, ha valami új és minőségi születik evangélikus védjegy alatt, igyekeztünk ebben az Országos Egyház szempontjából legjobb lehetőséget megtalálni. Mindezt persze abban a nagyságrendben, amire az egyháznak lehetősége van. A megoldást

a bérlőkijelölés joga jelenti, ugyanis állandó probléma az egyházban, hogy az idős lelkészek, valamint az egyház ilyen-olyan rendű-rangú munkatársai mi módon és hol nyerhetnek elhelyezést hajlott korukra. Az én feladatomban az, hogy – méltányolva a gyülekezetek erőfeszítéseit – az országos egyház átfogóbb érdekeit segítsen érvényre jutni. Azt gondolom, hogy ez most sikerül.

Mi akadályozta az evangélikus egyházat abban, hogy három évvel ezelőtt jusson erre a döntésre?

Akkor még nem lehetett látni, hogy a kezdeményezés megvalósulhat-e, s ha igen, hogyan. Feltételezem, nem akarta magát az egyház olyasvalamire elkötelezni, aminek a kimenetele számára

nem volt világos. Az egyházon belül intézményi versenyhelyzet alakult ki. Egy önmagát felelősnek tartó grémium hogyan ígérjen, mondjuk, 100 millió forintot az egyiknek, amelyik még csak a tervezés stádiumában van, míg a másik már évtizedek óta ott áll felújításra várva? Örvendetes lenne, ha a hívek adakozó kedvének növekedésével lehetne el-
lensúlyozni az állam egyház-finanszírozási hajlandóságának napjainkban tapasztalható látványos csökkenését. Sajnos azonban nem ez a helyzet, bátran beszélhetünk egyházi hiánygazdálkodásról. Én tehát nem lennék annyira szigorú a korábbi döntéssel kapcsolatban. És azért ne felejtsük el a tervezésre eredetileg kölcsönbe adott, majd később adománnyá átminősített 30 millió forintot sem. Az ugyanis már önmagában komoly országos egyházi szándékot fejezett ki.

A zsinati ülés

A Magyarországi Evangélikus Egyház 2007. november 23-ára zsinati ülést hívott össze. A zsinat napirendjére vette az Országos Presbitérium által megítélt 100 millió forint kifizetésének ütemezését. Az építkezés szerződéses kötelezettségei a már tavasszal megítélt támogatás jelentős részének jövő évi kifizetését kívánják. Az egyházközség elnöksége az elmúlt hónapokban több alkalommal is az Országos Irodához fordult e fontos döntés közös előkészítése érdekében. Az Országos Presbitérium 2007. októberi ülésén úgy döntött, hogy az egyházközség vigye a zsinat elé kérését, mivel ez a testület jogosult dönteni az 50 millió forintot meghaladó kifizetésekről. Az ülésen e napirendi pontot az országos felügyelő terjesztette elő. Próhla Gergely kiemelte az állami hozzájárulás mértékének jelentőségét, és felhívta a zsinati tagok figyelmét arra, hogy nem egyszerű támogatásról, hanem bérleti jogviszonyról van szó. Szavait számos, részben jogi természetű, részben a beruházásra, illetve az építkezésre vonatkozó hozzászólás és kérdés követte. Válaszában Breuer Katalin, az egyházközség felügyelője kiemelte, hogy jelenleg a békásmegyéri öregotthon építése a Magyarországi Evangélikus Egyház legnagyobb beruházása. Az országos felügyelő a kialakult vitára tekintettel azt javasolta: annak érdekében, hogy a zsinat tagjai tájékozódhassanak, és kellő felkészültséggel hozhassák meg döntésüket, napolják el az ügy tárgyalását és a határozathozatalt a következő ülésre. Bár az országos ügyész arról tájékoztatta a zsinat tagjait, hogy a hatályos egyházi törvények alapján nincs akadálya az egyházközség kérésének eleget tenni, a többség – az ügyel behatóbban kívánván foglalkozni – a döntést 2008 februárjára halasztotta.

Donáth Mirjam – Breuer Katalin

RÓNAY GYÖRGY

Aki megjött

Aki megjött, nem a Halálból,
csupán a halál közeléből,
az úgy él, mintha nem is élne,
mint a vak, tapogatva járkál,
minden falnak nekiütődik,
és minden zajra összerezzzen –

és mintha falra volna festve
világos, híg, hideg színekkel,
heverőn félkönyékre dőlve,
mögötte lant, fuvola játszik,
előtte asztal, rakva dúsan,
sült, kancsó bor, kosár gyümölcscsel,
amit már ujja sosem érint,
s amit már sosem ízlel ajka...

Mulasztásom fájdalma

- Ittész Gábor halálára -

Durván utolért az önzés. Értesülve Ittész Gábor váratlan eltávozásáról, először saját veszteségem hasított belém. Az elhatalmasodó önzés, a felháborodás. Hogyan tehette ezt? És éppen velem?! Évek óta dédelgettem magamban a gondolatot, egyszer megadatik, hogy ismét hosszan beszéljünk. Sok éve vártam arra, hogy egyszer csak nekem villanjon fel szemüvege mögül jellegzetes mosolya. Az elmúlt évben, amikor hivatalos egyházi szolgálatomat befejeztem, többször is éreztem, jó lenne találkozni, s nem csatlakozom majd e reményemben. Utolsó hosszabb négy szemközti beszélgetésünkre 1989-ben, éppen országos felügyelői beiktatásom előtt került sor. Közel húsz esztendeje.

De nem rólam szól ez az írás. Azt szeretném, ha kizárólag az ő alakja elevenedne meg. Bár csábító s oly gyakori, hogy az emlékezés ürügyén a túlélők saját igazukat magyarázzák, visszaélve a halottak védtelenségével. E tévútra térni szánalmas lenne.

Bízom abban, amit – míg élt – vágytam: tudta, de legalább tudhatta, ha nem fogadtam is el, tiszteltem igazságát. Amit magába rejtett, s ami őt rejtette. Évtizedeken át kerestem titka nyitját. Honnan való volt az igazság elszánt vállalása és példamutató követése annyi nyomorúság között, a tanításbeli és etikai szilárdság mesterek és méltó előljárók híján? Talán a korán eltávozott édesapa példája, talán a legidősebb fiú felelősségtudata, talán egyszerűen a lelkeszi hivatás komolyan vétele vezérelte.

Azt mondta 1989-ben, nem vállal közegyházi szerepet, nem akar esperes lenni, mert az érvényben lévő törvény szerint az esperes a püspök embere az egyházmegyében. Tudta, hogy meg fog változni a törvény, hogy addig is kétirányú az utca, de nem tudott engedményt tenni. Sajnáltam, de csodáltam merevségéért. És tiszteltem, hogy hordozta ennek következményeit.

Hiszen ekkor már több mint három évtizednyi lelkeszi pálya hitelesítette magatartását. Ma már látom, álláspontja végig töretlen maradt. Tudása, tartása, teherbírása alapján nemcsak a hazai, de a nemzetközi lutheránus élet meghatározó személyisége lehetett volna. Hűségesen és türelmesen szolgált Celldömölkön, Komáromban és végül Győrött. Ennyi legalább mégis megadatott neki. Teljes volt az élete. Hiányán elmélkedve, terheit számba véve, az életpálya elmaradt lehetőségein tűnődve vajon vigasztaló-e, hogy tudom, mi mindennel lepte meg őt az Úristen. Ötven évet élhetett együtt Koczor Ilonával, az asszonnyal, akit szeretett. Három gyer-

meük példásan követi a szülői mintát. Tehetségek és kemények, ha kell makacsok, tévedéseikben is tiszteletreméltóak, ragaszkodnak az igazsághoz. Ki tudná megmondani, erre születtek, vagy ilyené formáltattak?

Ha nem lett volna a Testvéri szó, e gyászterhes hetekben nem ragadok tollat. De a Testvéri szó van. Ezért szólnom kell. Ajándéknak éltem meg a találkozást. Amikor Dóka Zoltán és Koczor Miklós közölték, hogy Ittész Gábor tartja a teológiai alapvetést nyújtó lelkeszi előadást, akkor dőlt el bennem, hogy vállalom a részvételt, és a laikusok közül megszólalok az induló alkalmon. Azután már nem volt visszaút. Mindkettőnket jelölték a hivatalos egyházzal tárgyaló bizottságba. És innen a két utolsó meghatározó élményem. Megkérdeztem, miért olyan visszafogott a vitában. Hiszen teológiai felkészültsége őt teszi közülünk leginkább alkalmassá az állásfoglalásra. Igen egyszerű szavakkal válaszolt: bármennyire szemben állunk is a hivatalos álláspontot keményen képviselő Próhle Károlylyal, annyit tanult tőle, annyira tiszteli felkészültségét, hogy nem akar, nem tud élesen ütközni vele. Rendkívüli módon becsültem őszinteségéért. A legtöbben mellébeszéltek volna hasonló helyzetben. Bár próbáltam győzködni, amikor annak ellenére nem írta alá a közös nyilatkozatot, hogy az sokkal jobb lett, mint reméltük, engesztelhetetlen tartása elnémította kritikámat. Nem kötött kompromisszumot. Mert úgy vélte, a memorandum valamelyest mégiscsak elhatárolódik a Testvéri szótól, amelyet képviselnünk kellett.

Látom a mosolyát. Mint annak idején, több mint ötven éve, amikor olykor sakkoztunk, és nyert. Azt hittem, hogy főként erről, az indulásról, az ébredésről, az egyetemi évekről fogok írni. Vagy arról, amit személye már akkor – túl családján és szűk baráti körén – sokunknak jelentett Vagy oly fiatalon meghalt Mari hűgáról, testvéreiről, minden gondja között hitében és életében sziklaszilárd édesanyjáról. De ez meghaladta erőmet, és ódzkodom minden magamutogatástól.

A kegyesek azt mondják, hálásak az Úristennek mindazért, amit egy szolgáló életen keresztül ad. Igen, persze. De Ittész Gáborra azoknak is szabad büszkének lenniük, akikkel sok mindenben nem értett egyet, vagy akik sok mindenben vitakoztak vele. És szabad önzőnek lenniük, fájdalommal és némi haraggal élve meg halálát. Sőt sorsa megannyi ellentmondásában nemcsak szabad, de szükséges is felismernünk a 20. századi Magyarországon élő evangélikus egyház nyomorúságait. Van, aki számára ez érthetetlen, van, aki el is utasítja. Van, aki csak rábólint, és van, aki hordozza. Ő ezt tette.

Elment, pedig még szükségünk lett volna rá.

Frenkl Róbert

Egy el nem tékozolt élet példája

Emlékezés Hegedűs (Hegedős) Lászlóra

A tékozlás témája a keresztényeknek eszébe juttatja a tékozló fiú történetét. Hordozzuk magunkban a Lukács evangélista által elbeszélte történetet, amely életünk különböző helyzeteiben új és új hangsúlyt kap, és mindig mást, egyre többet vélünk megérteni a parabolából. A pazarlásban nyilvánvalóan nem az anyagi veszteség a legrosszabb. Inkább azon rendülünk meg, hogy a tékozló fiú milyen mélyen megsértette urát és istenét azzal, hogy nem élt a neki szánt adományokkal. A társadalmi gyakorlatban értelmezhető disztributív (szétosztó és kiigazító) igazságosságon túlmutat a kegyelemben való részesülés boldogsága. Innét érthető meg az, hogy annak, akinek van, még adatik, akinek viszont nincs, még azt is elveszük tőle, amije van (Mt 25,14–30, Lk 19,11–27). Nem személyes ambíciónk repíthet el bennünket az Isten országába, hanem a meghívás, feltéve, hogy meghalljuk a (bankettre) hívó szót (Mt 22, 1–14, Lk 14, 15–24).

Hisszük és reméljük, hogy október 21-én elhunyt barátunknak, Hegedűs Lászlónak, akinek volt tehetsége ahhoz, hogy a hívó szóra figyeljen, nem kellett meghalnia, hogy feltámadjon, még ha drámai fordulatokban nem szűkölködött is az élete. Élete, amelyben ötvenhatos hősként bejárta a forradalmi színtereket, és hosszú éveket töltött el börtönökben. Nem pazarolt abban az értelemben, hogy urát megsértette volna. Sorsa nem állítható párhuzamba a másik testvérrel sem. Nem volt irigy azokra, akik a világi javakban bővebben részesülhettek, akik vele szemben megszerezhették az orvosi diplomát, akik publikációs lehetőséghez, ösztöndíjakhoz jutottak, amitől ő mint a hivatalos hatalom által megbélyegzett ember el volt zárva. Mégis megértette, amit a másik testvér nem: „*Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied.*” (Lk 15,31).

Miután kijött a börtönből, talpra tudott állni. Családot alapított, egzisztenciát teremtett. Műszaki szerkesztőként sikeres vállalkozást indított el még a hőskorban. Eközben soha nem hagyott fel az irodalmi tevékenységgel. Verseket, drámákat írt (innét a művésznév, a „Hegedős” megjelölés). E sorok szerzője életéhez a hetvenes évek végétől egy évtizeden át kapcsolódott szorosabban, mély barátságot köszönve neki. Hálás vagyok Hegedűs Lászlónak, mert a vele folytatott hosszú beszélgetések formálták, alakították látásmódomat. Megerősített a szentháromságos hitben, és segített visszavezetni egyházamhoz. Besegített bennünket a templomba, és még mindig ott vagyunk, bár ő már eltávozott ebből a világból.

Ha azon gondolkodom, melyik az a motívum, amelyik a legjobban jellemezné azt a hatást, amelyet Hegedűs László tett rám, akkor a Don Carlos és Posa márki viszonyáról folytatott beszélgetésünket tudom kiemelni. Megértettem-megértettük, hogy Posa annak a cél-eszköz racionalitásnak a képviselője, amelynek megfelelően csakis azok a célok manifesztálódhatnak, amelyek a rendelkezésre álló eszközök maximálisan hatékony felhasználásával valósíthatók meg. Azon töprengtünk mégis, hogy az eszközök még oly hatékony felhasználása is tehetetelt jelent a döntéshozó humán környezetére. Sőt, az ilyen életfelfogás súlyosan csorbát szenved, amennyiben az emberről egydimenziós kép alakul ki, és elfedődnek a nagy etikai dilemmák, a szenvedés és áldozat egzisztenciális elemzése, élet és halál drámája.

Azt gondolnánk, hogy Carlos fő ellenfele a zsarnok király. Valójában azonban tragédiájának fő oka az, hogy barátja, Posa idegenedik el tőle célratörő életfelfogásával, aki egyébként a zsarnokkal bátran szembeszáll, a szabadság ügyét képviselve. Megérteni véltük, hogy életünk kibontakoztatásának nemcsak a különben megvetett diktatúra és annak különféle szintű képviselői képezhetik akadályát. Igazán hiányt és csalódást akkor szenvedünk el, ha

Posa márkikkal találkozunk, akik érzéketlennek bizonyulnak a szenvedés és áldozat drámája iránt.

A politikai-gazdasági rendszerváltozás után útjaink elváltak egymástól. Mégis hiszem és remélem, ennél alapvetőbb az, ami mindvégig összekötött bennünket, ez pedig együttérzésünk az olyan érzékeny és törekeny emberekkel, mint Carlos. Furcsa módon II. Fülöp ugyanúgy áldozata a konspirációs politikának, mint fia, Carlos herceg, ugyanúgy elárulva és megcsalva érzi magát Posától, mint fia (a király sír – mondja megrendülten Tonio Kröger). Ez elgondolkodtató. Legalább is föl kell tennünk a kérdést: az alapvető törésvonal nem a politikai zsarnokság és szabadság képviselői között húzódik-e? Keresztény nézőpontból talán többet is lehet veszíteni, mint az örökség, amelyet a tékozló fiú elpazarolt. Lehet, hogy az igazi vesztes az idősebbik fiú?

Az olyan konfliktust, mint amilyen Carlos és Fülöp, másfelől pedig Posa között fennáll, nem lehet direkt eszközökkel feloldani. Mégis vigasztaló lehet az a gondolat, amely Ézsaiás, Hóseás, Zofóniás közvetítésével egyre inkább előtérbe kerül, hogy Isten szolgája áldozati bárányként ismeri fel hivatását (Ézs 53,1–9). Nem vitatható el egyik néptől sem az a képesség, hogy tiszta ajakkal segítségül hívhassa az Úr nevét (Zof 3,9). A leghelyesebben akkor teszi egy nemzet, ha úgy szemléli magát, mint Izrael maradékát, mint szerény kis népet, amely az Úr nevében reménykedik (Zof 3,13).

Barátunknak kedves volt Ágoston gondolata: „A halál nem jelent semmit. Az maradtam, aki vagyok. Úgy szólíts, ahogy szoktál. Gondolj rám, mosolyogj rám. Hangozzék el a nevem a házban, ahogy szokott. Meg fogod találni a lelkemet. Nem vagyok messze.” Az idő voltaképpen nem más, mint az isteni örökkévalóság, Isten létezésének kivetülése, amiről tudomást szerzünk. Mint az események egymásutánisága, folytonosságot, visszafordíthatatlanságot és mértéket jelent. Alkalmat nyújt számunkra az okság elvének alkalmazására. Az idő a létből a nemlétből, sőt a nemlétből a létbe való átváltozás közege, az események foglalatja. Az emberi lény fel fogja a környező világ tagoltságát, sőt az egymásutániságból az elmúlásra következtet, ami viszont a búcsú pillanatára emlékeztet bennünket, mint Rilket, a Nyolcadik elégia szerzőjét (Keresztury Dezső fordításában):

„Ki fordított hanyatt, hogy bármit is teszünk, csak visszanezünk, mint aki eltávozik? Ahogy ott fent megáll a végső hágón, honnan az egész völgy még egyszer kitarul, s elidőz – úgy élünk mi is: egyre csak bucsuzunk.”

Deák Dániel

HEGEDŐS LÁSZLÓ VERSEIBŐL

Végül

M. Imrének

Vigyázzban mozdulatlanul
fekszünk a priccsen
akárha sziklában
a megváltó Isten

Szemünkbe lámpa szűr
kvarc-hegyű fénnel
Ránk zárta nappalunk
a vallató éjjel

Futurum imperfectum

Mire itt összehajolnak a fák is
hallani lesz
nemcsak a szél játszik
mások rohanása
mások zokogása
zúdul alá a lejtőn
s bár senki sem mondja
hogyan voltam
állok itt mégis a szélben
állnom lesz itt
voltan

Futurum perfectum

Elbújtam
tépett lázadó állampolgársága magyar

A ház amit építék
dácpalota
álca
rejteti végső gyengeséggem
várakozván a bölcsőbb halálra
hogyan visszajárjanak
kísérteni
bottal szentelt soraim

Ars poetica

Dolgod az
mit tenni kell a parasztnak
vetned össze
a tavasznak

Halk beszéd Ördögh Szilveszterről

Életében nem volt alkalmam megmondani Szilveszternek, hogy nagyon megkedveltem. Öregségében az ember már nehezen fogad be új vendégeket, még a régiekkel szemben is gyanakvásra készítetné a cinikus tapasztalat. Bár még mindig barátságra, jó barátokra vágyik, bizalmába egyre nehezebben fogad vadonatújakat. Őt elfogadtam, mert még sérülékenységét sem lepelte. Bizalmatlan volt, de lényegre törő. Szomorú, de segítőkész. Az a fajta zárkózott ember volt, akinek mindig van mondanivalója. Ha nem hangzana szójátéknak, akár azt is mondanám: zárkózott volt, de kíváncsi. Kellemes meglepetéseket remélt talán megannyi családkozás után.

Figyeltem, olvastam a szerényen „szemleként” meghatározott folyóiratát. A zárkózott férfi lapcsinálóként bátran nyitott volt. Tessék csak föllapozni a Tekintet évfolyamait. Ördögh Szilveszter hűségese maradt az eszményeihez, a maga baloldali népiségéhez mindhalálig. Aki mélyebben akar ná megismerni a szenvedve eltűnőt, olvassa el itt közölt esszéjét József Attiláról. Az 2006-os Hazám díjak átnyújtásakor, 2005. november 19-én, szombaton olvasta fel a Magyar Tudományos Akadémia Roosewelt téri palotájának dísztermében, a díjátadás mindenkori színhelyén, szigorúan, drámaian, mint aki legbelülről meríti érzelmeit és gondolatait. Ott álltunk akkor heten – Berek Kati, jómagam, Cselőtei László, Gaál István, Kányádi Sándor, Korniss Péter és Seregi László – hallgattuk őt, és éreztük, hogy számon kérő, vagy legalábbis kérdező eszmeftuttatása a lényegét, a tartását, a hangnemét tekintve voltaképpen líraian vallomásos.

Zárójel.

Az olvasónak meg kell tudnia most, hogy az immár hetedszer kiadott hét Hazám díj – a József Attila hét szonettjét magában foglaló ciklus címét viselő díj – és a díjat kiadó XXI. Század Társaság – megteremtésében Ördögh Szilveszter kezdeményező főszerepet játszott. Joggal választották meg hát őt a társaság főtitkárává, s egyúttal a díjkiosztó zsűri elnökévé. A most kiadott díjak jutalmazottjainak kiválasztásában – Borbándi Gyula, Enyedi György, Garas Dezső, Keserű Ilona, Sárosi Bálint, Szabó Magda és Szécsényi Ferenc – Szilveszternek még oroszlánrésze volt. Csak a kivételesen átadott nyolcadik díjról nem tudhatott akkor: ezt ő kapta meg, posztumusz díjként, s a fia vette át. Ez tehát a XXI. Század Társaság ötvenedik Hazám díja.

A 2006-os díjazottakkal készült s a tavalyi könyvhétre megjelentetett *Értéktörtemők* című, a Kossuth Kiadó gondozta interjúkötetet Hovanyecz

László állította össze, borítóján ott a Varga Imre készítette József Attila-szobor kicsinyített másának fényképe. Ezt az asztali szobrot, a díj szimbólumát minden kitüntetett megkapta. S ennek a kötetnek az élén jelent meg, mintegy előhangként, Ördögh Szilveszter esszéje. Címe: „*Vajon arányos-e hozzánk most minden, ami van, kedves barátaim?*” Ez annyira az övé volt, az ő gondolata, hogy a kötet szerkesztőinek meg se járta a fejét: oda kell írni a szerző nevét, a cím fölé vagy alá, avagy a textus végére. Csakhogy a novemberi díjazástól a júniusi könyvhétiig, amikor megjelent az interjúkötet, anynyi idő telt el, hogy mire kézhez kaptuk az interjúgyűjteményt, a névtelen előszót meg se néztük, ki-ki bizonyára a saját szövegét nézte, olvasta, és bizony, amikor a Hét Hárs számára a XXI. Század Társaság elnökét, az államférfi-alkatú s közben szobrász és festő, könyveket alkotó Kocsis András Sándort (egyben a Kossuth Kiadó elnök-vezérigazgatóját) kérdeztem: hol találom meg Szilveszternek azt a 2006-os esszéjét, hökkentem nézett rám, mintha emlékezetkihagyáson kapott volna rajta: „hát a most kiosztott kötetben benne van!”

A zavar nem tartott sokáig. Alig néhány hete ülte meg Szilveszter az 59. születésnapját – október 28-án –, és íme nincsen már. Most mondhatnék személyes élményeket, bevallhatnám, hogy amikor fontos közügyben, mindannyiunkat meghaladó közügyben le kellett ülnöm tárgyalni hajdan volt barátaimmal, köztük olyannal is, akit egykor nagyon szerettem, de egy csúf napon véget kellett vetnem a barátságunk egészen, mert csak így – vagyis ha a beszélő viszonyunk is megszakad – vehettem elejét annak, hogy megbántsam, Szilveszter katalizátori főszerepet játszott abban, hogy mégis leüljünk együtt.

Szép lassan újraolvasom a nekem fontosabb könyveit. Tudom, trilógiát készült írni, a Kossuth Kiadó erősen bátorította. Nem tudom, valamennyit megírt-e belőle, vagy csak tervezte az egészet.

Bodor Pál (Diurnus)

„Vajon arányos-e hozzánk most minden, ami van, kedves barátaim?”

Ezt a kérdést – egyes számban, önmagának feltéve – 1936. május 24-én, vasárnap, este 6 és 8 óra 20 perc között írta le József Attila a Korong utcai lakásban, a Szabad ötletek jegyzéke 123. oldalán. Nem válaszolt rá, bár sejthető, hogy nemleges lett volna, mivel a kérdést közvetlenül megelőzve *múlt idejű* feltételes módban sorolta számkivetett gyermekéje – azóta sokszor, szinte zsolozsmásan idézett – vágyas létezésüket: „*kellott volna két kis ló, kis nő, kis eke / kis ház, kis kutya, kis csikó, kis kasza, kis búza – / minden arányosan hozzám.*” S mintha azt gondolta volna most, harmincegy évesen, hogy az aránytalanság, az arányvesztés, az aránytévesztés sorsrontó önámítássá, kapzsi hazugsággá, tisztátalan cselekvéssé, akár bűnné is válhat, észrevétlenül eltorzítva az ember testét, lelkét, szellemét. Ezt a lappangva pöffeszkedő vétket egy esztendő múlva – a szintén agyonszavalt – testamentumos Ars poeticájában jézusos megértéssel múltan bocsánatosnak ítéli: „*Én mondom: Még nem nagy az ember. / De képzeled, hát szertelen.*”

Emiatt és ezért kérdezem most önmagunktól, barátaim, több mint két emberöltővel az imént idézett sorok leírása és a költő brutális halála után: vajon arányos-e hozzánk most minden, ami van? Emberként nagyokká lettünk-e, vagy még mindig csak képzeljük szertelenül, önmagunkat és egymást becsapva? Ismerjük-e, értjük-e önmagunkat, a bennünket életre teremtő és az általunk szolgálásra idomított világot? Tudunk-e már valóban úgy egymásról, „*mint öröm és bánat*”? Tudjuk-e valóban, hogy milyen örökséges múlt az elvitathatatlan és átruházhatatlan tulajdonunk – ami más és felelősségében több, mintha csak kufárosan-kupecesen adható-vehető, alkuszos hozammal bartelesen cserélhető, ki- és elsajátítható birtokunk volna?! Tudjuk-e, hogy ennek a múltnak milyen jelen idő a jussa tőlünk, amivel kárpótlásosan, jóvátételesen tartozunk neki azért, mert elődeink „*kapáltak / öltek, öleltek, tették, ami kell*”, bizonytalan fohással remélve jövődőt értünk? Érezzük-e, hogy a szívünk „*e multnak már adósa szelid jövővel – mai magyarok!*”?

Vajon mindezeket *pontosan és szépen* tudjuk-e? Tudjuk-e már? Tudjuk-e, éljük-e, hogy összevetetlenül más a valorizálhatatlan, amortizálhatatlan tulajdon, mint a spekulációsan tőkésíthető birtok? Mert a tulajdon mi magunk vagyunk: a nevünkkel is Isten tulajdon képeire alkotott szándék, míg a birtok csupán e bennünk lakozó Istent kísértő ember hatalmi fajtalanokodásának ijesztő kreatúrája: emberzsákmányolás, *ember-áru*lás.

Nem tudom, hogy mindezeket tudjuk-e. Már tudhatjuk-e, tudhatjuk-e még.

Mivel újnak hirdetett világokat kovácsolt és szerkesztett az ember. És ezek az új világok dübörögve masíroztak, aztán földrengésesen szétzuhantak. Majd az újabb és még újabb világok megbabonázó, fény-forgószeles tölcserű formáztak roppant centripetális, centrifugális és felhajtó erőkkel, amelyek örvénylésükbe rántják, szippantják az őket büszkén létrehozó embert. És ebben a gyorsulva sodró kavargásban az ember megszedülhet. Látása csilgavillogásosan káprázik, öntudata vattásan puha képzetekben eltompul, és végül ezt megszokja. Már nem eszmél, mert nem tudja, hogyan és miért is kellene eszmélnie.

Többek közt emiatt nem tudom, hogy vajon arányos-e hozzánk most minden, ami van, barátaim. És nem tudom azt sem, hogy értjük-e még a „hat-üteműt”, a daktiluszok spondeuszokkal lassított időmértékességét, a hexametert. A Két hexameterben a szavakat, a szavak egymásutánját, alig eltérő ismétlődésük lényegi különbözősét a jelentésben. Mert merőben mást jelent kérdőjellel a „*Mért legyenek én tisztességes?*”, mint tagadó formában felkiáltójellel: „*Mért ne legyenek tisztességes!*”.

Ezekre gondolok most, 2005. november 19-én, szombaton. Az időmértékben kígyó-nyugalommal megbúvó, többes szám harmadik személyű általános alany ráérősen tette kész működésére. Arra, hogy „*kiterítenek ügyis*”, akár felkiáltójellet, akár csupán pontot teszünk a nyelvtanilag hiányos mondat végére. Mivel az már csak grammatika. A tisztességgel való választási-döntési szembesülésünk azonban több szofisztikált szemantikánál. Az rólunk ítélt, s azzal mi ítéltünk „*elevenekről és holtakról*”, „*Drága, barátaim*”...

És arra gondolok még, hogy akiknek az életmunkája előtt – József Attilát is ide igézve – ma díjadományozással tisztelgünk, arányosság próbálták tenni hozzánk mindazt, ami volt, ami van és lesz-lehet. És arányossá bennünket mindazokhoz, amelyek nem csupán birtokai, hanem tulajdonai is az embernek. Szép és jó szóval, mozdulatlan és mozgó tiszta szívű képekkel, táncos mozdulatokból megelevenedő érzésekkel, teremtő terveken töprengve, oktatóan. És úgy hiszem, a szabadságban méltó rendben bízva, játszani is engedve.

Ördög Szilveszter

(Megjelent az *Értékteremtők 2006 című kötetben. Írta és összeállította: Hovanyecz László. Budapest, Kossuth Kiadó, 2006.*)

Olvasóin is uralkodott

- Tűnődés Szabó Magdáról -

Janikovszky Éva temetése után a Farkasréti temető főbejáratának túloldalán, a vendéglőben beszélgettünk utoljára hosszasan. Talán csak udvariasságból volt akkor kíváncsi. Idős korára oly ázsiai arca, japán szeme úgy működött-mozdult, mint a jóindulatú, fáradt-rátartó szobor. Úgy éreztem, a teremtő, hűséges hiúság, a jóra való hiúság, meg a munka, az ambíció tartja életben. Próbáltam meglátni benne a gyönyörű gyereket, aki a fényképein nézett mindenkire oly komoly-öntudatosan, mint aki öröklétre termett, meg a karcsú, pompás fiatal nőt, s azt a költőt, aki a prózájában is mindig jelen volt.

1983 áprilisában, Illyés temetése előestéjén érkeztem vissza Budapestre, ahonnan 1936-37-ben mentem ki szüleimhez, Temesvárra. Bevallottam Szabó Magdának, hogy az első könyv, amelyet 83-ban itt megvettem, a *Megmaradt Szobotkának* volt. (Romániában nemigen lehetett kapni Szabó Magda-könyveket.) S most, ezekhez a sorokhoz, újra is kézbe vettem.

Napok óta olvasom a nekrológokat.

Még az Élet és Irodalomban valósággal monografikus igénnyel írott, kitűnő búcsúztató esszéjében több mint tucatnyi regényre kitérő Károlyi Csaba sem említi a Szobotka-könyvet – talán mozaikszerűsége miatt, talán azért, mert Szabó Magda nemcsak írta, de össze is állította, egybedolgozta benne elhunyt férje némely levelét, vallomását, naplóját, önvizióját a sajátjával. Lélegzetelállító írói és emberi erőpróba.

Persze lehet, hogy a nagy művek sorában épp belső kettőssége miatt homályosul el ez. Végül is igaz: nemcsak az ő hangja uralkodik a műben.

A mindig alapos, eszes Varga Lajos Márton a Szabó Magda halálának másnapján a Népszabadságban megjelent rövidebb írásában (melyet tehát órák alatt kellett megírnia, a halálhír és a lapzárta közötti, lövészárkok-szűk időben) közel tíz regényt hoz szóba – érdemben is (így a *Für Elise*, a *Freskó*, az *Ősz*, a *Disznótor*, a *Pilátus*, az *Ókút*, a *Régimódi történet*, *Az ajtó*, a *Katalin utca* is szerepel a cikkben), a *Megmaradt Szobotkának* nincs köztük. Pedig ez Szabó Magda legönzettelenebb könyve.

***

Végül is elismerő hangsúllyal mondom: nagyon nem pesti író volt. Magabízó, tántoríthatatlan, sorsát és egyéniségét teljesen betöltő, nagy erejű egyéniség, meg nem ingó, tudásában is alapos, panaszkodni rest egyéniség.

Írástudatlan matriarchátusban – tán nemcsak abban – kemény uralkodó lett volna. Bármely írástudó társadalomban – ahol írni és olvasni lehet – mindenütt és mindenképp: írt volna. Regényeiből kimásolhatnánk a már-már személyes vallomásaiként is idézhető szavait. Jól ismerte magát, amit nagyon kevés ember mondhat el magáról. Innen a bizása, a hite magában, amely nem önhittség volt, csak szellemi és tehetség-súlycsoportjának pontos ismerete. Nem bizonytalankodott. Idézik is ma az önéletrajzi ciklusa következő kötetéről a mondatát: két hét elég lenne, csak le kellene diktálnia, mert teljesen készen áll benne.

Nekrológban – mert képzelt, spirituális terehelyszíne sosem a nyomtatott papír, inkább a hant, a hely, ahol elföldeléskor búcsúzunk a halottól –, nekrológban még fenntartást sem illik idézni. Akik nem kedvelték, modorosnak érezték, holott csak túl erős volt számukra az egyénisége, ezért úgy gondolták: rá is játszik. Én nem hiszem. Megírta a magyar 20. századot, számos helyzetét és alakját, már-már balzaci bőséggel, s nem restellte olvasmányosan, cselekményesen, fordulatosan és gazdagon megírni. És drámaian, mert jól tudta: gyöngye epika az, amelyben a drámai elem nem főszereplő. Humora is volt, különös, olykor kétkedő, latolgató, de ritkán megbocsátó mosolyú humora. Nem minden regényalakját érdekesítette belülről-láttatásra, még ha ez megkönnyítette volna is a dolgát. Erős író volt, olvasóin is uralkodott.

A Fémína díj hívta fel rá újra az európai irodalmi figyelmet, e nélkül talán nem jelent volna meg eddig megannyi nyelven, megannyi példányban,

s a magyar olvasó – aki olykor sajnos hajlamos csak akkor fölfedezni saját értékeinket, ha idegen földön már szinte irigylik – talán néhány évszázadnyi ideig nem felejtí el Szabó Magdát, ahogy oly sok jeles, elsőrendű költőjét, íróját feleltí el néha hosszú időkre.

Azonos vezetéknevű magyar írónak magyarázta el egyszer egy etimológus: nem azért oly elterjedt vezetéknev a *szabó*, mert sok-sok szabómester, szabósegéd és szabóinas volt a régi magyar időkben; hanem azért, mert a rövid s kissé görbe kardot, a szablyát forgató katonákat nevezték szabóknak. Tetszetős, daliás-heroikus magyarázat, csak hogy nem igaz. Az ismeretlen eredetű „szab”-ról 1211 óta van adat (talán „meghatároz”, „elrendel” értelemben), a „szabó” is már 1271 óta ismert, még hozzá személynévi előfordulásban. A szablya vándorszó, csak 1392 óta tudunk felbukkanásáról minálunk, a hasonló hangzású német, olasz, francia, több szláv nyelvű megnevezésével összecsendülön.

Szabó Magda olvastán arra gondol az ember, hogy a „meghatároz” és az „elrendel” is játszhatott jeles szerepet vezetéknevek választásában. „Jelentős magyar író” – vetette papírra Károlyi Csaba. Ennél többet ma talán még nem merünk írni róla.

Bodor Pál

PILINSZKY JÁNOS

Példabeszéd

A szűrő meleg kocka alján,
hol ég és föld beroskad, megszünik,
s akár a moslék egybehuppan
tér és idő, ott, ebben a
tűző ganajban, egyedül
itt lehetjük meg, egyesegyedül,
amit anyánk örökre elveszített.

RÓNAY GYÖRGY

A tékozló fiú hazatérése

A messzeség sugárzó pitvarában
angyalok jönnek-mennek, kék csuporban
tejet hoz egy, a másik nagy kosár
gyümölcsöt, fehér lenvászonnal asztalt
terít egy harmadik, nagy szárnyukat
becsukva szorgoskodnak –
egy pedig
a korlátnál, szemét ernyőzve néz
a távolba, ahol a domb alatt
kanyargó úton csapzottan, soványan,
kimerültségtől meg-megtántorodva,
de azért mégis egyre szaporább
léptekkel, ahogy egyre közelebb ér,
már jön a Vendég...

Szerzőink:

BODOR PÁL (Diurnus) újságíró
BOD PÉTER ÁKOS közgazdász
BREUER KATALIN ügyvéd
CSÁNYI VILMOS etológus
DEÁK DÁNIEL jogász
DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész
DONÁTH MIRJAM újságíró
FRENKL RÓBERT orvos
KOCZOR ZOLTÁN rendszerszervező
LUDASSY MÁRIA filozófus
PAMER NÓRA régész, építészettörténész
SCHWEITZER JÓZSEF főrabbi
VALACHI ANNA irodalomtörténész

E számunkat 15–17. századi németalföldi és német mestereknek *A tékozló fiú* példázatához készített metszetei díszítik.

Hálásan köszönjük mindazok segítségét, akik
2007-ben gyülekezetünket és
alapítványunkat befizetéseikkel
támogatták.

Kérjük, hogy a 2007. évről készített adóbevallás
benyújtásakor is támogassa alapítványunkat
a személyi jövedelemadó szabadon választott
célra rendelhető egy százalékának felajánlásával.

Adószámunk: 18075096-1-41
Alapítványi számlaszám:
OTP 11703006-20058830

A KERESZTÉNY MŰVÉSZET KEZDETEI

A kora keresztény reliefművészet

A képzőművészetek közül az ókeresztény közösségekben a szobrászat alakult ki legkésőbb. A zsidó „ne csinálj magadnak faragott képet” tilalom volt a visszatartó erő, a zsidóból lett keresztények keveredése a pogány megtértekkel azonban még az üldöztetések idején változtatott ezen. A régi felfogással először a szemléletmódjában a festészettel szinte karöltve járó relief szakított, hiszen nem tekinthető bálványnak, az önálló szobrászat csak jóval később alakult ki.

A festészethez hasonlóan a reliefművészet is a temetkezési kultuszban vette kezdetét, a szarkofágok díszítésével. A relieffel díszített ókeresztény szarkofágok fejlődésének felvázolása még bonyolultabb, mint a katakombafestészeté. A ránk maradt keresztény szarkofágokból – ha feltárásuk helyét ismerjük is – még nem következik az a tény, hogy ott helyben vagy annak körzetében készültek. Az elsőbbség számban itt is Rómáé, majd Itália egész területe következik. Rómában a katakombák reliefdíszes szarkofágjain kívül a legtöbbet a Vatikán területén a régi Szent Péter-templom körüli temetőben, valamint a Calixtus-temetőben találták. Az előbbiből az új Szent Péter-templom építésekor több száz került napvilágra, amelyeknek reliefdíszítése az alakok csoportosításában is megegyezik a Galliában (Arles), Spanyolországban, Észak-Afrikában és Itália területén fellelt szarkofágok díszítésével. Mindebből arra lehet következtetni, hogy léteztek Itálián kívüli szarkofágkészítő centrumok, műhelyek, amelyek a megszokott kereskedelmi útvonalakon juttatták el e kő sírládákat rendeltetési helyükre. A görög-római mitológiából átvett és rejtett keresztény értelmezésű alakok ismétlődései is ezt bizonyítják.

Művészi kőfaragványokkal és szobrokkal kereskedni nem volt idegen a rómaiaktól. A görög szob-

rászokat mindig nagyra becsülték. A gazdagok viláit a meghódított görög tartományokban készült antik szobrok másolatai díszítették. Rómában kb. 500 reliefdíszes szarkofág maradt az utókorra, Galliában pedig 300 körül mozog a számuk. Ez utóbbiak azonban kvalitásosabbak, és többféle művészi irányzat mutatható ki rajtuk.

Az ókeresztény szarkofágok díszítési módja abban megegyezik a pogány szarkofágokéval, hogy csak a elülső hosszanti oldalmezejüket díszítették reliefekkel, a hátoldalt simán hagyták, a sírláda rövidebb oldalait pedig laposabb reliefekkel látták el. Ez is bizonyítja felszíni temetőkben való elhelyezésüket, ahol vagy a kerítésfal mellé, vagy fülkékben állították fel őket. Ilyen elhelyezésre csak tágasabb katakombákban volt lehetőség, éspedig csak a folyosóutak teret alkotó találkozásában. A polcszerűen kiképzett üregekbe betolt kőkoporsókat nem díszítették.

Az egykori Római Birodalom területén mindehütt találtak szarkofágokat, amelyeket múzeumokban kiállítva láthat a nagyközönség. Még a felületes szemlélőnek is feltűnhet, hogy vannak felépítésükben és kompozíciójukban hasonló szarkofágok. Ezekről a szakemberek feltételezik, hogy azonos műhelyekből kerültek ki. Az előzőekben azért vettük össze a Róma városi és a galliai szarkofágok számát, mert Rómában és Gallia területén került elő a legtöbb olyan kőkoporsó, amelyekben a különböző műhelyekben készültek. E műhelyek egyben stílusirányzatokat is képviseltek, ennek alapján a következő típusokat különböztethetjük meg: alexandriai I. és II., kisázsiai-antiochiai, valamint szíriai. Mindez nem jelenti, hogy e régiókon kívül ne készítettek volna vándor kőfaragók bármely stílusba besorolható szarkofágokat.

A szarkofágreliefek ikonográfiája nagyjából megegyezik a katakombafestészet ábrázolásaival, és a témakör bővülése is azonos irányt mutat azokkal. Az I. alexandriai típus uralkodó alakja mindig

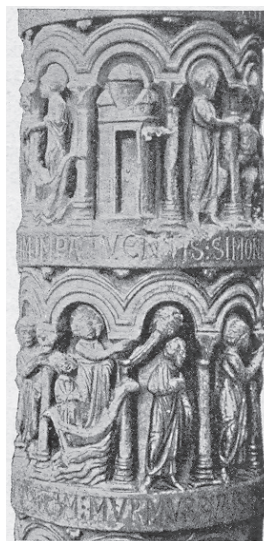

a jó pásztor vagy az oráns – széttárt karokkal térdelve imádkozó emberalak – juhokkal benépesített idillikus környezetben. Ezekhez járul idővel az írott tekerceset tartó filozófus és Jónás próféta alakja, az utóbbiról csak a bibliai történeteket ismerő keresztények érthették meg a szimbólum jelentését, és ismerhették fel benne a harmadnapra feltámadó Jézus alakját, mint ahogy a filozófus ábrázolásában is csak ők láthatták meg az evangélium valamelyik íróját vagy terjesztőjét. A legkönnyebben felismerhető ókeresztény szarkofágok az alexandriai II. irányzathoz tartoznak. Reliefdíszük csaknem mindig azonos: a hosszoldal párhuzamosan futó S alakú vájatokkal díszített, középen a jó pásztor alakjával. Ez utóbbit helyettesítheti más figurális ábrázolás. Az alexandriai szarkofágok mindegyike késő hellenisztikus felfogásban készült, jellemzően a 3-4. századból maradtak ránk. Arra is van bizonyíték, hogy Alexandrián kívül vándorló görög kőfaragók is terjesztették ezt a stílust. Ravennában fennmaradt egy ábrázolásokkal ellátott sírfelirat (epitáfium) Eutropius szobrász nevével, aki az ábrázolás szerint szarkofágot készít egy inas segítségével. Ez utóbbi fűrével épp az S alakú vájatokon dolgozik.

Antiochiában és Szíriában kell keresnünk az ún. oszlopos, később árkádossá fejlődött szarkofágok eredetét. Ez a típus is a 3. századra nyúlik vissza, amikor többnyire csak a pogány kőkoporsókat díszítették ilyen módon, ugyanakkor a 4. századtól e típuson belül már jól elkülöníthetőek a keresztény szarkofágok. Ezeken háttérbe szorulnak az ótestamentumi figurák, növekszik az evangéliumi ábrázolások köre. Az egyes jelenteket oszlopok választják el, ha ezeket felül ívvel kötik össze, árkádós szarkofágnak nevezik. Reliefjük már nem lapos, hanem háromnegyed részt kiemelkedik az alapsíkból. Az oszlopokkal vagy árkádokkal elválasztott jelentek rendszerint összefüggő ciklust alkotnak az Újszövetség történetéből, amelynek elbeszélő jellegét a kényszerű elválasztások sem csorbítják. Teljesen új vonás bennük a naturalizmus, a mozdulatoknak és az arckifejezésnek a szituációhoz illő ábrázolása.

A szíriai műhelyek virágkora a 4. századra esett. Amikor Nagy Konstantin államvallássá tette a kereszténységet, a Szentföld a figyelem középpontjába került, és a palesztinai keresztény szellem termékenyítően hatott a szíriai művészcentrumokra. Késői munkásságukról az iszlám pusztításai miatt csak a nyugat-európába került művekből következ-

tethetünk. Ezek egyik legszebb és legkülönlegesebb példája az a négy reliefdíszes oszlop a velencei Szent Márk-templomban, amely a cibóriumos oltár baldachinmennyezetét tartja. Az 5-6. század fordulóján készült faragványos oszlopok ismeretlen úton jutottak Velencébe, hasonlóan sok más keleti műalkotáshoz. Az olyan tengeri nagyhatalom, mint Velence, mindent meg tudott szerezni, 828-ban még Márk evangélista állítólagos ereklyéire is szert tett. Ezek tiszteletére épült a templom, amelyben a cibóriumos oltár oszlopai állnak. A négy oszlop az evangéliumi történeteket az apokrif Mária-legendákkal kiegészítve és a passióval befejezve beszéli el.

E cikk keretén belül mi csak a főbb irányzatokra hívtuk fel a figyelmet. Távoli provinciákra bontva korántsem ilyen egységes a kép, amelyet a népvándorlás még jobban összekuszált, majd a Római Birodalom felbomlásával megszűnt az ókeresztény művészet is.

Nem tartozik a témához, csak mint érdekességet említjük a pogány és ókeresztény halotti kultusz egyik máig ható jellegzetességét, hogy virágot teszünk kedves halottaink sírjára, és méceszt gyűjtünk. Ismeretesek olyan római kori pogány sírfeliratok, amelyek a halott nevében bizonyos jeles napokon rózsakoszorút és méceszt kívánnak megemlékezésül.

PN

KARÁCSONY – VÍZKERESZT – BŐJT ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

December 2., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Koczor Zoltán

December 9., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Mártonffy Marcell

December 16., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Fabiny Tamás püspök

11.30-kor alapköltétel az öregotthonban

13.00 órákor közös ebéd

14.30-kor *Ákombák*om – Kézdy György előadóstje

December 23., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

16.00 órákor bibliodramatikus gyermekkarácsony

December 24., szenteste

14.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Csepregi András

24.00 órákor éjféλι istentisztelet a Megbékélés Há-

zában (Újmegyer tér), igét hirdet: Donáth László

December 25., karácsony első napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

December 26., karácsony második napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

December 30., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Frenkl Róbert

December 31., óév este

17.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Január 1., újév

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Január 6., vasárnap, vízkereszt ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Orosz Gábor Viktor

Január 13., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Január 20., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor *Barátságok* – Kontraszty László kiállítása,

a Kórodi kvartett játszik

Január 27., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Február 3., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Barthel-Ruzsa Zsolt

Február 10., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Február 17., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor *Zsoltár két hangra* – Bódiss Tamás

előadása, Rajk Judit és Bódiss Tamás koncertje

Február 24., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Topolánszky Ákos

Március 2., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Március 9., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Március 16., virágvasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Csepregi Zoltán

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor *Falusi ravatalozók* – Janáky István előadása

16.00 órákor vecserye

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (református templom)

a hónap 2. és 4. vasárnapján, valamint karácsony első napján 14.00 órákor

E számunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap.

nka
Nemzeti Kulturális Alapprogram

BIBLIAÓRÁK

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével

Alkalmak: 2008. január 16-án, február 13-án,

február 27-én és március 5-én, szerdán 17.00 órákor

Gyermekkatekézis

Muntág Ildikó vezetésével minden vasárnap 10.00 órákor

BIBLIODRÁMA

2008. január 28-án és február 23-án,

szombaton 16 órákor

„Példabeszédre nyitom meg ajkam, ősidők titkait hirdetem

nektek.” (Zsolt 78,2) – Jézus tanítómestereinek, a

profétáknak képes beszédeiből választunk bibli-

ai szöveget, és olvassuk bibliodramatikusán.

Muntág Ildikó és Falvai Dóra vár mindenkit, aki a Biblia

üzenetét testestől-lelkestől szeretné megragadni.

2008. január 20-án 14.00 órákor

BARÁTSÁGOK

Kontraszty László kiállítását

Papp Oszkár nyitja meg.

A Kórodi kvartett

Kodály Zoltán vonósnegyeseiből játszik.

2008. február 17-én, 14.00 órákor

ZSOLTÁR KÉT HANGRA

Bűnvallás Dávidtól Szenci Molnár Albertig
Bódiss Tamás előadása a panaszszoltárokról

***

Dvořák: Biblické písň – Bibliai dalok op. 99

mezzoszopránra és orgonára

Közreműködik Rajk Judit énekművész

és Bódiss Tamás orgonaművész,

a Liszt Ferenc Zenetudományi Egyetem

Egyházzene Tanszékének oktatói.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkes

Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkes munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon/fax: 240-3771, mobil: 06-20-460-13-45

E-mail: hethars@gmail.com

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Wesley Kiadó

Felelős vezető: Iványi Miklós

Adományokat az OTP 11703006 – 20058830
számlaszámra várunk.

M E G H Í V Ó

ÖRÖMMEL ÉRTESÍTJÜK, HOGY
2007. DECEMBER 16-ÁN 10 ÓRAKOR
A BÉKÁSMEGYERI EVANGÉLIKUS TEMPLOMBAN
(1038 BUDAPEST, MEZŐ U. 12.)
ÜNNEPI ISTENTISZTELETET TARTUNK.
IGÉT HIRDET DR. FABINY TAMÁS PÜSPÖK.
A LITURGIÁT DONÁTH LÁSZLÓ ÉS IVÁNYI GÁBOR VEZETI.
KÖZREMŰKÖDNEK: MESTER GÁBOR ÉS TANÍTVÁNYAI,
VALAMINT PÁL DIANA ORGONAMŰVÉSZ.

FÉL 12-KOR AZ ÉPÜLŐ IDŐSOTTHON FALAI KÖZÖTT
KERÜL SOR AZ ALAPKŐLETÉTELRE.

EZT KÖVETŐEN SZERETETTEL VÁRJUK HÍVEINKET ÉS BARÁTAINKAT
A GYÜLEKEZETI HÁZBA ÁLLÓFOGADÁSRA.

FÉL 3-KOR KEZDŐDIK KÉZDY GYÖRGY SZÍNМŰVÉSZ ELŐADÓESTJE,
AMELYET KARINTHY FRIGYES, LÁZÁR ERVIN,
ORBÁN OTTÓ ÉS ZELK ZOLTÁN MŰVEIBŐL
ÁLLÍTOTT ÖSSZE ÁKOMBÁKOM CÍMMEL.

SZERETETTEL VÁRJUK ÁDVENTI ÖSSZEGYÜLEKEZÉSÜNKRÉ.

DONÁTH LÁSZLÓ BREUER KATALIN
LELKÉSZ FELÜGYELŐ

